

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

TÜRKÇEDE FİİL SINIFLARI VE ÖZELLİKLERİ

Koray BOZANER

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

TÜRKÇEDE FİİL SINIFLARI VE ÖZELLİKLERİ

Koray BOZANER

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Yüksek Lisans

Ankara, 2022

KABUL VE ONAY

Koray Bozener tarafından hazırlanan "Türkçe Fiil Sınıfları ve Özellikleri" başlıklı bu çalışma, 12/01/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Paşa Yavuzarslan (Başkan)

Prof. Dr. Mevlüt Erdem (Danışman)

Doç. Dr. Sema Aslan Demir (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Koray BOZANER

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Mevlüt ERDEM** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Koray BOZANER

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu çalışmanın tüm aşamalarında beni yönlendirerek fikir veren danışman hocam Prof. Dr. Mevlüt ERDEM'e çok teşekkür ederim.

Tezimde kullandığım örnekler konusunda bana her türlü desteği veren ve benimle kütüphanesini paylaşan değerli hocam Yunus NASIR'a, gereken yerlerde fikirleriyle bana yardımcı olan değerli dostlarım Esra ve Günbey EROĞLU'na teşekkür ederim.

Ayrıca her zaman manevi destekçilerim olan değerli nişanlım Fatma SOYTÜRK'e, anneme ve babama sonsuz teşekkürler.

ÖZET

BOZANER, Koray. *Türkçede Fiil Sınıfları ve Özellikleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.*

Bir dilin sözcük hiyerarşisi içinde isimlerin bir uçta fiillerin ise diğer uçta yer aldığı söylenebilir. Fiiller sözcük sınıfları içerisinde en önemli gruplardan birisini oluşturur. Fiiller en temel anlamıyla gerçek dünyada yapılan tüm etkinlikleri tanımlamak için kullanılan dilbilgisel kategorilerdir. İnsanoğlunun yaptığı tüm etkinlikleri anlatması nedeniyle fiiller sözcük grupları içerisinde en dikkat çekici olan sınıflardan birini oluşturur. İnsanların gerçekleştirdiği işler, doğada meydana gelen durum değişiklikleri ve insanın evrene yönelik duygu ve düşünceleri fiiller aracılığıyla anlatılır. Fiillerin ontolojik açıdan sınıflandırılmasına yönelik önemli bir çalışma Levin tarafından yapılmıştır. Levin kendi çalışmasında İngilizce için 48 fiil sınıfı belirlemiştir. Bu çalışmanın amacı Levin'in çalışmasında kullandığı ölçütler ve anlamsal ilişkileri kullanarak Türkçedeki fiil sınıflarının neler olduğunu tespit etmek ve bu sınıfların genel özelliklerini betimlemektir. Bu çalışmanın sunduğu veriler sayesinde hangi fiil sınıfının Türkçede daha çok üyeye sahip olduğu, hangi sınıfın daha geniş anlamsal özellikler gösterdiği en önemlisi de Türkçe fiil sınıfları daha iyi anlaşılacaktır.

Anahtar Sözcükler

Türkçe, fiil sınıfları, morfo-sentaks, geçişlilik, geçişsizlik

ABSTRACT

BOZANER, Koray. *Verb Classes and Properties in Turkish, Master's Thesis, Ankara, 2022.*

In a language's lexical hierarchy, it can be said that nouns are at one end and verbs are at the other. Verbs form one of the most important groups in this category. Verbs, in their most basic sense, are grammatical categories used to describe all activities accomplished in the real world. Verbs constitute one of the most striking classes among the word groups because they describe all the activities that human beings perform. The works carried out by people, the changes in the situation in nature and the feelings and thoughts of people towards the universe are explained through verbs. An important study on the ontological classification of verbs has been done by Levin. Levin identified 48 verb classes for English in his own study. The aim of this study is to determine the verb classes in Turkish and to describe the general characteristics of these classes by using the criteria and semantic relations Levin used in her study. Thanks to the data presented by this study, which verb class has more members in Turkish, which class has wider semantic features, and most importantly, Turkish verb classes will be better understood.

Keywords

Modern Turkish, verb classes, morphosyntax, transitivity, intransitivity

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	xiv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xv
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM - FİİLİN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ.....	9
1.1. FİİLİN TANIMI.....	9
1.2. FİİLİN ÖZELLİKLERİ.....	9
2. BÖLÜM - GRAMATİKAL İLİŞKİLER VE ANLAMSAL ROLLER.....	14
2.1. GRAMATİKAL İLİŞKİLER.....	14
2.2. ANLAMSAL ROLLER.....	16
3. BÖLÜM - FİİL SINIFLANDIRMA ÇALIŞMALARI.....	19
3.1. GELENEKSEL ÇALIŞMALARDA FİİLLER.....	19

3.2. DİLBİLİMSEL ÇALIŞMALARDA FİİLLER.....	20
3.2.1. Vendler (1967).....	20
3.2.2. Longracre (1976).....	21
3.2.3. Cook (1979).....	23
3.2.4. Biber ve Diğerleri (2004).....	24
3.2.5. Korhonen ve Briscoe (2005)	25
3.2.6. Dixon (2004)	26
3.2.7. Van Valin (2001, 2005).....	28
3.3. TÜRKÇEDE KILINIŞLA İLGİLİ ÇALIŞMALARDA FİİLLER.....	29
3.3.1. Johanson (2000).....	30
3.3.2. Karadoğan (2009).....	31
3.3.3. Bacanlı (2014).....	31
3.3.4. Aslan Demir (2016).....	31
3.3.5. Aydemir (2019).....	32
4. BÖLÜM – TÜRKÇEDE FİİL SINIFLARI.....	33
4.1. KOYMA FİİLLERİ.....	33
4.1.1. Koyma Fiilleri.....	33
4.1.2. Belirli Bir Yöne Koyma Fiilleri.....	34
4.1.3. Dökme Fiilleri.....	34
4.1.4. Doldurma Fiilleri.....	35
4.1.5. Sürme Fiilleri.....	35
4.2. ÇIKARMA FİİLLERİ.....	36

4.2.1. Çıkarma Fiilleri.....	36
4.2.2. Uzaklaştırma Fiilleri.....	38
4.2.3. Temizleme Fiilleri.....	38
4.2.4. Silme Fiilleri.....	39
4.2.5. Bir İye veya Sahipten Yoksunluk Fiilleri: Çalma Fiilleri.....	40
4.3. GÖNDERME FİİLLERİ.....	40
4.4. KUVVET UYGULAMA FİİLLERİ: İTME/ÇEKME FİİLLERİ.....	41
4.5. SAHİPLİĞİN DEĞİŞTİĞİ FİİLLER.....	42
4.5.1. Verme Fiilleri.....	42
4.5.2. Değiş Tokuş Fiilleri.....	43
4.6. ÖĞRENME FİİLLERİ.....	44
4.7. TUTMA FİİLLERİ.....	45
4.8. GİZLEME FİİLLERİ.....	46
4.9. ATMA FİİLLERİ.....	47
4.10. ETKİ İLE TEMAS FİİLLERİ.....	48
4.10.1. Vurma Fiilleri.....	48
4.10.2. Ezme Fiilleri.....	49
4.10.3. Araçla Vurma Fiilleri.....	49
4.11. DÜRTME FİİLLERİ.....	50
4.12. TEMAS FİİLLERİ: DOKUNMA FİİLLERİ.....	50
4.13. KESME FİİLLERİ.....	52
4.14. BİRLEŞTİRME VE BAĞLAMA FİİLLERİ.....	55
4.14.1. Karıştırma Fiilleri.....	55
4.14.2. Birleştirme Fiilleri.....	56
4.14.3. Bir Araç ile Birleştirme Fiilleri.....	57
4.15. BÖLME FİİLLERİ.....	58

4.16. RENKLENDİRME FİİLLERİ.....	58
4.17. İMGESEL ŞEKİL OLUŞTURMA FİİLLERİ.....	59
4.18. OLUŞTURMA VE DÖNÜŞTÜRME FİİLLERİ.....	60
4.18.1. İnşa Etme Fiilleri.....	60
4.18.2. Büyüme Fiilleri.....	61
4.18.3. Hazırlama Fiilleri.....	62
4.18.4. Dönüşme Fiilleri.....	63
4.19. NEDEN OLMA FİİLLERİ.....	63
4.20. YAVRULAMA FİİLLERİ.....	64
4.21. ALGILAMA FİİLLERİ.....	65
4.22. PSİKOLOJİ İLE İLGİLİ FİİLLER.....	68
4.23. ARZULAMA FİİLLERİ.....	71
4.24. YARGILAMA FİİLLERİ.....	72
4.25. DEĞERLENDİRME FİİLLERİ.....	73
4.26. ARAMA FİİLLERİ.....	74
4.27. TOPLUMSAL ETKİLEŞİM İLE İLGİLİ FİİLLER.....	75
4.28. İLETİŞİM FİİLLERİ.....	77
4.28.1. Bir Mesajın İletilmesi ile İlgili Fiiller.....	77
4.28.2. Söylemek.....	78
4.28.3. Konuşmanın Tarzı ile İlgili Fiiller.....	78
4.28.4. Konuşmak.....	80
4.28.5. Sohbet Etme Fiilleri.....	80
4.28.6. Deme Fiilleri.....	81
4.28.7. Yakınma Fiilleri.....	82
4.28.8. Uyarma Fiilleri.....	82

4.29. HAYVANLAR TARAFINDAN ÜRETİLEN SESLERE DAYANAN FİİLLER.....	82
4.30. YEMEK İLE İLGİLİ FİİLLER.....	83
4.31. BEDENLE İLGİLİ OLAN FİİLLER.....	86
4.31.1. Bedensel Süreçlerle İlgili Fiiller.....	86
4.31.2. Sözsüz İfade Fiilleri.....	87
4.31.3. Jest ve Mimiklerle İlgili Fiiller.....	88
4.31.4. Uyuma Fiilleri.....	89
4.31.5. İrkilme Fiilleri.....	89
4.31.6. Vücudun İçsel Durumunda Gerçekleşen Durumlarla İlgili Fiiller.....	90
4.31.7. Bedensel Durum ve Bedene Verilen Zararlarla İlgili Fiiller.....	90
4.32. VÜCUT BAKIMI VE GİYİNME İLE İLGİLİ FİİLLER.....	92
4.32.1. Bedenin Tamamına Bakmak ile İlgili Fiiller.....	92
4.32.2. Bedenin Belirli Bir Bölümünün Bakımı ile İlgili Fiiller.....	92
4.32.3. Giyinme Fiilleri.....	93
4.33. ÖLDÜRME FİİLLERİ.....	94
4.33.1. Katletme Fiilleri.....	94
4.33.2. Zehirlenme Fiilleri.....	96
4.34. YAYILMA FİİLLERİ.....	97
4.34.1. Işığın Yayılması ile İlgili Fiiller.....	97
4.34.2. Sesin Yayılması ile İlgili Fiiller.....	97
4.34.3. Kokunun Yayılması ile İlgili Fiiller.....	99
4.34.4. Maddenin Yayılması ile İlgili Fiiller.....	99
4.35. YOK ETME FİİLLERİ.....	100
4.36. CİSMİN DURUMUNUN DEĞİŞMESİYLE İLGİLİ FİİLLER.....	101

4.36.1. Kırma Fiilleri.....	101
4.36.2. Bükme Fiilleri	102
4.36.3. Durum Değişikliğinin Diğer Alternatif Fiilleri.....	102
4.36.4. Durum Değişikliğinin Ölçülebildiği Fiiller.....	105
4.37. KONAKLAMA FİİLLERİ.....	106
4.38. VAROLUŞ FİİLLERİ.....	107
4.39. ORTAYA ÇIKMA, YOK OLMA VE MEYDANA GELME FİİLLERİ.....	109
4.39.1. Ortaya Çıkma Fiilleri.....	109
4.39.2. Yok Olma Fiilleri.....	110
4.39.3. Meydana Gelme Fiilleri.....	110
4.40. İÇSEL VÜCUT HAREKETLERİ İLE İLGİLİ FİİLLER.....	110
4.41. BİR KONUMU VARSAYMAYA DAYALI FİİLLER.....	111
4.42. HAREKET FİİLLERİ.....	112
4.42.1. Doğası Gereği Bir Doğrultuya Yönelik Olan Fiiller.....	114
4.42.2. Ayrılma Fiilleri.....	115
4.42.3. Hareket Fiillerinin Tarzı.....	116
4.42.3.1. Yuvarlanma Fiilleri.....	116
4.42.3.2. Koşma Fiilleri.....	117
4.42.4. Kovalama Fiilleri.....	118
4.43. KAÇINMA FİİLLERİ.....	118
4.44. OYALANMA VE ACELE ETME FİİLLERİ.....	119
4.44.1. Oyalanma Fiilleri.....	119
4.44.2. Acele Etme Fiilleri.....	119
4.45. ÖLÇME FİİLLERİ.....	120
4.45.1. Ölçme Fiilleri.....	120

4.45.2. Mal Olma Fiilleri.....	120
4.45.3. Fiyatlandırma Fiilleri.....	121
4.45.4. Faturalama Fiilleri.....	121
4.46. GÖRÜNÜŞ / ASPEKT FİİLLERİ.....	121
4.46.1. Başlangıçlı Fiiller.....	122
4.46.2. Bitimli Fiiller.....	122
4.47. HAVA OLAYLARI İLE İLGİLİ FİİLLER.....	123
SONUÇ.....	125
KISALTMALAR VE ÖRNEKLERİN ALINDIĞI ESERLER.....	135
KAYNAKÇA.....	144
EK 1: TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU	153
EK 2: YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	154
ÖZGEÇMİŞ.....	155

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1 - Van Valin'in fiil sınıflaması.....	29
--	----

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1 - Chitchyan ve Rashid (2006, 3) de Dixon'ın fiil sınıflarına yönelik verilen şema.....	27
Şekil 2 – Koyma ve çıkarma fiillerinin ilişkisinin gösterildiği şema.....	37
Şekil 3 – Dokunma fiilinin üç farklı tarzını kapsayan Temas Etme fiilleri sınıfı.....	127
Şekil 4 - Toplumsal Etkileşim ile İlgili Fiilleri ve İletişim Fiilleri Sınıfının ilişkisini gösteren şema.....	128
Şekil 5 - Meta Bilişsel Fiiller Üst Sınıfı.....	129

GİRİŞ

Konuya Genel Bakış

Dilin sözcük varlığının temelini anlamlı, türetkenliği yüksek olan sözcük sınıfları oluşturur. Adlar ve fiiller (sıfat ve zarflarla birlikte) bu grubun en önemli sözcük sınıflarını oluşturur. Adlar, genel olarak bir referansa (gönderme) sahipken fiiller en temel anlamıyla varlıklar tarafından yapılan işi, hareketi veya olan biteni ifade eden sözcüklerdir. Türkçede her iki sözcük sınıfı çekim morfolojisi açısından oldukça önemli kategorilere sahiptir. Adlar; durum, iyelik, çokluk gibi çekim kategorilerine sahipken fiiller (bitimli fiiller) de çatı, olumsuzluk, zaman, kip, kişi gibi kategorilere sahiptir. Yukarıdaki fiil çekim kategorilerinin çoğu iç cümlecik kuruluşunda görev yapan bitimsiz fiillerde de ortaya çıkar.

Varlıkların yaptığı faaliyetleri anlatması nedeniyle fiiller, sözcük grupları içerisinde en dikkat çekici olan sözcük sınıfıdır. Fiiller, bir başka fiille ya da fiil sınıfıyla etkileşime geçebilen farklı anlam alanlarına sahiptir. Yani fiiller, canlıların deneyimlediği süreçleri, doğada meydana gelen durum değişikliklerini ve insanın evrene yönelik duygu ve düşüncelerini ifade ettiği en temel dilsel araçlardır.

Türkoloji araştırmalarında fiillere yönelik çalışmaların geleneksel ve dilbilimsel olmak üzere iki bakış açısıyla incelendiğini söylemek mümkündür. Geleneksel çalışmaların pek çoğunda fiiller iş, oluş ve hareket kavramları üzerinden birbirine çok benzeyen özellikleriyle incelenmiştir. Dilbilimsel çalışmalarda ise fiiller anlam alanları yani kılınış (ve görünüşle) özellikleri açısından incelenmiştir.

Sözcükleri daha iyi anlayabilmek için sözcüklerin kavram alanlarıyla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Antik dönemden itibaren de sözcüklerin oluşturduğu bu kavram alanları ve sözcük kategorileri araştırılmıştır. Fiilleri (diğer sözcüklerle birlikte) anlama çalışmalarının kökeni her ne kadar Antik Yunan'a kadar gitse de modern dilbilim açısından bakıldığında 1970'li yıllara, belirli bir fiil sınıfına yönelik parça parça denemeler de kabul edilirse 1950'li yıllara dek uzanır. Bu

sınıflandırma çalışmalarının çoğu ontolojik, yani fiillerin yarattığı kavram alanlarına dayanmaktadır.

Levin'in Çalışması ve Fiil Sınıflandırma Çalışmalarının Önemi

Fiilleri çeşitli ölçütlere uygun bir şekilde sınıflamak fiillerin davranışlarını anlamak için çok önemlidir. Geçmişte pek çok dilbilimsel kaynakta fiil sınıflandırma çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmaların başında Gropen, Pinker, Hollander, Goldberg ve Wilson tarafından yapılan (1986) çalışma sayılabilir. Adı geçen eser oldukça büyük ölçekli bir kapsama sahip olup anlamsal açıdan fiil sınıflarının derlenmesi yöntemine göre oluşturulmuştur. Dixon (1991) da fiil sınıflarını ontolojik olarak sınıflandırma çalışması yapan araştırmacılar arasındadır. Bu çalışmalarda, benzer anlamsal özellikleri yansıtan fiiller bir araya getirilerek belli fiil sınıfları oluşturulmuştur. Levin (1993) çalışmasında büyük oranda adı verilen bu iki eserdeki yapıyı takip etmiştir. Levin'e göre fiillerin sözdizimsel özellikleri onların anlamlarıyla ilişkilidir. Yani ortak davranışları nedeniyle aynı sınıfta olan fiiller, benzer anlamlar taşırlar.

Levin yukarıdaki eserlerden farklı olarak kendi çalışmasına, İngilizcenin sözdizimsel değişimlerini de dâhil etmiştir. Levin'in çalışması genel yapısı itibariyle iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde sözdizimsel değişimlerin neler olduğu, bunların hangi temel üyelerle kullanıldığı, hangi durumlarda kaybolduğu vb. pek çok özellik tanıtılmış, fiil sınıflarının betimleneceği ikinci bölüme hazırlık niteliğinde bir bölüm sunulmuştur. İlk bölümdeki değişimlerin ardından çalışmanın diğer bölümünü oluşturan fiil sınıfları incelenmiştir. Fiil sınıflarının özelliklerinin yanında dilbilimsel literatürde de oldukça geniş bir yer verilmiştir. Bazı fiillerin evrensel özellikler sergilediğini göstermek için diğer dillerde yapılan önemli çalışmalara da yer verilmiştir. Bu sayede konunun tartışmaya açık yönleri çeşitli araştırmacıların bakış açılarından yansıtılmaya çalışılmıştır.

Fiilleri Sınıflandırma Ölçütleri

Geleneksel kaynaklarda verilen fiil sınıflandırma çalışmaları çoğu zaman yalnızca temel biçimbilgisel ve sözdizimsel özelliklerin incelenmesi ve bu özelliklerin listelenmesine dayanır. Oysa fiillere anlamsal, sözdizimsel ve kılınış açısından bakıldığında fiillerin çok yönlü özelliklere sahip olduğu görülür. Aşağıda fiillerin sınıflandırılmasında genel olarak kullanılan ölçütler verilmiştir:

Fiiller geleneksel kaynaklarda sözdizimsel açıdan incelenir ve geçişli-geçişsizlik yönüyle değerlendirilir. Belirtme durumu eki alan fiiller geçişli (*Can taşı attı*), almayanlar ve bir nesneye etki etmeyen fiiller ise geçişsiz kabul edilir (*Çiçekler kurudu*). Fiilin geçişli veya geçişsiz olması onun morfo-sentaktik özellikleriyle de ilgilidir. Yani geçişli bir fiil olan *topla-* (*Köylüler sebzeleri topladı*) -n biçimbirimini alarak (*Sebzeler toplandı*) geçişsiz yani edilgen yapılabilir. Son dilbilimsel çalışmalar fiilleri geçişli ve geçişsiz olarak sınıflandırmak yerine fiillerde bir geçişlilik derecesinin var olduğunu iddia eder (ayrıntı için bk. Hopper & Thompson 1980).

Geçişli-geçişsiz fiil ayrımında fiil anlamının etkisinin derecesi bazen çok açık, belirgin olmayabilir. *Adam eşini seviyor* cümlesinde *eş*, sevme işinden etkilenmez, ayrıca *adam* da *kılıcı* değildir. *Deniz oyuncağını beğeniyor* ve *Deniz oyuncağından hoşlanıyor* gibi neredeyse aynı anlamsal içeriğe sahip iki cümlede ise durum oldukça farklıdır. İlk cümledeki *oyuncak* ögesi belirtme durum ekiyle, ikincisinde ise ayrılma durum ekiyle işaretlenmiştir. Geleneksel çalışmalarda ilk cümledeki *oyuncağını* ögesi belirtili nesne kabul edilirken ikinci cümlede *oyuncağından* ögesi yer tamlayıcısı (dolaylı tümleç) sayılmaktadır. Çünkü geleneksel çalışmalarda nesnenin sadece belirtme durum ekiyle işaretlendiği kabul edilmektedir. Oysa bu ögeler ikincil (veya anlamsal açıdan) nesne anlamına sahiptir.

Geçişlilik ve geçişsizlikten sonra fiilleri diğer sözcük türlerinden ayıran ölçüt biçimbilgisel araçlarla ilgilidir. Fiil üzerindeki işaretleyiciler üç çeşittir: çatı işaretleyicileri, uyum işaretleyicileri ve zaman-kip-aspekt işaretleyicileri.

Fiilleri belirlemede kullanılan son ölçüt ise anlambilimseldir. Bu ölçüte göre fiiller sahip oldukları temel anlamlarına göre çeşitli sınıflara ayrılırlar. Örneğin konuşma ile ilgili olan (*söylemek, demek, anlatmak* vb.) fiiller bir sınıfta, atma ile ilgili olan

(*atmak, fırlatmak, savurmak* vb.) bir sınıfta toplanabilir. Bu gibi anlamsal ayrımlar ile fiillere kılınış açısından da bakmak mümkündür. Fiilin iç anlamsal özelliklerine göre durum, iş, başarıma ve tamamlama gibi sınıflandırmalar yapılmıştır.

Fiillerin biçim ve sözdizimsel özelliklerini de kullanarak fiillerin kavram alanları daha ayrıntılı çalışılmalıdır. Bu çalışma fiillerin kılınış özelliklerinden ziyade onların kavramsal benzerliklerinden hareketle Levin'in sınıflandırma modelini Türkçe uygulamaktır.

Yöntem

Bu çalışma, Türkçede fiillerin temel özelliklerini sınıflandırmaya ve betimlemeye dayanmaktadır. Levin'in sınıflandırmasından hareketle benzer durumu anlatan veya aynı kavram alanına giren fiiller belirlenip ve listelenmiştir. Listelenen bu fiillerin sözdizimsel ve anlamsal özellikleri de betimlemeli bir anlayışla tartışılmıştır. Verilerin elde edilmesinde Güncel Türkçe Sözlük'ten (<https://sozluk.gov.tr>) yararlanılmıştır. Güncel Türkçe Sözlük'ün yanında ilgili durumlarda Derleme Sözlüğü'nden de faydalanılmıştır.

Sınırlılıklar

Fiiller kadar geniş bir konu üzerinde çalışırken elbette doğal sınırların olması kaçınılmazdır. Bu çalışmanın da başlıca sınırlılıklarından birisini fiillerin sayısı oluşturmaktadır. Her fiili bu çalışmaya dâhil etmek veya eklenen yalnızca bir ekle fiilin biçimbilgisel açıdan değiştiği durumlarda fiiller kapsama dâhil edilmemeye çalışılmıştır. Örneğin *bilmek* fiili *-DXr* ekiyle (*bildirmek*), bir şeyi bilmek anlamından bir şeyi açıklamak veya söylemek anlamına gelir. *Çekmek* fiili ise aldığı *-DXr* ekiyle *çektirmek* fiiline dönüşmüş, yalnızca çekmeye neden olmak anlamına gelir. Verilen örneklerde olduğu gibi geçişlilik-geçişsizlik özelliği fiillerin anlamlarını değiştirmediği durumlarda fiil sınıflarına dâhil edilmemiştir.

Bir diğer sınırlılık ise çeşitli alt başlıklarda verilen fiil sınıflarında görülmektedir. Benzer özellikleri paylaşmasından dolayı bazı alt fiil sınıfları gerektiği durumlarda birleştirilmiştir. Bir fiil ait olduğu sınıfın değerlendirme ölçütlerine göre çeşitli

sınıflara katılabilir. Örneğin *bağırmaq* fiili sesin yayılması ile ilgili fiilleri, varoluş fiilleri ve iletişim fiilleri içerisinde kullanılabilir. Çünkü her iki sınıfın özelliklerinden de bir parça yansıtır. Ancak kapsamı daha sınırlı tutmak amacıyla bu çalışmada fiilin en öne çıkan özellikleri ve en belirgin olduğu (temsil edildiği) sınıf içinde değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada Levin'in sınıflandırma yöntemi esas alındığı için zaman zaman fiil seçimlerinde sorunlar yaşanmıştır. İngilizcede bir deyimle ifade edilen sözcükler Türkçede zaman zaman birleşik fiillerle anlatılabilir. Bu durumlar dile özgü özel kullanımları içerdiği için Levin'in çalışmasında çok büyük yere sahip bir fiil sınıfı, Türkçede birkaç üyeye düşebilmekte ya da İngilizcede birkaç üyeden oluşan bir sınıf Türkçede çok üyesi olan bir sınıfa dönüşebilmektedir.

Amaç

Bu çalışmanın öncelikli amacı Levin'in fiil sınıflandırma modelini Türkçeye uyarlamaktır. Bu sayede Türkçede fiillerin anlam benzerliğine dayanan fiil sınıflarını belirlemek ve bu sınıflara ait ortak morfo-sentaktik nitelikleri saptamaktır. Daha özel söylemek gerekirse, bir fiil sınıfının temel niteliklerinin neler olduğu, hangi sınıfların daha çok öne çıktığı, Türkçe için bu fiillerin edilgenlik özelliklerinin neler olduğu, anlamsal özelliklerin ne şekilde sınıfları oluşturduğu ve son olarak sınıfın ne şekilde genişlediğini en etkili ve somut şekilde sunmaktır.

Bu çalışmanın diğer amacı benzer özellikler taşıyan fiillerin neler olduğunu saptayarak bu fiillerin diğer fiil sınıflarıyla olan ilişkisini ortaya koymaktır. Aynı sınıfta bulunan fiillerden genellikle birisi o sınıfın en çekirdek özelliklerini, geriye kalanlar da yapılan işin tarzını anlatır. Çekirdek özelliklerin ve tarzın, fiillerin hangi özelliğine bağlı olarak ayrıştığı örneklerle tartışılacaktır. Böylece de fiil sınıfıyla ilgili genel bir çerçeveye ulaşılabilecektir.

Bazı fiil sınıflarının üyeleri yirmiden fazla üye içerirken (örn. *psikoloji ile ilgili fiiller*) bazı sınıflar yaklaşık üç üyeden meydana gelir (örn. *kokunun yayılması ile ilgili fiiller*). Bu iki uç arasında da bazı sınıf üyelerinin yeni fiillerle ve yeni araştırmalarla genişlemesi mümkün olabilecek *yavrulama fiilleri* gibi sınıflar da vardır. Türkçede

yavrulama durumunu anlatan fiiller her ne kadar kısıtlı da olsa bu sınıf üye sayısı olarak genişlemeye oldukça müsaittir. Bu durumun benzerini gösteren fiil sınıflarındaki üye sayısının çokluğu veya azlığının hangi durumlara bağlı olduğu ve bunların nedenlerinin araştırılması da fiil sınıflandırma çalışmalarının önemli amaçlarındandır.

Tezin Bölümleri

Bu çalışma aşağıdaki bölümlerden oluşmaktadır:

Birinci bölüm konuya giriş niteliğinde fiillerin tanımı ve özelliklerinin tartışıldığı kısa bir bölümdür.

İkinci bölümde çalışma boyunca kullanılacak olan bazı anlamsal roller ve gramatikal ilişkilerin özellikleri incelenmektedir. Bu bölümde farklı araştırmacıların eserlerinde geçen bazı dilbilimsel terimler de açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde fiil sınıflandırma çalışmalarının neler olduğu tartışılır. Geleneksel, dilbilimsel ve kılınış açısından önemli bazı araştırmalar burada genel çerçeveleriyle sunulmuştur.

Dördüncü bölüm en kapsamlı bölümdür. Burada benzer anlamsal özellikleri taşıyan fiiller aynı sınıflar altında toplanmıştır. Bir sınıfla ilgili öncelikle o sınıfın Levin’de işlenişi hakkında bilgi verilmiştir. Ancak Levin’in çalışmasında mevcut olan her sınıf çalışmaya doğrudan dâhil edilmemiştir. Bazı sınıflar İngilizcede çeşitli alt sınıflara ayrılabilirken Türkçede bu durum bir ana sınıf altında toplanabilmektedir.

Fiil sınıflarının anlatıldığı bölümlerde çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan, ilgili fiil sınıfına yönelik diğer dillerle ilgili evrensel veya dile özgü bazı özellikler gösterdiği düşünülen çalışmalar, Türkçe fiil sınıflarına katkısı olacağı düşünüldüğünden kısaca fiil sınıfının içerisinde anlatılmıştır. Bu çalışmalara ek olarak Türkçe fiil sınıflarına yönelik çalışmalar da gerekli görüldüğü yerlerde bölümlere dâhil edilmiştir. Bir fiil sınıfı bazen başka bir fiil sınıfı ile benzer özellikleri taşıyabilmektedir. Bu durumda da fiiller iki grupta değerlendirilmiştir.

Levin kendi çalışmasında fiil sınıflarının altında çeşitli değişimler üzerinden fiillerin özelliklerini aktarmıştır. Ancak Levin'in kullandığı İngilizce sözdizimine dayanan çeşitli değişimler Türkçe sözdizimi ile uyuşmadığı için kapsam dışında da bırakılmıştır. Örneğin *Middle Alternation* (Orta Çatı Değişimi) olarak verilen değişim İngilizcede bazı fiillerin sahip olduğu ambitransitive (hem geçişli hem geçişiz) özelliğine dayanmaktadır. İngilizcede etken olarak *Jack dried his cloths* (Jack kıyafetlerini kuruttu), orta çatı kullanımında ise *The cloths dry easily* (Kıyafetler kolayca kurur) biçiminde oluşturulan yapı Türkçede fiile eklenen ettirgenlik ekleriyle yapılabileceği için bu değişim Türkçe ile örtüşmemektedir. Bunun yanında *there-yerleştirimi* (*there-insertion* vb.) gibi bazı değişimler de Türkçe ile uyuşmadığı için kapsam dışında bırakılmıştır.

Fiillerin anlamsal özelliklerine göre aldıkları özneler, nesnelere ve bunların anlamsal rolleri bazen de tercih ettikleri edatlar sınıfının özellikleri içinde verilmiştir. Levin 'in sıkça değindiği ettirgenlik özellikleri üzerinde ayrıntılı durulmamıştır. Çünkü Türkçede ettirgenlik özel kullanımları dışında "bir fiilin yapılmasına, olmasına, gerçekleşmesine" neden olma anlamında kullanılmaktadır. Bu yönüyle sadece ettirgenlik ekinin eklenmesiyle bile sınıflar büyük oranda genişleyecek fakat fiil sınıflarının anlamsal alanında bir değişim yaşanmayacaktır. Buna ek olarak ettirgenlik eklerinin yeni anlamlar kazandığı fiiller, üyesi olduğu sınıflara çoğunlukla alınmıştır. Örnek olarak *salmak* fiiline *-Dir* ekinin eklenmesiyle yeni bir anlam kazanan *saldırmak* fiili veya *algılama fiilleri* içerisinde geçen *duymak* fiiline eklenen bir *-Xr* ekiyle bu fiil, *duyurmak* fiiline dönüşmüş bu durumda da *iletişim fiilleri* içerisindeki bir alt başlık olan *deme fiilleri* içinde değerlendirilen anlamını kazanmıştır.

Edilgenlik de yukarıda verilen ettirgenliğe benzer bir özellik göstermektedir. Bir şeyi birinin yapması (*Dövdü*) veya bir başkası tarafından yapılması (*Dövüldü*) anlamsal olarak fiil sınıflarını etkilememektedir. Bir başka deyişle sınıfın genel anlam özelliğini değiştirmemektedir. Bu yüzden bazı fiil sınıflarında fiillerin sadece edilgen yapılabilmek özelliklerine değinilmiş, "Bu sınıftaki fiillerin edilgen kullanımları vardır/yoktur." şeklinde kısa değerlendirmeler yapılmıştır.

Teorik bölümlerin ardından fiil sınıfının üyeleri aldığı değerler de gösterilmiştir: *beslemek (-i)*, *beslenmek (nesnesiz)*, *çığnemek (-i)* vb. Sınıf üyeleri verildikten sonra o sınıfın çekirdek özelliklerini gösterdiği düşünülen fiiller taranan çeşitli edebi eserlerden alınan cümlelerle örneklendirilmiştir.

1. BÖLÜM

FİİLİN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

1.1. FİİLİN TANIMI

Bir dilin sözcük varlığını yansıtan kelimeler sözdizimsel ve anlamsal ölçütler kullanılarak farklı biçimlerde sınıflandırılabilirler. Bu açıdan diller arasında sahip oldukları sözcük sınıflarının sayısı ve türü bakımından büyük farklılıklar vardır. Örneğin, bazı dillerde isim, fiil ve sıfatlardan oluşan üç farklı sınıf bulunurken, bazılarında isimler ve fiiller olmak üzere yalnızca iki sınıf bulunur (Bhat, 2011: 47).

Geleneksel gramer kitaplarında fiil kavramı tanımlanırken çoğunlukla iş, oluş ve hareketin etrafında dönen çeşitli tanımlar yapılır.

Korkmaz (2014: 488), fiili “Addan sonra en önemli olan fiiller, iş ve hareketi bildiren önemli sözcüklerdir. Somut ve soyut nesne kavramlarıyla ilgili her türlü oluş, kılış ve kılınışı ve durumu anlatan sözcüklerdir.” olarak açıklamıştır. Ergin (2013: 280) fiillerin hareketlerin genelini karşılayan bir anlamsal yapı olduğunu ifade etmiştir. Vardar (2002: 97) da dilbilim ekseninde fiilleri “Geleneksel dilbiliminde, öznenin yaptığı ya da konusu olduğu işi, oluşu, kılışı, vb. öznenin durumunu, varlığını ya da yüklemle özne arasındaki bağıntıyı kişi, sayı, zaman kavramlarını içerecek belirten gösterge ve yapısal dilbilimde, çevresiyle belirlenen, kişi, sayı ve zaman belirtileriyle tanımlanan, dizim kurucu öge.” şeklinde tanımlamıştır. Ancak Vardar’ın da burada vurguladığı fiilin gösterdiği harekettir.

1.2. FİİLİN ÖZELLİKLERİ

Fiil, Türkçede tipik olarak bir yüklemde bulunur. Fiil, dilbilimsel uyuma açısından özne ile birbirine uygun biçimde ifade edilir. Fiiller, haber ve dilek kiplerini kapsayan çeşitli zaman çekim eklerini alabilirler.

İsveçli ünlü Türk dilbilimci Johanson (2021) de “Fiil Kökleri” (28. bölüm) bölümünde fiil köklerinin özelliklerinden bahsetmiştir. Johanson’a göre Türkçe fiiller açık sözcük sınıflarını oluştururlar. Bazı türetilmemiş gövdeler, ailenin (Türk dillerinin) tüm dillerinde benzer köklere sahiptir. Türkçe örnekler arasında *almak*, *görmek*, *ölmek*, *uyumak*, *vermek* ve *yemek* sayılabilir. Fiil morfolojisi oldukça zengin ve çarpıcı biçimde karşılaştırılabilir. Türkçe fiiller çeşitli sınıflara aittir. Geçişsiz fiiller, geçişsiz tümcelerde bulunur: ör. Türkçe ‹Yürüyor› ‘X gider’. Geçişli fiiller geçişli tümcelerde bulunur: ör. Türkçe ‹Alıyor› ‘X alır’. Çift geçişli fiiller hem geçişsiz hem de geçişli tümcelerde bulunur, ör. ‹Çekiyor› ‘X içer’ ve ‹Bira içiyor› ‹X bira içer› (Johanson, 2021: 572).

Fiilin kök ve gövdeleri, bazen anlamsal değişiklik göstermeyip yalnızca özne ve nesne arasındaki şekil değişikliğine neden olan, geçişlilik ve geçişsizliği etkileyen fiil çatı eklerini $-(X)l$, $-(X)n$, $-Xş$, $-Xt$, $-Xr$, $-Dir$, $-ş$, $-Iaş$ olarak yepyeni bir anlamı olan veya eski anlamının gerçekleşmesine neden olmak anlamında biçim açısından farklı, anlamsal açıdan ise çatı eki eklenmemiş haline yakın bir fiil türetebilir.

(1) Ünlü oyuncu her yerde biliniyordu.

(2) Ömer kaleyi iyi savundu.

(1) de *biliniyordu* yüklemine fiil kökü *bil-* fiilidir. Bu fiile $-(X)n$ edilgen çatı eki getirilerek sadece *Ünlü oyuncunun* başkaları tarafından bilindiği veya tanındığı anlamını katmış, fiilin yeni bir anlamına gelmesine neden olmamıştır. Ancak (2) de *savundu* yüklemine fiil kökü olan *sav-*, $-(X)n$ çatı ekini alarak fiilin yepyeni bir anlam kazanmasını sağlamıştır. $-(X)n$ ekinden önce “istenmeyen bir kişiyi ortamdaki uzaklaştırmak, bir durumu geçirmek, atlatmak, defetmek” anlamlarında kullanılırken *savunmak* fiili bu çatı ekiyle “herhangi bir saldırıya karşı koymak, müdafaa etmek” anlamını kazanmıştır.

Fiillerin gösterdiği bir diğer özellik ise anlamsal açıdan zorunlu unsurlar/üyeler istemesidir. Her fiil çeşitli sayıda üye alabilir.

(3) Ebrar ağlıyordu.

(4) Şüheda durakta otobüsü bekledi.

(5) Kevser kalemi arkadaşına verdi.

(3) de *ağlamak* fiili yalnızca bir değer olarak *Ebrar* öznesini alır. (4) te *beklemek* fiili özne (*Şüheda*) ve nesne (*otobüsü*) olarak iki zorunlu ögeyi alır. (5) de ise *vermek* fiili özne (*Kevser*), nesne (*kalemi*) ve bir alıcı (*arkadaşına*) olarak üç zorunlu üyeyi alır. Bu durumda bir, iki veya üç değer alabilen fiillerden bahsetmek mümkündür.

Fiil ve üyeleriyle ilgili diğer önemli bir husus da fiilin özne dışındaki zorunlu ve seçimlik üyelerle fiil öbeğini oluşturmasıdır. Yukarıdaki (4) ve (5) örnekte *durakta otobüsü bekledi* ve *kalemi arkadaşına verdi* birer fiil öbeğidir ve öbeğin başı da *bekle-* ve *ver-* fiilleridir (ayrıntı için bk. Erdem ve Sarı 2010).

Fiiller zorunlu unsurlar alabileceği gibi bazı anlamsal rolleri de alırlar. Örneğin *öldürme fiilleri* içerisinde değerlendirilen *boğazlamak*, *hançerlemek* ve *katletmek* fiilleri bu işi yapan canlı bir özne alır. Bilişsel süreçleri barındıran *öğrenme fiilleri* biliş sahibi (*cognizer*) bir özneyi, yani insanı tercih eder.

(6) Yasemin çiçekleri kokladı.

(7) Orakla ekinleri biçtiler.

(6) da *koklamak* fiili bu işi deneyimleyen (*experiencer*) bir özneyi, (7) de *biçmek* işinde kullanılan araç (*instrument*), *orak* sözcüğüdür.

Fiillerin anlamsal olarak gösterdiği bir başka özellik kasıtlı-kasıtsız gerçekleşme durumudur. Bazı fiiller işin kasıtlı ve istemli bir şekilde gerçekleştiğini betimlerken bazı fiiller yapılan işin kasıtsız gerçekleştiğini gösterir.

(8) Kardeşim müzik dinliyor.

(9) Atahan birden tırstı.

(8) de *dinlemek* işi bilinçli, kasıtlı ve o işin farkında olarak gerçekleşmiştir. (9) da ise *tırsmak* fiili bunu deneyimleyen *Atahan* öznesinin isteyerek yaptığı bir faaliyet değil, kasıtsız bir şekilde gerçekleşen fiildir. Bazı fiil sınıflarında bir grubun

tamamı kasıtlı olarak gerçekleşirken sınıf içerisindeki bazı fiiller kasıtsız olarak gerçekleşebilir. *İmgesel şekil oluşturma fiilleri* başlığı altındaki *boyamak, çizmek, dağlamak, damgalamak, işaretlemek, karalamak, kazımak, mühürlemek, nakşetmek, resimlemek, resmetmek* ve *yazmak* fiillerinin hepsi kasıtlı ve bilerek yapılan bir etkinliği anlatır. Yavrulama fiillerinde verilen *buzağılamak, eniklemek, kuzulamak, malaklamak, oğlaklamak, taylamak, yavrulamak, yumurtlamak* fiilleri ise biyolojik süreçlerden dolayı kasıtlı olmaktan çok zorunlu bir şekilde gerçekleşmeyi ifade eder. *Bedenle ilgili olan fiiller* sınıfında ise *ağlamak* ve *tükürmek* fiilleri kasıtlı olarak gerçekleştirilen fiiller iken *aksırmak, esnemek geçirmek, hapşırarak, hıçkırarak, horlamak* fiilleri kasıtlı bir şekilde gerçekleşmez.

Fiil sınıflarının anlamsal özelliklerinden bir diğeri ise özne seçiminde gösterdikleri çeşitlilik veya sınırlılıktır. Bazı fiiller anlamsal olarak çeşitli özne seçimleri yaparken bazı fiiller yalnızca belirli – bazı durumlarda tek bir özne türünü – alabilir. *Koyma fiilleri* çoğunlukla bir insanı yani kılıcıyı özne olarak tercih eder.

(10) Tuğba eşyalarını dolaba koydu.

(10) da işi gerçekleştiren *Tuğba* kılıcıdır. Ancak *koyma fiilleri* bazı durumlarda hayvanları da özne olarak tercih edebilir:

(11) Köpek terliği yuvasına koydu.

Sahipliğin değiştiği fiiller de kılıcının yaptığı verme işini gerçekleştiren bir kılıcıyı tercih eder:

(12) Babam parasını anneme verdi.

Öğrenme fiilleri ise çok sınırlı bir özne yelpazesine sahiptir. Bu fiiller yalnızca biliş sahibi (*cognizer*) bir özneyi tercih eder:

(13) Mesut Rusça'yı öğrenmişti.

Kesme fiilleri kılıcı özneler (14) dışında araçları (*bu balta*) da özne konumuna alabilir:

(14) Köylüler çürük ağaçları kesti.

(15) Bu balta odunları kesmiyordu.

Bazı fiillerin özne envanteri o kadar dardır ki çoğunlukla bir hayvan grubunu, bazı durumlarda ise belirli bir hayvanı özne olarak alabilir. *Hayvanlar tarafından üretilen seslere dayanan fiiller* bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu sınıfın bazı üyeleri bir hayvan grubunun bütününe çıkardığı sesi (16) tanımlarken *havlamak* (17), *kişnemek* (18), *cıvıldamak* (19) fiilleri sırasıyla kurt, at veya eşek ve kuş türlerinin seslerini betimler.

(16) İnekler/mandalar/öküzler damda böğürüyordu.

(17) Yavru köpek havladı.

(18) Siyah at kişnedi.

(19) Ağaçta bülbüller/kumrular/serçeler cıvıldıyordu.

Hava durumu ile ilgili fiiller çok sınırlı sayıda özne seçimi yapan fiillere sahip bir sınıftır. Çünkü bu sınıfın fiilleri, belirli hava olaylarını özne olarak tercih eder.

(20) Yağmur/kar/dolu yağıyordu.

(20) Rüzgâr esiyordu.

(21) Hava puslandı.

Örneklerde de görüldüğü gibi her hava olayının öznesi belirli fiillerle etkileşime geçebilir. *Yağmak* fiiline özne olarak rüzgâr getirilerek **Rüzgar yağıyordu* ya da *esmek* fiiline özne olarak kar getirilerek **Kar esiyordu* biçiminde elde edilen yapı doğru değildir. Bu nedenle bu fiiller kısıtlı ve kendilerine özgü özneleri tercih ederler.

2. BÖLÜM

GRAMATİKAL İLİŞKİLER VE ANLAMSAL ROLLER

Çalışma içerisinde ilerleyen bölümlerde kullanılacak bazı anlamsal roller vardır. Bu rollerin neler ifade ettiği bu bölümde açıklanmıştır.

2.1. GRAMATİKAL İLİŞKİLER

Dilbilimde, gramatikal ilişkiler (*grammatical relations*) bir cümledeki isim grubunun (*noun phrase*) fiille olan ilişkilerini anlatır. Gramatikal ilişkilerde en önemli kavramlar sırasıyla özne ve nesne(ler)dir. Bu unsurların dışında dolaylı nesne de gramatikal ilişkilerde önemlidir (Trask 1998: 112). Gramatikal ilişkiler bir cümlede cümlenin unsurları olan yüklem (fiil), özne (fail, kimse), nesne, yer tamlayıcısı (dolaylı tümleç), zarf (zarf tümleci) olarak genel kabul gören unsurlardır. Yüklemle kurulan ilişkide önemli olan bu gramatikal adlandırmalar tamamen söz dizimsel yapısal ilişkileri gösterir. Gramatikal ilişkilerin anlamsal içerikleri yoktur. Türkçede zaman zaman, özellikle öznenin anlamsal içeriği düşünülerek çok da doğru olmayan çeşitli isimlendirmeler (sözde özne, örtülü özne vb.) yapılmıştır. Özne, nesne gibi gramatikal ilişkileri ifade eden kavramlar anlamsal rolleri nötrleştirirler ve sözdizimsel analiz için oldukça kullanışlıdır (ayrıntı için bk. Erdem 2006, 2017). Önemli gramatikal ilişkiler edilgenlik, ettirgenlik vb. gibi değer değiştirme yapılarında önemli rol oynarlar. Üç önemli gramatikal ilişki vardır fakat bunların betimledikleri anlamsal roller daha fazladır.

Aşağıda gramatikal ilişki unsurları kısaca açıklanmıştır:

Özne: Özne, gramatikal ilişkilerin en önemli unsurlarından birisidir. Özne genellikle bir cümlede yüklemle temsil edilen fiili ya da oluşu yerine getiren ögedir. En tipik özne anlamsal olarak edici/yapıcı öznedir. Fakat öznenin anlamsal rolleri çok farklı da olabilir. Aşağıdaki örneklerde özneler farklı anlamsal rolleri içerirler:

(1) İş adamı tüm parasını çocuklara bağışladı.

(2) Kedi yemini yedi.

(3) Ağaçlar çiçek açtı.

Sırasıyla (1), (2) ve (3) numaralı örneklerde verilen *İşadamı*, *Kedi* ve *Ağaçlar* ögeleri birer öznedir. Yani yüklemde gerçekleşen işi yapan, deneyimleyen unsurlardır. Bu unsurlar *İşadamı* gibi bir insan (kılıcı), *Kedi* gibi bir hayvan veya *Ağaçlar* ögesi gibi etkilen anlamsal rolünde olabilir.

Nesne: Doğrudan nesne, bir cümlede fiilin hareketini alan isim veya isim tamlamasıdır. Nesnelere doğrudan nesne ve dolaylı nesne olarak ikiye ayrılır.

(1) Şerif tatlıyı seviyor.

(2) Ecrin kardeşine bir hediye aldı.

(1) numaralı cümlede *tatlıyı* nesnesi *Şerif* öznesinin yaptığı *sevme* işinden etkilenen, (2) numaralı cümlede yönelme durum ekini alan *kardeşine* sözcüğü de dolaylı nesneyi işaretlemektedir.

Yüklem: Yüklem, bir cümlede özne tarafından gerçekleştirilen fiili, oluşu, hareketi veya yargıyı bildiren sözcük veya sözcük grubudur. Yüklem, özneyle birlikte gramatikal ilişkilerde en önemlilerinden birisidir. Çünkü, cümlenin ana öğelerinden biridir. İsim veya fiil kökenli olabilir.

(1) Kadın yemekleri pişirdi.

(2) Avukat, suçluyu savundu.

(3) Kelebek dala kondu.

Verilen örneklerde sırasıyla *pişirdi*, *savundu* ve *kondu* ögeleri yüklemidir. Fiilin gerçekleştirdiği işi anlatmaktadır.

Zarf: Zarflar, bir fiilin gösterdiği işi yer, zaman, durum ve miktar bakımından niteleyen sözcüklerdir. Zarflar seçimlik unsurlardır. *Kalemi kibarca masaya bıraktı* cümlesinde *kibarca* sözcüğü zarf görevinde kullanılmıştır.

Bu çalışmada ağırlıklı olarak zarflara yer verilmemiş sadece gramatikal ilişkileri etkileyen kullanımlarda, sözü edilen ilişkilerin bütünüyle izah edilebilmesi

için/adına değinilmiştir. İlk iki gramer ilişkisi açıkça en merkezi olanlardır ve daha fazla dilde gramer sonuçları gösterir (Givón, 2001: 108).

2.2. ANLAMSAL ROLLER

Tipik olarak her fiille ilişkilendirilen anlamsal roller, fiilin durumun/olayın ve tümcenin anlamsal çerçevesini tanımlar. Aşağıda sunulan kavramları çeşitli dilbilsel kaynaklarda bulmak mümkündür. Burada verilen kavramların çoğu İmer vd. (2018), Talmy (2001) ve Van Valin (2004) den alınmıştır.

Temel üye (argument): Temel üye(ler) sözdizimde yüklem yapısının alması gereken zorunlu yapılardır. *Deniz parkı gördü* cümlesinde *Deniz* ve *saha*, *gördü* fiilinin; *Bebek güldü* cümlesinde *bebek*, *ağladı* fiilinin; *Bahçıvan çiçeklere su verdi* cümlesinde ise *bahçıvan*, *çiçeklere* ve *su*, *verdi* fiilinin temel üyesidir.

Kılıcı (agent): Fiilde olayı başlatmak için kasıtlı olarak hareket eden ve bu nedenle hareketin sorumluluğunu taşıyan, tipik olarak canlı katılımcıdır. Bir diğer deyişle fiilin belirttiği hareketi yapan, istek belirtebilen ve bilinçli varlıklar kılıcı olarak adlandırılır. *Mustafa kapıyı açtı* cümlesinde *Mustafa* kılıcı olarak kullanılmıştır.

Deneyimci (experiencer): Deneyimciler, fiilin belirttiği olguyu algılayan temel ögenin anlamsal rolüne verilen addır. Deneyimciler bilinçli, canlı ve isteğini belirtebilen varlıklardır. *Seyirciler gösteriyi izledi* cümlesinde *seyirciler* sözdizimsel olarak *izle-* fiilinin öznesi, anlamsal rol olarak ise deneyimcidir.

Etkilenen (theme, patient): Sözdizimde bir olayın sonucu olarak bir durum değişikliği yaşayan canlı veya cansız katılımcıdır. *Ağacın yaprakları sarardı* cümlesinde *ağacın yaprakları* silme işinden etkilenendir. Bazı çalışmalarda tema rolüyle etkilenen anlamsal rolü farklı roller olarak ele alınırlar (Van Valin 2001: 31).

Biliş sahibi (cognizer): Biliş sahibi öğrenme fiilleri gibi mental ve psikolojik süreçleri deneyimleyen bilinçli varlıklara yüklenen anlamsal rollerdir. Biliş sahibi düşünme, inanma, bilme ve varsayma gibi mental süreçleri yerine getirebilir.

Pinar Fransızca'yı öğrendi cümlesinde *Pinar*, anlamsal rol olarak biliş sahibi, sözdizimsel olarak ise özne konumundadır.

Hedef Öbeği (goal phrase): Hedef öbekleri fiillerin betimlediği işten etkilenen nesnelere dir. *Annem çarşıya gitti* cümlesinde *çarşı*, *Tamirci dışarıya çıktı* cümlesinde ise *dışarıya* bir hedef öbeğidir.

Kaynak Öbeği (source phrase): Kaynak öbekleri (KÖ) bir fiilin betimlediği durumda çeşitli şekillerde görünüm sergiler.

- a) Bir nesnenin, varlığın, şeyin çıkış yeri (*yerden, sudan, gölden*)
- b) Fiziksel bir maddenin yayıldığı çıkış yeri (*kazandan*)
- c) Bir harekette veya aktarımda fiilin başladığı yer (*Görkem'den, evden*)

Yararlanan (benefactive): Bir cümlede fiilin betimlediği hareketten çıkar sağlayanları gösteren ögeye denir. Örneğin *Askerler halkı için savaştı* cümlesinde *halkı için* yararlanan öbeği, *halkı* da yararlanandır.

Tarz (manner): Bir olayın meydana gelme şekli veya kılıcının fiili gerçekleştirme şeklidir.

Alıcı (recipient): Çift-geçişli fiillerde, fiilin gösterdiği hareketin hedeflendiği ad ile fiil arasındaki anlamsal ilişkidir. *Ver-* gibi çift-geçişli fiillerin üç temel ögesinden birisidir. *Garson içecekleri müşterilere verdi* cümlesinde *garson*, *verdi* fiilinin kılıcısı, *içecekleri* etkileneni, *müşterilere* ise alıcıdır.

Araç (instrument): Araç, fiili gerçekleştirmek için kılıcı tarafından kullanılan, genellikle cansız bir katılımcıdır. *Yıldız ekmeği bıçakla kesti* cümlesinde *bıçak* sözcüğünün fiille ilişkisi araç'tır.

Gönderici (adressor): Gönderme fiilleri içerisinde fiilin anlattığı işi yapan, gönderileninin mülkiyetinden uzaklaştığı kılıcılar göndericidir.

Gönderilen (addressee): Gönderme fiilleri içerisinde gönderenin yaptığı işe konu olan nesneye verilen addır. *Memur postaları gönderdi* cümlesinde *postaları* gönderme işine konu olan gönderilendir.

Konum (Locative): Genellikle somut ve cansız olan, durumun olduğu, olayın meydana geldiği veya bir katılımcının hareket ettiği veya uzaklaştığı yerdir. *Kaza kavşakta oldu* cümlesinde *kavşakta*, konumdur.

Yönelme (dative): Etkinliğe bilinçli bir katılımcıdır, tipik olarak canlıdır, ancak kasıtlı başlatıcı değildir.

Konum (Locative): Genellikle somut ve cansız olan, durumun olduğu, olayın meydana geldiği veya bir katılımcının hareket ettiği veya uzaklaştığı yerdir. *Kaza kavşakta oldu* cümlesinde *kavşakta*, konumdur.

Semantik roller ve gramatikal ilişkiler çeşitli kısıtlamalarla gerçekleşir. Aşağıda Givón (2001, 108) den alınan bu kısıtlamalar verilmiştir:

- 1) Bir kılıcı yalnızca özne olabilir.
- 2) Bir etkilenen yalnızca özne veya doğrudan nesne olabilir.
- 3) Bir yönelme durumu sadece özne, doğrudan nesne veya dolaylı nesne olabilir.
- 4) Diğer tüm anlamsal roller yalnızca dolaylı nesnelere olabilir.

Gramatikal ilişkiler sadece sözdizim çerçevesinde, yani yapısal olarak değerlendirilmelidir. Fakat gramatikal ilişkilerin farklı anlamsal rolleri üstlendiği de burada belirtilmelidir. Gramatikal ilişki ve anlamsal roller birbirinden ayrı ama birbirini tamamlayan konulardır.

3. BÖLÜM

FİİL SINIFLANDIRMA ÇALIŞMALARI

3.1. GELENEKSEL ÇALIŞMALARDA FİİLLER

Fiiller, isimlerle birlikte dilin en temel sözcük türü olarak değerlendirilebilir. Geleneksel çalışmalarda yapılan sınıflamalar çok eskiye gitmese de birbirilerine benzeyen yaklaşımlarla çeşitli sınıflama denemeleri yapılmıştır. Bugüne kadar yapılan sınıflandırma çalışmaları çoğunlukla biçimbilgisi açısından incelenmiştir. Biçimbilgisi açısından yapılan sınıflandırmaların da genellikle yapı bakımından fiiller, çatı bakımından fiiller, çekim bakımından fiiller şeklinde sınıflandırıldığı görülür (bk. Ercilasun, 1984; Hacıeminoğlu, 1991).

Ergin (2013: 216) da sözvarlığını anlamsal ve işlev yönünden üç sınıfa ayırmıştır. Bu sınıflandırmada isimler, nesnelere karşılayan kelimeler; fiiller hareketleri karşılayan nesnelere zaman ve mekân içindeki oluş, yapış ve olmayışlarının karşılığı; son olarak edatları da kendi başlarına anlamları olmayıp isim veya fiillerle bir anlam ifade edebilen sözcükler olarak değerlendirmiştir. Ancak Ergin'in yaptığı açıklamada ağırlıklı olarak fiillerin anlamsal özellikleri ön plana çıkmaktadır. Banguoğlu ise (2015: 408-410), fiilleri öncelikle anlamsal olarak sınıflamıştır. Fiilleri bir kılışı (-*taşı*), durumu (*sus-*) ve oluşu (*karar-*) anlatan sözcükler biçiminde tanımlar. Sonrasında fiiller anlamsal açıdan geçişli ve geçişsiz; kullanışlarına göre de çekimli ve çekimsiz olarak ayırır.

Korkmaz (2014: 489-491) fiilleri oluş bildiren, bir kılış veya kılınış bildiren, durum ve tasvir bildiren fiiller olarak üç sınıfa ayırmıştır. Oluş fiillerini (*kok- kızış, paslan-*) cümlede yüklem gösterdiği işin olma niteliğini taşıdığını, oluşun yapana yöneldiğini belirten ve nesneye ihtiyaç duymayan geçişsiz fiiller olarak tanımlamıştır. Bir kılış ve kılınış bildiren fiilleri (*adımıla-, boya-, kovala-*) yüklem gösterdiği işi yapma niteliği taşıdığını yapanın dışında bir varlık üzerinde etkisi olduğunu gösteren geçişli fiiller olarak tanımlamıştır. Son olarak durum ve tasvir bildiren fiiller (*alış-, bat-, bıık-*) hareket halinde olmayan bir durumu veya takınılan

bir tavrı gösterip genellikle geçişli, az da geçişsiz örneği bulunan fiiller olarak tanımlamıştır.

Yener (2007) çalışmasında Türkçede sözcüğe işlev atfetmenin en geçerli ve kesin yolunun sözcüğün sözcükle olan ilişkisinin yani Türkçenin morfo-sentaktik yapısını çözmek olduğunu ileri sürmüştür. Sözcüklerin buldukları bağlamdaki görevlere göre isim ve fiil olarak ikili ayrıma dayanan bir sınıflandırma yapmıştır.

Bu çalışmaların genelinde göze çarpan durum fiillerin sözdizimsel, anlamsal veya biçimsel özelliklerinden belirlenen bir özelliğinin sınırlı bir kapsamda incelenmesidir. Dilbilim içerisinde değerlendirilebilen kaynaklarda ise fiiller çeşitli ve çok farklı ayrımlarla ele alınmıştır.

3.2. DİLBİLİMSEL ÇALIŞMALARDA FİİLLER

3.2.1. Vendler (1967)

Dilbilimsel çalışmalarda fiil sınıflandırmalarıyla ilgili ilk önemli çalışma Vendler tarafından yapılmıştır. Vendler (1967) de fiilleri kılınış açısından değerlendirir ve leksikal kılınışı dört gruba ayırarak incelemiştir:

1. Durumlar (States): *sev-*, *iste-* vb.
2. Başarımlar (Achievements): *bitir-*, *kazan-* vb.
3. Tamamlamalar (Accomplishments): *oku-*, *yaz-* vb.
4. İşler (Activities): *oyna-*, *koş* vb.

Bu kategoriler genellikle üç çiftten oluşan, ikili semantik özellik kullanılarak tanımlanır. Bunlar durağan ve sürekli (süreç), süreklilik ve anlık, bitimli ve bitimsizdir (Mourelatos 1981: 201–2).

Vendler'e göre bir durumu anlatan fiiller zaman içinde değişmeyen durağan yapılı fiillerdir. Bu fiillerin herhangi bir bitiş noktası bulunmaz. *Başarım fiilleri* anlık olarak çok kısa sürede gerçekleşen durumları anlatır. Örneğin *bitir-* fiili bir süreci doğal

olarak içerisinde taşımaktadır. Bir pasta bitmezse o süreç de bitmemiş kabul edilir, bittiğinde ise pastanın yenme işlemi tamamlanmış olur. *Tamamlama fiillerinde* olayın sona erdiği bir nokta, bitiş vardır. Bu yüzden bu fiiller süreç bildirmektedir. *İş fiillerinin* zamanda doğal bir başlangıç veya bitiş süreleri yoktur, bir değişim gösteren durumları ifade eder (Croft, 2012: 34).

Vendler'ın sınıflandırmasına ilerleyen yıllarda Smith (1991) tarafından yeni eklemeler yapılmıştır. Smith, Vendler 'in dördü ayrıma dayanan tasnifine beşinci bir grup eklemiştir. Bu gruba da 'tek kerelikler' adını verebileceğimiz *semelfactives* adlı fiilleri eklemiştir. Bu fiiller değişime neden olmayan bir kez gerçekleşen anlık, dinamik ve sonlu fiillerdir. Örneğin *hıçkır-*, *hapşır-* vb.

3. 2. 2. Longacre (1976)

Bir diğer fiil sınıflandırması yapan dilbilimci Robert E. Longacre'dir. Longacre (1976) on iki ana sınıftan oluşan, Vendler ve Cook'un çalışmalarına kıyasla daha geniş kapsamlı bir sınıflama yapmıştır. Longacre'in sınıflamasında **deneyimci** (*experiencer*), **etkilenen** (*patient*), **kılıcı** (*agent*), **kapsam** (*range*), **ölçüm** (*measure*), **araç** (*instrument*), **bulunma** (*locative*), **kaynak** (*source*), **hedef** (*goal*), **yol** (*path*) ve **zaman** (*time*) gibi önemli kavramlara yer vermiştir.

Aşağıda Longacre'nin fiil sınıflamasında kullanılan anlamsal roller yazarın çalışmasına uygun olarak verilmiştir. Bu roller verilen cümlede hangi anlamsal rol varsa o rolü temsil edecek bir biçimde sunulmuştur.

Longacre 'nin sınıflandırması

Ana Sınıflar

(a) Çevresel Fiiller (*ambient verbs*)

Örn: *O sıcaktır. Soğuyor.* (deneyimci)

(b) Çevresel – deneyimsel fiiller (*ambient-experiential verbs*)

Örn: *Bana selam verdi. Hasta sıcak <lıyor>. Mustafa üşüdü.*

(c) Duyusal Fiziksel ve vurmaya dayalı fiiller (*emotive, psych and impingement verbs*)

Örn: *Elif'in (çalışması hakkında) cesareti kırıldı.* deneyimci (araç),

Osman, Efe'ye vurdu (yumruğuyla). kılıcı etkilenen (araç)

(d) İlkesel bilmeye dayalı fiiller (*factual knowledge verbs*)

Bilmek, öğrenmek, çalışmak, öğretmek...

Durum: *Suzan cebiri biliyor.* (deneyimci ölçüm)

Süreç: *Suzan çok fazla cebir öğrendi.* (deneyimci ölçüm)

Hareket: *Suzan cebir okuyor.* (kılıcı/deneyimci ölçüm)

(e) Bir istek veya bilgiyi açıklama fiilleri (*verbs expressing desire or cognition*)

Durum: *Oğuzhan bir araba istiyor.* (deneyimci hedef)

Süreç: *Eda, Mehmet'e aşık oldu.* (deneyimci ölçüm)

Hareket-Süreç: *Eda'yı Mehmet'le tanıştırdım.* (kılıcı deneyimci hedef)

Hareket: *Deniz, Ayşe'yi küçümsedi.* (kılıcı deneyimci/hedef veya araç hedef)

(f) Duyum fiilleri, konuşmayı ve dikkati anlatan fiiller (*verbs of sensation, speech and attention like f.ex.*)

Örn: *Görmek, söylemek, dinlemek...*

(g) Fiziksel fiiller (*physical verbs*)

(h) Ölçüm fiilleri (*measure verbs*)

Durum: *Heykel bir ton ağırlığındadır.* (etkilenen ölçüm)

Süreç: *Tahvillerim %10 düştü.* (etkilenen ölçüm)

Hareket-Süreç: *İki karış kısalttım.* (kılıcı etkilenen ölçüm)

Hareket: *Kovboy beş mil koştu.* (kılıcı ölçüm)

(i) Bulunma haliyle doğada durağan olan bulunma alan fiiller (*locative verbs which are static in nature and combine with Locative*)

Bıçak kutunun içindedir. (etkilenen bulunma)

Kitabı telefonun yanına yerleştirdiler. (kılıcı etkilenen bulunma)

(j) Kaynak, yol ve hedefle kurulan hareket, itme ve devinim fiilleri (*motion, propulsion and locomotion verbs*)

Uğur sandalyeden düştü.

(k) sahiplik, edinim, gönderme ve kavrama fiilleri (*verbs of possession, acquisition, transfer and "grab"*)

Sahip olmak, elde etmek...

Kadir'in yeni bir kitabı var. (E H), T., B.'ye bir kitap verdi. (kılıcı/kaynak etkilenen hedef)

(l), (k) ye benzer (Yön, yerine hareket alınarak) ama anlamsal olarak geçişlilik eklemektedir.

Gülşah, Ceyda'ya Sude için bir kitap verdi. (kılıcı/kaynak yol hedef)

3.2.3. Cook (1979)

Cook (1979) da dört temel ayrıma dayanan ve bu dört temel ayrımın kendi içerisinde dörder gruba ayrıldığı bir fiil sınıflandırması yapmıştır. Cook, fiilleri dört gruba ayırır:

- A) Dört temel fiil tipi
- B) Deneyimlemeye dayalı dört fiil tipi
- C) Yararlanana dayalı dört fiil tipi
- D) Bulunmaya dayalı dört fiil tipi

Dört temel fiil tipi grubu kendi içerisinde durum fiilleri (*kuru-*, *sık-*), süreç fiilleri (*öl-*, *kır-*), hareket fiilleri (*dans et-*, *gül-*), hareket-süreç fiilleri (*öldür-*) olarak sınıflandırılmıştır. Deneyimlemeye dayalı dört fiil tipi durum deneyimleme fiilleri (*şüphelen-*, *iste-*), süreç deneyimleme fiilleri (*kork-*, *memnun ol-*), hareket deneyimleme fiilleri (*yanıtla-*, *sor-*), hareket-süreç deneyimleme fiilleri (*söyle-*, *konuş-*) olarak sınıflandırılmıştır. Yararlanana dayalı dört fiil tipi sınıftan yararlanma fiilleri (*sahip ol-*), süreçten yararlanma fiilleri (*kazan-*, *kaybet-*), hareketten yararlanma fiilleri (*yardım et-*, *destekle-*), hareket-süreçten yararlanma fiilleri (*sat-*, *al-*) olarak sınıflanmıştır. Son olarak bulunmaya dayalı dört fiil tipi durum-bulunma fiilleri (*yaşa-*, *kal-*), süreç bulunma fiilleri (*gel-*, *git-*), hareket bulunma fiilleri (*koş-*, *yürü-*), hareket-süreç bulunma fiilleri (*getir-*, *koy-*) olarak sınıflandırılmıştır. Cook 'un sınıflandırması Vendler 'in sınıflandırmasından farklı olarak deneyim, yararlanan ve bulunma gibi farklı kavramlar üzerine kurulmuştur.

3. 2. 4. Biber ve Diğerleri (2004)

Biber ve arkadaşlarının yaptığı (2004,361-364) fiil sınıflandırması konuya kapsayıcı ve genel hatlarıyla yaklaşmak açısından etkili bir örnektir. Bu sınıflandırmada fiiller yedi ana gruba ayrılmıştır.

1) İş Fiilleri (*Activity verbs*): Etkinlik fiilleri, genellikle, bir kılıcı veya 'yapan' tarafından istemli olarak gerçekleştirilen bir eylem olan etkinliğe atıfta bulunur. Bu fiiller bazen bir aracının iradesi olmadan meydana gelen olayları ifade etmek için de kullanılır. Örnek olarak *getir-*, *sat-*, *takip et* iş fiilleri sınıfında sayılabilir. İş fiilleri, doğrudan bir nesne alarak geçişli veya herhangi bir nesne olmadan gerçekleşen geçişsiz bir fiil olabilir.

2) İletişim Fiilleri (*Communication verbs*): İletişim fiilleri, özellikle konuşmayı ve yazmayı tanımlayan fiiller olmak üzere iletişim faaliyetlerini içeren etkinlik fiillerinin özel bir alt kategorisidir. *Sor-*, *söyle-*, *konuş-* fiilleri bu sınıfta sayılabilir.

3) Zihinsel Fiiller (*Mental verbs*): Zihinsel fiiller, zihinsel durumlara ve faaliyetlere atıfta bulunur. Bu fiiller fiziksel eylem içermez. Bazı fiiller hareket içerir. Zihinsel fiiller çok çeşitli anlamlar ifade edebilir.

- zihinsel durumlar veya süreçler (*düşün-, bil-*)
- duygular, tutumlar veya arzular (*iste-, sev-*)
- duyular (*tat-*)
- iletişimin alınması (*oku-, duy-*).

Diğer mental fiiller anlam bakımından daha durağandır. Yani bir eylemden çok bir durumu tanımlarlar. Bunlar *inan-, hatırla-* ve *anla-* gibi zihinsel durumları tanımlayan fiillerin yanında sıra *kork-, nefret et-* ve *tercih et-* gibi duygu veya tutumları tanımlayan birçok fiildir.

4) Ettirgen Fiiller (*Causative verbs*): İzin vermek, sebep olmak, zorlamak ve yardım etmek gibi ettirgen fiiller, bazı kişilerin veya şeylerin yeni bir durum meydana getirmeye yardımcı olduğunu belirtir.

5) Oluş fiilleri (*Verbs of occurrence*): Oluş fiilleri, bir kılıcı olmadan gerçekleşen olayları bildirir. Genellikle bu fiillerin özneleri, fiilin anlattığı olaydan etkilenir. *Ol-, gerçekleş-* ve *meydana gel-* bu sınıfta sayılabilir.

6) İlişki veya Varoluş Fiilleri (*Verbs of existence or relationship*): Varlık veya ilişki fiilleri, varlıklar arasında var olan bir varoluş durumunu veya mantıksal bir ilişkiyi bildirir. *görün-, yaşa-, varol-* fiilleri bu sınıfta sayılabilir.

7) Görünüş Fiilleri (*Verbs of aspect*): Görünüş fiilleri, bir olayın veya faaliyetin ilerleme aşamasını gösterir. Bu fiiller genellikle fiilden sonra tamamlayıcı bir cümle ile ortaya çıkar. *Başla-, bitir-* ve *tamamla-* bu sınıfta değerlendirilebilir.

3. 2. 5. Korhonen ve Briscoe (2004)

Korhonen ve Briscoe (2004), yaptıkları çalışmada Levin (1993) de önemli bir yer tutan çeşitli sözdizimsel değişimleri çıkartarak yeni bir sınıflama ortaya koymuştur. Bu çalışmada 57 sınıflık yeni bir tasnif ortaya koymuştur. Bu sınıf *teşvik etme, zorlama, emretme, isteme, deneme, dileme, uygulama, izin verme, kabullenme, tüketme, ödeme, yasaklama, sakınma, güvenme, dönüştürme, kaydırma, onaylama, yardım, işbirliği yapma, başarma, ihmal etme, kısıtlama, onay verme, danışma, itiraf etme, gösterme, adama, serbest bırakma,*

şüphelenme, hata yapma, halletme, keşfetme, karıştırma, değiştirme, düşünme, görme, sevme, odaklanma, önemseme, tartışma, kavga etme, uyuşma, gösterme, izin, açıklama, öğretme, önerme, olma, ölçme, kaçınma, tereddüt etme, başlama, sonlanma, göz ardı etme, kastetme, ulaşma, benimseme olarak elli yedi başlıktan oluşmaktadır. Her başlık altında da aynı kavram alanına giren fiillerden oluşan örnek fiiller verilmiştir.

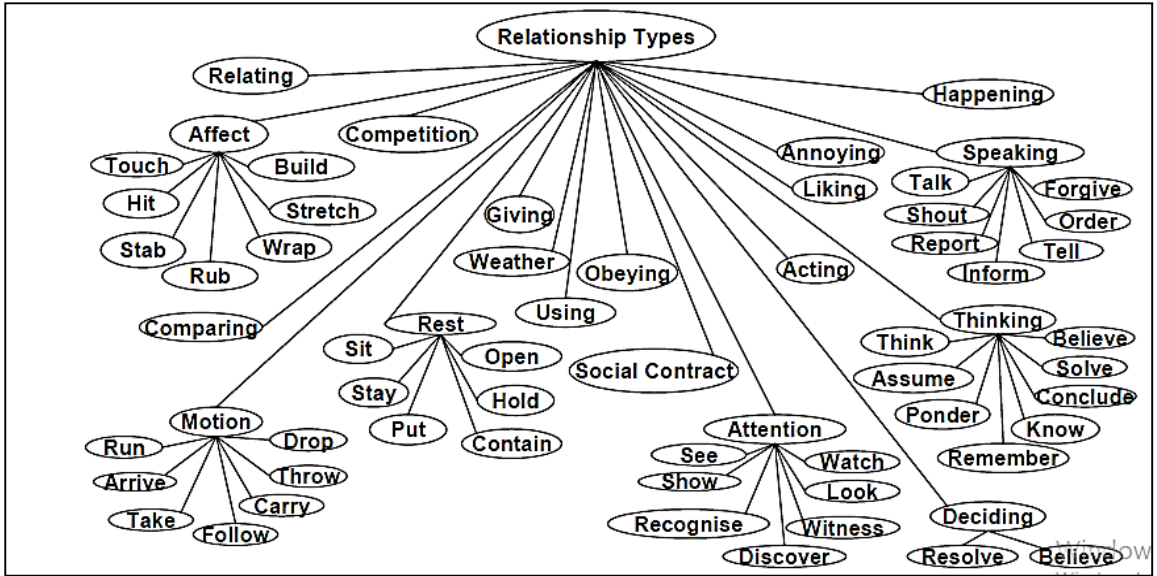
3. 2. 6. Dixon (2005)

Dixon 'ın (2005), fiil sınıflandırma çalışmaları arasında geniş hacmiyle önemli bir yere sahiptir. Dixon, fiillerin değişen gramer davranışlarının anlamlarındaki farklılıkların sonucu olduğunu varsayar. Böylece, bu ilkeyle fiilleri birkaç anlamsal kategoriye ayırır. Her semantik kategorideki fiiller, aynı türde katılımcı rolleri gerektirir. Dixon bu çalışmasında fiilleri anlamsal olarak Levin'de olduğu gibi çeşitli sınıflara ayırarak sınıflandırmıştır. Dixon, fiilleri temelde Birincil A Tipi Fiiller (*Primary-A Verb Types*), Birincil B Tipi Fiiller (*Primary-B Verb Types*) ve İkincil Tipteki Fiiller (*Secondary Verb Types*) olarak ayırmıştır.

Birincil A Tipi Fiiller (*Primary-A Verb Types*) başlığı altındaki sınıflar çeşitli alt türlere ayrılırlar. Hareket başlığı altında hareket (*motion*), koşma (*run*), varma (*arrive*), alma (*take*), takip etme (*follow*), taşıma (*carry*), atma (*throw*) ve bırakma (*drop*) sınıfları vardır. Dinlenme fiilleri başlığı altında oturma (*sit*), kalma (*stay*), koyma (*put*), içerme (*contain*), bulundurma (*hold*) ve açma (*open*) fiilleri bulunmaktadır.

Etkileme fiilleri dokunma (*touch*), vurma (*hit*), bıçaklama (*stab*), ovma (*rub*), sarma (*wrap*), germe (*stretch*) ve inşa etme (*build*) sınıflarından oluşmaktadır. Verme fiilleri, bedensel fiiller ve hava durumu fiilleri ise birer başlıkta incelenmiştir. Diğerler başlığı altındaki fiiller de yarışma (*competition*), sosyal anlaşma (*social contract*) ve itaat etme (*obeying*) alt başlıklarıyla sunulmuştur.

Birincil B Tipi Fiiller (*Primary-B Verb Types*) Dixon tarafından sunulan ikinci büyük fiil sınıfıdır. Bu sınıf içerisindeki ilk sınıf dikkat etmedir (*attention*). Dikkat etme fiilleri başlığı altında görme (*see*), gösterme (*show*), tanıma (*recognise*), keşfetme (*discovery*), tanık olma (*witness*), bakma (*look*), izleme (*watch*) olarak yedi alt sınıf verilmiştir.

Şekil 1 - Chitchyan ve Rashid (2006, 3) de Dixon'ın fiil sınıflarına yönelik verilen şema

Düşünme fiilleri başlığı Birincil B Tipi fiillerde ikinci sınıftır. Bu sınıf içerisinde pek çok alt tür vardır. Düşünme (*think*) fiilleri, varsayma (*assume*), kafa yorma (*ponder*), hatırlama (*remember*), bilme (*know*), çıkarsama (*conclude*), çözme (*solve*), inanma (*believe*) fiilleri bu sınıfın alt türleridir. Karar verme (*deciding*) fiilleri sınıfı kendi içinde çözme (*resolve*) ve seçme (*choose*) olarak iki alt sınıfta verilmiştir.

Konuşma fiilleri konuşma (*talk*), tartışma (*discuss*), bağırma (*shout*), bilgilendirme (*inform*), söyleme (*tell*), emretme (*order*), affetme (*forgive*) olmak üzere sekiz alt sınıfta sunulmuştur. Beğenme (*liking*) fiilleri, kızma (*annoying*) fiilleri birer başlık altında incelenmiştir. Birincil B Tipi Fiiller başlığının son üyesi olan diğerleri altında ise gerçekleştirme (*acting*), olma (*happenings*), karşılaştırma (*comparing*) ve ilişkilendirme (*relating*) alt sınıfları bulunmaktadır.

Dixon üçüncü ve son büyük sınıf olarak İkincil Tipteki Fiilleri tanımlamıştır. Bu sınıf kendi içerisinde ikincil a tipindeki fiiller, ikincil b tipindeki fiiller, ikincil c tipindeki fiiller ve ikincil d tipindeki fiiller olmak üzere dört alt başlığa ayrılmış, bu alt başlıklar da kendi içerisinde çeşitli bölümlere ayrılmıştır.

İkincil a tipindeki fiiller kipler (*modals*), başlama (*beginning*), deneme (*trying*), acele etme (*hurrying*), ve cüret etme (*daring*) sınıflarına sahiptir. İkincil b tipindeki fiiller isteme (*wanting*) ve erteleme (*postponing*) fiillerinden oluşmaktadır. İkincil c tipindeki fiiller yapma (*making*) ve yardım etme (*helping*) olarak iki başlıkta incelenmiştir. İkincil d tipindeki fiiller görünme (*seem*) ve önemseme (*matter*) olarak iki başlıkta incelenmiştir (Dixon, 2005: 102-206).

3. 2. 7. Van Valin (2001, 2005)

Van Valin, geliştirdiği dilbilimsel teori olan Rol ve Referans Dilbilgisi ile tanınır.

Fiiller ve diğer yüklemeler için herhangi bir sözlüksel temsil sisteminin altında, örtük veya açık bir şekilde, bir fiil sınıfları teorisi vardır. Rol ve Referans Dilbilgisi, Vendler'in (1967) *Aktionsart* (kılınış) tabanlı fiilleri durumlar (*states*), başarımlar (*achievements*), tamamlamalar (*accomplishments*), işler (*activities*) olarak sınıflandırmasından başlar ve bu ayrımları yakalamak için Dowty 'de (1979) önerilen temsil şemasının değiştirilmiş bir versiyonunu kullanır (Van Valin 2001, 2005: 31).

Fiil sınıfları, Rol ve Referans Dilbilgisindeki sözcüksel gösterim sisteminin merkezinde bulunan önemli konuma sahiptir. Fiilin de çekirdek yüklemesinde belirleyici bir unsur olduğu kabul edilir.

Van Valin kendi sınıflandırma modelini Vendler' in sınıflandırmasını temel alarak oluşturmuştur. Van Valin çeşitli eserlerinde (2001; 2005) de fiilleri altı gruba ayırmıştır. Her bir sınıfa ettirgenlerin de eklenmesiyle toplamda on iki sınıf elde edilir. Van Valin (2005, 34) in sınıflaması aşağıdaki gibidir:

a. Durum (State)	Çocuk korktu.
<i>a'. Ettirgen Durum (Causative State)</i>	Köpek çocuğu korkutuyor.
b. Başarma (Achievement)	Balon patladı
<i>b'. Ettirgen Başarma (Causative achievement)</i>	Kedi balonu patlattı.
e. Tek-kerelik (Semelfactive)	Kalem masaya değdi.
<i>e' Ettirgen Tek-kerelik (Causative semelfactive)</i>	Öğretmen kalemi masaya değdirdi.
d. Tamamlama (Accomplishment)	Buz eridi.
<i>d'. Ettirgen Tamamlama (Causative accomplishment):</i>	Sıcak su buzunu eritti.
f. Etken Tamamlama (Active accomplishment)	Askerler parkta yürüdü.
<i>f'. Edilgen Tamamlama (Causative active accomplishment)</i>	Çavuş askerleri parkta yürüttü.

Tablo 1 - Van Valin'in fiil sınıflaması.

Verilen sınıflardan sonra Van Valin, bir fiilin hangi sınıfa dâhil olabileceğini göstermek için bazı testler sunmuştur (2005: 35).

3.3. TÜRKÇEDE KILINIŞLA İLGİLİ ÇALIŞMALARDA FİLLER

Ontolojik fiil sınıflandırmaların yanında Türkçede kılınışla ilgili bazı araştırmacılar tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Kılınış, fiilin semantik yapısıyla ilgili leksikal bir kategori olup fiilin iç zaman yapısını ve süreçlerine yöneliktir.

3.3.1. Johanson (2000)

Kılınış ve aspekt/görünüş konusundaki çalışmalarıyla tanınan Johanson, Türkçede fiil aspektiyle ilgili ilk çalışmaları başlatan ve bu çalışmaların yaygınlaşmasını sağlayan dilbilimcidir. Johanson' un aspekt ve görünüşü incelemesinden sonra bu konu araştırmacılar arasında hızla yaygınlık kazanmıştır. Agop Dilaçar, Johanson'un çalışmasından hareketle (1974) kılınışa yönelik bir çalışma yapmıştır. Johanson'un *Aspekt im Türkishen* adlı eseri Demir (2016) tarafından *Türkçede Görünüş* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Johanson, aspekt konusundaki görüşlerini zaman içerisinde çeşitli yazılarında ortaya koymuştur. Ancak konu ile ilgili son görüşleri (2000) de şekillenmiştir.

Johanson aspektotempora için üç boyutlu bir yapı geliştirmiştir. Bu üç yapı, insanın olayları algılayarak zihinsel olarak işlemekte kullandığı temel zamansal kavramlardır. Bu yapılar sınırlar arasılık (*intraterminallik*), sınır ötesilik (*postterminallik*) ve *adterminallik*. Bu üç yapı, insanın olayları algılayarak zihinsel olarak işlemekte kullandığı temel zamansal kavramlardır. Johanson görünüşü fiillerin bu sınırlılığı çerçevesinde tanımlamıştır. Her fiilin başlama ve bitiş olmak üzere iki ana sonu (*terminal*) vardır. Eğer olay, bu iki terminal arasında gerçekleşiyorsa intraterminal, terminallerden birinin aşıldığı bir noktada görülüyorsa postterminal, terminallerden birine ulaşılan bir noktada görülürse adterminallik vardır.

Sınırlar arasılık (*intraterminallik*), olay yapısını kendi sınırları içinde gözlemleyen bakış açısidir; sınır ötesilik (*postterminallik*), olayın, kendi sınırları aşıldıktan sonraki durumunu gözlemleyen bakış açısidir. Adterminallik ise olayın erişilme, ulaşılma sınırını gözlemleyen bakış açısını ifade eder (Johanson, 2000: 30).

Johanson'un kılınış yaklaşımına göre Türkçede fiiller sınır vurgulayanlar (*transformativa*) ve sınır vurgulamayanlar (*nontransformativa*) olarak iki ana gruba ayrılır. Birinci gruptakiler olayın başlangıç ve bitiş sınırı açısından ifade ederken ikinci gruptakiler ise olayı sadece süreç açısından ifade eder (Aydemir, 2019: 19).

3.3.2. Karadoğan (2009)

Ahmet Karadoğan'ın eserinin (2009) genel yapısı Johanson tarafından ortaya konulan aspekt/görünüş ve kılınış çalışmalarına dayanmaktadır. Karadoğan bu eserinde kılınışla ilgili temel kavramlar olan olay, zaman, sınır, süre, sonluluk ve sonsuzluk, son olarak da kılınış kavramlarının tanımını yapar. Johanson 'un kılınışı inceleme modelini kullanarak çalışmasını ortaya koyan Karadoğan kılınış ve çatı, kılınış ve istem ilişkisi gibi konuları incelemiştir. Bunlara ek olarak Türkçede kılınış sıfat ve zarf fiiller üzerinden de tartışılmıştır.

3.3.3. Bacanlı (2014)

Bacanlı, eserinde Altayca'da kılınış konusunu incelemiştir. Eserin ilk bölümünde Verkuyl, Comrie, Johanson, Smith ve Aydemir'in kılınışla ilgili sınıflamaları ve konuya dair görüşleri verilmiştir. Bu yüzden kitabının birinci bölümün oldukça ayrıntılı kuramsal bir içeriğe sahiptir. Dilbilim literatüründe yapılan bazı kılınış çalışmaları verildikten sonra Bacanlı, yeni bir tasnif önerisi sunar. Bacanlı'ya göre bir kılınış sınıflamasının temelinde fiiller veya fiil leksemi olan eylem öbekleri (*actional phrases*) bulunmalıdır. Bacanlı'nın sınıflamasına göre fiiller haller, faaliyetler, tek kerelikler, dönüşümsüzler, başlangıç dönüşümlüler, bitiş dönüşümlüler (başarı ve erişim fiilleri) olarak altı grup halinde sınıflandırmaktadır (Bacanlı, 2014). Bu sınıflamaların altında da durağan-süreklil, dinamik-süreklil, dinamik-süreksiz, dinamik/durağan-süreklil gibi çeşitli ayrımlar bulunmaktadır (Bacanlı, 2014).

3.3.4. Aslan Demir (2016)

Aslan Demir (2016) adlı çalışmasında Türkmenede görünüş kategorisini incelemiştir. Bu çalışmada öncelikle görünüş kategorisinin temel özelliklerinin neler olduğu, kılınış ve zaman ile ilgili ilişkisi sunulmuştur. Temel özelliklerden sonra Türkçedeki kılınış çalışmalarına ek olarak dünyada yapılmış kılınış çalışmaları kısaca özetlenmiştir. Sunulan özetten sonra kılınış ve görünüşün

ayrılmasına yönelik ölçütler tartışılmıştır. Kılınış ve görünüş arasındaki etkileşim farklı yönleriyle incelenmiştir. Aslan Demir'in bu çalışması Johanson'un kılınış-görünüş hakkındaki kriterlerini incelemesi hem de Türkmençe'den örneklerle desteklemesi nedeniyle alandaki önemli çalışmalardandır.

3.3.5. Aydemir (2019)

Aydemir (2019, 18) da kılınışı, eylemin (oluş, kılış, hareket, durum) zaman ve içerik anlamlarıyla ilgili olan bir kategori olduğunu ve fiillerin birincil anlamlarında kılınış açısından önemli olan noktaların anadil konuşurları tarafından bilindiğini ifade eder. Eserinde kılınış konusuyla ilgili temel kavramları sunduktan sonra Johanson'un kılınış modeline uygun olarak temel cümlelerde zaman ve görünüş, zarf fiil cümlelerinde zaman ve görünüş, sıfat fiil cümlelerinde zaman ve görünüş son olarak da isim fiil cümlelerinde zaman ve görünüş konusunu inceler.

Aydemir'e (2019, 20) göre kılınışın Türkçede eylemleri süreç veya sınır açısından belirtmek ve eylemlerin oluş tarzlarını ifade etmek olarak iki temel işlevi vardır.

4. BÖLÜM

TÜRKÇEDE FİİL SINIFLARI

4.1. KOYMA FİİLLERİ

Bu fiiller, bir varlığı bir yere koymayı ifade eder. Koyma fiilleri başlığı altındaki fiiller koyma, belirli bir yöne koyma, dökme, doldurma ve sürme fiilleri olarak beş alt sınıfa ayrılmaktadır. Pinker'a (1989) göre İngilizcede *koymak* (*put*) fiili, çocukların erken yaşta öğrendikleri küçük bir fiiller grubu arasında yer alır ve bunları dilsel olmayan olay kavramlarıyla eşleştirir.

Bu sınıfta verilen fiiller neden olan (*causer*) olarak genelde insan alan geçişli fiillerdir (Dixon, 2005: 106).

4.1.1. Koyma Fiilleri

Bu alt sınıfta verilen fiillerin hepsi özne olarak kılıcı bir insanı almaktadır. *Batırmak* ve *saplamak* fiilleri işe konu olan nesne olarak yalnızca katı cisimleri alabilir. *Tünemek* fiili dışında bu sınıftaki fiillerin geçişsiz kullanımları yoktur. Yine *tünemek* fiili tartışmalı görünse de diğer fiiller edilgen yapı ile kurulabilir. Yapılacak yeni araştırma ve taramalarla koyma fiilleri sınıfının üyeleri genişlemeye açıktır.

Sınıf Üyeleri: arşivlemek (-i), asmak (-e, -i), batırmak (-e, -i), dosyalamak (-i), hapsetmek (-e, -i), koymak (-e, -i), kutulamak (-i), oturtmak (-e, -i), paketlemek (-i), saplamak (-e, -i), sarkıtmak (-i), sokmak (-e), tıkmak (-e, -i), tünemek, yerleştirmek (-e) vb.

(1) Jandarmanın biri tüfeğini direğe *astı*... (Köyg.)

(2) Bulaşıkçı elindeki süngeri suya *batırdı*.

(3) Çocuk Bürosunda onu cehennem gibi bir odaya *hapsettiler*. (All.As.)

(4) Sitare, katladığı geceliği yastığın altına *koydu*... (Umut.)

- (5) Yunus elinden tutup karşısına *oturttu* onu. (Yalan.)
- (6) Elindeki övendereyi toprağa *sapladı*. (Yılık.)
- (7) Çoban köpekleri dillerini birer karış *sarkıtmışlar*. (Köyg.)
- (9) Tavuklar çitin üstüne/üstünde *tünedi*.

4.1.2. Belirli Bir Yöne Koyma Fiilleri

Bu fiiller, bir varlığı tipik olarak belirli bir yönde hareket ettirerek bir yere koymakla ilgilidir. Örneğin, Cowper 'ın (1990) işaret ettiği gibi, *kaldırma işlemi* genellikle yukarı yönde olmak zorunda değildir. Cowper, daha önemli olanın, fiilin yerçekimi eylemine karşı bir kuvvet uygulamayı içermesi olduğunu öne sürmektedir. Bu açıklama tüm bu fiiller için geçerli görünür (Levin, 1993: 115). Bu fiiller –A (yere, yukarı vb.) olarak karşımıza çıkan hedef öbeklerini ve fiilin anlattığı hareketin başlangıç noktası olan kaynak öbeklerini (–DAn) gibi yapıları alabilirler. Bu fiiller, türlü edatlarla bulunsalar da, *üzerine* ve *üstüne* edatlarını daha çok tercih ederler.

Sınıf Üyeleri: düşürmek (-e), havalanmak (nesnesiz), inmek (-e), kaldırmak (-i), yükselmek (nesnesiz) vb.

- (1) Çocuk topu yere *düşürdü*.
- (2) Asker arabadan yere *indi*.
- (3) Derya ellerini yukarı *kaldırdı*.
- (4) Uçak hızla *yükselmişti*.

4.1.3. Dökme Fiilleri

Bu fiiller nesnelere yüzeylerine veya kaplara tipik olarak sıvı koymakla ilgilidir. Dökme fiilleri çoğunlukla bir tercihe bağlı olan dökme işleminin yapıldığı bir hedef öbeği olan –A alabilir. Bu sınıf içindeki *akmak*, *damlamak*, *boşalmak* fiillerinin

ettirgen biçimlerini kullanmak da mümkündür. Hedef öbekleri üstüne/üzerinenin farklı leksikal eşitlikleri olan “yere, toprağa, ellerimize vd.” yapılar olabilir. *Akmak* ve *damlamak* fiili dışındaki fiiller edilgen yapılarla kurulabilir.

Sınıf Üyeleri: akmak (-den), boşalmak (nesnesiz), damlamak (-e, -i), dökmek (-i) vb.

(1) Delik çuvaldan sular *akıyordu*.

(2) Adam kırbasını eğip toprağa biraz su *döktü*. (Pusl.)

4.1.4. Doldurma Fiilleri

Bu fiiller tipik olarak, bir konumun üzerine veya içine bir şey koymanın bir sonucu olarak ortaya çıkan durumları tanımlar. Bu alt sınıfta verilen *doldurmak* fiili dışındaki tüm fiiller katı maddeleri bir yere doldurmak ile ilgilidir. Bu fiiller örneklerde de görüldüğü üzere genellikle isteğe bağlı olan bir hedef öbeğini alabilmektedir.

Sınıf Üyeleri: biriktirmek (-i), depolamak (-i), dikmek (-e, -i), doldurmak (-i), ekmek (-i), istiflemek (-i), tıkmak (-e, -i), yığmak (-e, -i), yüklemek (-e, -i) vb.

(1) Bu fideleri dağın yamacına köylüler *dikti*.

(2) Elvan bardakları *doldurdu*. (Yedi.)

(3) Gülsüm Ana’yla birlikte kayısı çekirdeği *ektik* bir kutuya. (Uçur.)

(4) Annem çamaşırları makinenin içine *tıktı*.

(5) Bulduğu bütün küçük defterleri masanın üstüne *yığdı*. (Tutun.)

(6) Çuvalı tekrar Adil'e *yüklediler*. (Rahm.)

4.1.5. Sürme Fiilleri

Bu fiillerin anlamları, "X 'i (bir şeyi) içine / üstüne koyma veya sürme" olarak yorumlanabilir. Sürme fiilleri, davranışları açısından renklendirme fiillerine benzemektedir. Sürme fiillerinin en tipik özelliğini gösteren fiiller *sürmek*, *döşemek* ve *kaplamak* fiilleridir. *Sürmek* ve *kaplamak* fiilleri genel olarak sıvı nesnelere kaplamaya konu olan nesne olarak alırken *döşemek* fiili döşemeye konu olan nesnelere katı olan mobilya, taş, metal, bakır vb. çeşitli katı öğelerden seçmektedir. Örneğin "tereyağı sürmek, yağ sürmek, salça sürmek, gres yağı sürmek vb." örneklerde sıvı bir nesnenin bir yüzeye konulması ifade edilir. *Kaplamak* ve *döşemek* fiilleri çoğunlukla kaplanan veya döşenen nesne sonrasında bir "ile" alabilmektedir.

Sınıf Üyeleri: asfaltlamak (-i), döşemek (-i), kalafatlamak (-i), kaplamak (-i), kolalamak (-i), kükürtlemek (-i), mürekkeplemek (-i), nallamak (-i), sırlamak (-i), sürmek (-e, -i), tutkallamak (-i), unlamak (-i), yağlamak (-i), yaldızlamak (-i), zamklamak (-i) ziftlemek (-i) vb.

- (1) Salona yeni mobilyaları *döşediler*.
- (2) Usta, kılıcın kabzasını pirinçle *kaplamıştı*.
- (3) Nalbant atların toynaklarını *nalladı*.
- (4) ... bir dilim ekmeğe yağ ve bal *sürdü*. (Küç.A.)

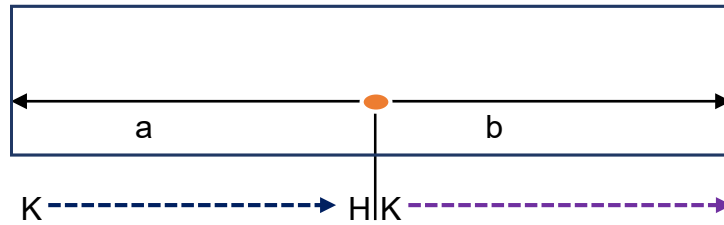
4.2. ÇIKARMA FİİLLERİ

4.2.1. Çıkarma Fiilleri

Bu alt sınıfta verilen *çıkarmak* ve *sökmek* fiilleri yapılan işe konu olan nesne olarak katı maddeler alırken *tahliye etmek* fiili hem katı hem de sıvı maddeler alabilir. Bu fiiller, bir varlığın bir yerden çıkarılmasıyla ilgilidir. Burada verilen fiillerin çoğu özne olarak kılıcı almaktadır. Bazı durumlarda ise (2) örneğinde olduğu gibi doğal bir güç (rüzgar, fırtına vb.) özne konumuna gelebilir. Bu fiillerin edilgen kullanımları mümkündür. Çıkarma fiilleri farklı örneklerle genişletilmeye açık bir sınıf gibi görünmektedir.

Bazı fiil sınıfları davranış açısından başka fiil sınıflarıyla karşıtlık oluşturabilir. *Koyma* ve çıkarma fiilleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Koyma fiilleri tüm alt sınıflarıyla birlikte bir şeyi bir yere, daha doğrusu bir hedefe koymayı anlatır. Çıkarma fiilleri de tüm alt sınıflarıyla *koyma* fiillerinde yapılan bir hareketin aksini, bir başka deyişle varlığın kaynaktan uzaklaşmasını betimler. Bu durumda iki fiil sınıfı arasındaki temel farklılık varlığın hareket yönüyle ilgilidir. Yani bir nesne hedefe yaklaşırsa *koyma*, hedeften veya işin gerçekleştiği kaynaktan uzaklaşırsa çıkarma fiillerine dönüşür.

Koyma ve çıkarma fiillerini aşağıda verilen diyagramdaki gibi temsil etmek mümkündür:

Şekil 2 – Koyma ve çıkarma fiillerinin ilişkisinin gösterildiği şema

Bu şekilde a ekseninde K(aynak) üzerinden H(hedef)e doğru giden doğru, koyma hareketini anlatmaktadır. Bir şey bir kaynaktan çıkıp bir hedefe yaklaşırsa bu hareket koyma olarak adlandırılır. b ekseninde verilen doğru ise kaynağın aksi yönde ilerlemektedir. Yani kaynaktan uzaklaşmaktadır. Bu noktada çıkarma hareketi ortaya çıkmaktadır. Bu durumda iki fiil sınıfının, kaynak ve hedeflerindeki hareketin yönüyle birbirinden ayrıldığını söylemek mümkündür.

Koyma ve çıkarma fiillerine benzer şekilde *var olma fiilleri*, *yok olma fiilleri* ile tam bir karşıtlık oluşturur. Bir nesne görüş alanı içerisinde iken var, bu alanın dışına çıktıysa yok olarak adlandırılır. Bir başka karşıtlık ise *oyalanma-acele etme fiillerinde* görülür. Bu fiiller bir hareketin bitim sürecinin hızlanmasını veya yavaşlamasını anlatması nedeniyle en karşıt özelliği bir sınıf altında sergileyen ilginç sınıflardandır.

Sınıf Üyeleri: çıkarmak (-i), sökmek (-i), tahliye etmek vb.

(1) Birlikte Doru'yu ahırdan *çıkardılar*. (Yılk.)

(2) Dünkü fırtına on yedi ağacı kökünden *sökmüştü*.

(3) Balon hızla şişerek, tanktaki suyu deliklerden dışarı *tahliye ediyor...* (Kit.Hi.)

4.2.2. Uzaklaştırma Fiilleri

Bu fiiller, bir varlığın veya tipik olarak bir kişinin herhangi bir konumdan genellikle isteğinin dışında çıkarılmasıyla ilgilidir. Uzaklaştırılma işine konu olan nesnelere genellikle canlı varlıklardır. Burada verilen fiillerin çoğu özne olarak kılıcı tercih eder. Edilgen kullanımları mümkündür.

Sınıf Üyeleri: defetmek (-i), dışlamak (-i, -den), kovmak (-i), sürmek (-e, -i), tahliye etmek, savmak (-i) vb.

(1) Yeni gelen öğrenciyi sınıftan *dışladılar*.

(2) Yerden bir sopa alıp köpeği *kovdu*. (Top. Biz.)

(3) Kral, hırsızları adaya *sürdü*.

(4) Oğuz, çok konuşan çocuğu *savdı*.

4.2.3. Temizleme Fiilleri

Bu fiiller, bir maddenin bir yerden çıkarılmasıyla ilgili görünse de, en azından bazı kullanımlarında daha iyi olarak *durum değişikliği fiilleri* olarak tanımlanırlar. Durum değişikliği fiilleri gibi, çoğu ettirgenlik/başlangıçlı görünüş değişimi gösterir. Her birinin sözcükselleştirdiği durum, o konumdan bir şeyin çıkarılması sonucunda bir "konum" alabilen bir durumdur (Levin, 1993: 124-125). Temizleme fiillerinin durum değişikliği göstermeleri *arınmak*, *paklamak* ve *temizlemek* fiillerinin anlamsal olarak ettirgen olmasıyla da yakından ilişkilidir. Bu fiiller bir şeyin pak/temiz/arınmış değil iken arıtılmış/temizlenmiş/paklanmış anlamlarını kazanmasıyla yakından ilişkilidir. Örneğin *Ayşe odayı temizledi* cümlesinde oda *temizlemek* fiilinden önceki oda değildir. *Temizlemek* fiilinden sonra oda kalıcı olarak bir değişime maruz kalmıştır. Bir şeyin bir yerden çıkarılması yanında

durum değişimini de deneyimleyebilmeleri bu fiilleri durum değişikliği sınıfına dâhil etmemizi sağlar.

Sınıf Üyeleri: arınmak (nesnesiz), arıtmak (-i), paklamak (-i), temizlemek (-i) vb.

(1) ... onu belki on kere ova ova yıkayıp *arıttı*. (Den. Küs.)

(2) Maskaraların kafeslerini *temizledim*, sularını *tazeledim*... (Çalı.)

(3) Kızın sırtından çıkarmadan yudu *pakladı* önünü ardını. (Tırp.)

4.2.4. Silme Fiilleri

Bu fiiller, en temel anlamlarıyla muhtemelen adlarını aldıkları aracı kullanmaya atıfta bulunur. Bu araçların çoğu yüzeyleyden veya kaplardan bir şeyler çıkarmak için kullanıldığından, *çıkarma fiillerinin* özelliklerini gösterirler. Bu alt sınıfta en genel anlamda kullanıma sahip olan fiil *silme* fiilidir. *Silme* fiili, bu alt sınıfın çekirdek özelliklerini gösterir. Aşağıda verilen fiillerden bazıları 32. bölümdeki *vücut bakımı ve giyinme ile ilgili fiiller* başlığı altında geçen *bedenin belirli bir bölümünün bakımı ile ilgili fiiller* içerisinde de kullanılabilir.

Sınıf Üyeleri: fırçalamak (-i), paspaslamak (-i), silmek (-i), süpürmek (-i), taramak (-i), tırmıklamak (-i), törpülemek (-i), zımparalamak (-i) vb.

(1) ... annesi bir yandan ona dırdır ederken bir yandan da saçlarını *fırçalıyordu*. (Bab. P.)

(2) Giriş katını *paspasladı*. (Apa. Çoc.)

(3) Ceplerinden kara mendiller çıkarıp terlerini *sildiler*. (Tutun.)

(4) ... orada burada yaşlı adamlar, ellerindeki uzun çalı süpürgeleriyle, caddeleri *süpürüyorlardı*. (Top. Biz.)

(5) Yurdal elindeki eski tırmıkla yerleri *tırmıklıyordu*.

4.2.5. Bir İye veya Sahipten Yoksunluk Fiilleri: Çalma Fiilleri

Bu fiiller öncelikle, bir kişinin mülkiyetinden bir şeyin çıkarılması durumunu tasvir eder. Önceki eşya, şey, nesne veya mülkiyetin sahibi veya bu sahiple ilişkili bir konum, *-DAn* edat öbeği ile ifade edilir. Bu fiillerden *çalmak* fiili, *Fakir adam oğlu için ilaç çaldı* cümlesinde olduğu gibi çıkarmanın veya alınmanın kimin adına yapıldığını gösteren, hareket veya olgudan doğrudan veya dolaylı olarak kimin çıkar sağladığını gösteren yararlanan öbeği *için* alabilir.

Bu sınıfta verilen *talan etmek* ve *yağmalamak* fiilleri, sınıftaki diğer fiillerden farklı olarak doğrudan nesnelere olarak bir yer alırlar. Örneğin *ülkeyi talan etmek*, *şehri yağmalamak* bu bağlamda kullanılabilir. Geriye kalan diğer tüm fiiller ise örneklerde olduğu gibi bir nesneyi bir kişiden almak veya o kişinin mülkiyetinden çıkarmakla ilgilidir.

Sınıf Üyeleri: araklamak (-i), aşırmaq (-i), çalmak (-e, -i), haczetmek (-i), kaçırmak (nesnesiz, -den) soymak (-i), talan etmek, yağmalamak (-i), yürütmek (çalmak) vb.

(1) Eşkıyalar atları *çalmıştı*.

(2) Köye gelen çalgıcılar, meydandan eşyaları *kaçırdı*.

(3) Uzun yıllar bu toprağın şehir ve köylerini *talan ettiler*... (Yur. Kay.)

(4) Köyü *yağmalamışlar*. (Od.)

4.3. GÖNDERME FİİLLERİ

Gönderme fiilleri, bir varlığın yerini değiştirilmesine neden olmakla ilgilidir. Varlık, aracı tarafından eşlik edilmeden hareket eder. Bu fiillerin öznelere gönderme işini yapan kılıçlardır. Göndericinin yaptığı işe konu olan, gönderilen (*addressee*) ise bir nesnedir.

Getirmek ve *götürmek* fiili üzerinde kısaca durmak faydalı olacaktır. Bu fiiller, Gropen ve diğerleri (1989)'de "gönderimsel olarak belirlenmiş bir yönde eşlik

eden hareketin sürekli nedenselliği fiilleri" olarak tanımlanmıştır. Bu fiiller geçişsiz bir şekilde kullanılsa da, *gel-* ve *git-* eylemlerinin "ettirgen" karşılıklarıdır.

Gönderme fiilleri içerisinde *sürüklemek* fiili göndermenin veya taşımanın bir tarzını yansıtıyor gibi görünmektedir. Çünkü *sürüklemek* "bir şeyi yerden kaldırmadan iterek veya çekerek götürmek" anlamında kullanılmaktadır. Diğer fiiller ise bu sınıfın çekirdek özelliklerini yansıtmaktadır. Bu fiiller hedef öbekleri olarak çoğunlukla bir yer ismi bazen de *ulaştırmak* fiili örneğindeki gibi hedef öbeğine kılıcı bir özne alabilir.

Sınıf Üyeleri: getirmek (-e), göndermek (-e, -i), götürmek (-i), iletmek (-i), nakletmek (-i), sevk etmek, sürüklemek (-i), taşımak (-i), ulaştırmak (-e, -i), yollamak (-ı) vb.

(1) Leyla ıhlamurları *getirdi*. (Küç. A.)

(2) Sonra da onu mescidin bitişiğindeki evine *gönderdi*. (Bül. Kırk.)

(3) Ebu Bekir, Gıfarlı misafirini evine *götürdü*. (Bül. Kırk.)

(4) ... bir yerde görmüş ve hayran kalmış olduğu haberini *ilettiler* Ayşe Hanım'a. (Fürey.)

(5) Lala'nın anlattıklarını Aliye nakletti bana. (Fürey.)

(6) Dr. Hasan, önüne geleni veba şüphesiyle hastaneye *sevk etmişti*. (Şu.Çıl.)

(7) ... Zina 'nın belini sararak, ağlaya ağlaya onu evine *sürükledi*. (Top. Biz.)

(8) İsmail'le ikisini doğruca ahıra *taşıdım*. (Od.)

(9) Gerekli emirler telgraf ve atlı habercilerle birliklere *ulaştırıldı*. (Şu.Çıl.)

4.4. KUVVET UYGULAMA FİİLLERİ: İTME/ÇEKME FİİLLERİ

Bu fiiller bir varlığa kuvvet uygulamak ile ilgilidir. Her biri anlamsal olarak uygulanan kuvvetin biçimiyle birbirinden ayrılır. Bu sınıfta verilen fiiller genellikle kılıcı bir özne almaktadır. *İtmek*, *itelemek*, *itekleme* ve *ittirmek* fiillerinin her

birinin itme işinin farklı boyutlarını gösterdiği söylenebilir. *İtmek* ve *ittirmek*, düzenli ve doğrusal bir itme hareketini gösterirken; *iteklemek* ve *itelemek* fiilleri itme işinin aralıklı biçimde tekrarladığını ifade eder.

–A/A- eki Eker’de sıklık çatısı ekleri başlığı altında değerlendirilmiş olup fiilin gösterdiği hareketin ardı ardına yapıldığını anlatır (Eker, 2013: 284). Banguoğlu da –A/A- ekinin en çok kullanılan sıklık fiili eklerinden birisi olduğunu ifade etmiştir (Banguoğlu, 2015: 278). Kuvvet uygulama fiilleri hedef öbekleri olarak –A doğru ve –A hedef öbeklerini tercih edebilmektedir. Bu sınıftaki fiillerin çoğu edilgen yapılabilir.

Sınıf Üyeleri: asılmak (-e, nesnesiz), çekmek (-i, -e), iteklemek (-i), itelemek (-i), itmek (-i), ittirmek (-i) kaktırmak vb.

(1) ...duvarlara aynalar *asıldı*... (Bad. Dal.)

(2) ... kadını oturtacağı üçüncü bir koltuğu *çekt*i. (Narla.)

(3) Efe, kutuları kenara *itekledi/iteledi/itti/ittirdi*.

(4) Öğrenciler sınıfın ortasında birbirini *kaktırıyordu*.

4.5. SAHİPLİĞİN DEĞİŞTİĞİ FİİLLER

Bu sınıf içerisinde yer alan fiiller genel anlamıyla bir şeyin, bir kişiden bir başkasına verilmesini ifade eder. Yani bir nesne yer değiştirir.

4.5.1. Verme Fiilleri

Verme fiilleri, tanımladıkları işi gerçekleştiren bir kılıcıyı özne olarak tercih etmektedir. Bu fiillerden *vermek*, anlamsal olarak hayvanları da özne olarak alabilir. Örneğin *Köpek kemiği yavrusuna verdi* biçiminde bir kullanım mümkündür. Ancak bu kullanımlar genelde *vermek* fiili ile sınırlıdır. Çünkü verme fiilleri altındaki *bağışlamak*, *devretmek*, *ödüllendirmek*, *satmak*, *sunmak* vd. fiiller daha üst düzey bilişsel süreçleri ifade eder. Bu nedenle *Geyikler otları sattı* veya

Kediler evlerine gelen tavşanlara çay ikram etti gibi kullanımlar dilbilgisel açıdan doğru kabul edilse de anlamsal açıdan kabul edilebilir değildir. *Vermek* fiili ise bu fiil sınıfının çekirdek özelliğini sergileyen fiil olduğundan özne seçiminde kılıcının yanında daha az olarak hayvanı tercih edebilir.

Bu fiiller hedef öbeği olarak (–A) bir insan veya yer seçebilir, yine tüm fiillerin edilgen kullanımları mümkündür.

Sınıf Üyeleri: bağışlamak (-e, -i), borç vermek, dağıtmak (-i), devretmek (-i), iade etmek, ikram etmek, katkıda bulunmak, ödemek (-i), ödüllendirmek (-i), ödünç vermek, paylaşmak (-e, -i), satmak (-i), sunmak (-e, -i), teslim etmek, vermek (-i), yemlemek (-i) vb.

(1) İşadamı parasını kimsesizlere *bağışladı*.

(2) Bir süre sonra dükkânı *devretti*. (Bal. Bal.)

(3) Çıkarttığı cigara paketinden bir tane bana *ikram etti*. (Saa. Ayar.)

(4) Yasef Levi ile kaptan, getirdikleri bunca kitap ve avani için resmi bir tören ile kutsanarak *ödüllendirildiler*. (Bab. Ölü.)

(5) Birisi ona gömlek gibi keten bir gecelik *ödünç verdi*. (Ada. Ev.)

(6) Çok koyun, yün, yağ, kıl keçi, yoğurt, halı, turuncu sim işleme kilimler *sattılar*... (Bin. Efs.)

(7) Atları birisine *teslim ettiler*. (İnc. Mem1.)

(8) Ayşenur, garsona parayı *verdi*.

4.5.2. Değiş Tokuş Fiilleri

Bu fiiller bir şeyi diğeriyle değiştirmekle ilgilidir. Verme fiillerinde bir kişideki herhangi bir nesnenin iyeliğini değiştirirken, değiş tokuş fiillerinde karşılıklı olarak her iki kişideki nesnenin iyeliği değişmektedir. Kılıcı bir özneyi tercih ederler.

Sınıf Üyeleri: değiştirmek (nesnesiz), takas etmek vb.

(1) Bu ayakkabılar sana büyük gelmiş, *değiştir*.

(2) Çeşitli tarım ürünlerini bu yollar aracılığıyla *takas etmişlerdi*.

4.6. ÖĞRENME FİİLLERİ

Öğrenme fiilleri zihinsel süreçlere dayanan bilgi edinmeyi tanımlamaktadır. Bu fiiller öğrenme işini deneyimleyen bilinçli ve biliş sahibi bir varlığı (*cognizer*) özne olarak tercih etmektedir. Anlamsal olarak bu sınıfın çekirdeğini *öğrenmek* fiili oluşturmaktadır.

Öğrenme fiilleri iç cümle yapılarını sıklıkla alabilir. İç cümleler isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil yapılarıyla bu fiillere eklenir. Bu durumda

[(iç cümle)] + öğrenmek/anlamak biçiminde yapılar kurulabilir.

(2), (3), (4) ve (6) numaralı örnekte öğrenme fiillerinin iç cümle yapılarıyla ilgili kullanımı verilmiştir.

Sınıf Üyeleri: anlamak (-i), edinmek (-i), elde etmek (-i), ezberlemek (-i), okumak (eğitimi görmek) (nesnesiz), öğrenmek (-i) vb.

(1) İçlerinde dilimizi anlayan yoktu ama bazıları az Fransızca *anıyordu*. (Uzu. Bey.)

(2) ... çok yaman bir savaşçıya çatmadıkça kendisini koruyacak bilgiyi *edinmişti*. (Dev. An.)

(3) Önemli yerlerdeki adamlarıyla istihbaratı *elde ediyordu*.

(4) Latince bitki isimlerini belleğinin zayıflamadığını göstermek için *ezberliyordu*. (Cev. Bey.)

(5) Almanya 'da *okumuşt*. (Kur. Kan.)

(6) Benim daha bir iki aydan beri anlamaya başladığım bazı şeyleri o, çoktan *öğrenmiş*. (Çalı.)

4.7. TUTMA FİİLLERİ

Bu fiiller, bir varlıkla uzun süreli teması tanımlar, ancak bir sahipliğin değişikliğini veya bir yer değişikliğini tanımlamazlar. *Depolamak*, *istiflemek*, *saklamak*, *stoklamak* fiilleri bir şeyi bir yerde sürdürmekle ilgilidir. Bir varlığın bu konuma fiilen yerleşmesini tanımlamazlar (Levin, 1993: 145-46).

Depolamak, *istiflemek* ve *saklamak* fiilleri bir şeye bir yere koymakla ilgili anlamsal yönlerinden dolayı *koyma fiilleri* olarak da kullanılabilir. Bu fiiller çoğunlukla bir kılıcı daha az olarak da hayvanı özne olarak tercih edebilir. Bu fiiller, kılıcının yaptığı işe konu olan nesne açısından geniş bir seçim yelpazesi gösterir. Verilen tüm örneklerdeki nesnelere cansız varlıklardır. *Depolamak*, *istiflemek* ve *stoklamak* fiilleri her zaman cansız varlıkları nesne olarak alabilir. *Kavramak*, *saklamak*, *tutmak* ve *yakalamak* fiilleri ise cansız varlıkların yanında canlı bir varlığı da özne olarak alabilir. (7) numaralı örnekte canlı varlıkların nesne olarak alınabileceği örneklenmiştir. Fakat bu örnekte yakalanma işine konu olan nesne, *Salih* kılıcı tarafından bedeninin bir bölümünden, bir diğer deyişle gömlek, paça, sırt veya kol vb. bir yerinden yakalanmıştır. Bu nedenle bu fiiller canlıları nesne olarak alsa da derin anlamda nesnenin bir bölümüne temas olduğu ifade edilir.

Bu fiillerin edilgen kullanımlarını görmemiz mümkündür.

Sınıf Üyeleri: *depolamak* (-i), *istiflemek* (-i), *kavramak* (-i), *saklamak* (-i), *stoklamak* (-i), *tutmak* (-i), *yakalamak* (-i) vb.

(1) ... şişeleri yatağının altına *depoluyordu*. (Aks. Rit.)

(2) Dökülmüş kerpiçleri *istifledi*. (Nar. Ağ.)

(3) Padişah seğirtip onun elini *kavramıştı* bile. (Site)

(4) Duvarın kovuğuna *saklamıştı* kibritlerini. (Yer. Dem.)

(5) Papatya, elindeki mikrofonu parmaklarını cimviz gibi yaparak *tutuyordu*. (Mas. Müz)

(6) Ömer, Macide'nin elini *yakaladı*. (İçi. Şey.)

4.8. GİZLEME FİİLLERİ

Bu sınıf, bir şeyi gözden uzak tutmakla ilgili fiilleri içerir. Gizleme fiillerinden *gizlemek*, *örtmek*, *saklamak* bir yönüyle koyma fiillerinin özelliklerini de sergiliyor gibi görünmektedir. Bunun nedeni de üç fiilin de anlamında *saklamak amacıyla koymak* işinin yapılmasıdır. Bu üç fiil kasıtlı ve bilinçli bir faaliyete gönderim yaptığı için çoğu durumda kılıcı özne konumunda hayvan da alabilmektedir. Örneğin *Kediler dışkılarını kuma gömer* veya *Köpek kemikleri yuvasının yanına saklamış* örneklerinde olduğu gibi hayvanlar gizleme işini gerçekleştiren özne olabilir.

Gizleme fiillerinin geriye kalan diğer fiilleri daha üst düzey bilişsel süreçler içerdiği için hayvan vb. diğer varlıkları özne olarak tercih etmemektedir. Bir kedinin bir nesneyi saklaması veya kendisinin saklanması mümkündür ancak bir kedinin veya farklı bir hayvanın bir başka canlıyı izole etmesi, bir şeyi perdelemesi mümkün görünmemektedir. Türkçenin edilgenlik konusunda sunduğu esneklik ile bu sınıftaki fiiller edilgen olarak kullanılabilir.

Sınıf Üyeleri: ayırmak (saklamak anlamında) (-den, -i), gizlemek (-i, -den), gizlenmek (-e), izole etmek, kamufle etmek, örtbas etmek, örtmek (-i), perdelemek (-i), saklamak (-i,) tecrit etmek vb.

(1) Mustafa oyuncaklarını Elif'ten *gizledi*.

(2) Daha fazla dikkat çekmemek için cenazenin sonuna kadar bir çınar ağacının arkasına *gizlendim*. (Ben. Ad.)

(3) ... istifa edip hapisshaneden ayrılması şartıyla, işi *örtbas etti*. (Çam. Kız.)

(4) Dürülü duran battaniyesini *örtmüştü* üzerine. (Sar. Yaz.)

(5) İlerdeki incir ve ceviz ağaçları evi iyice *perdeliyordu*. (Gen. Eyv.)

(6) Evet, kardeşi tüm mektuplarını özenle *saklamıştı*, zarflarıyla birlikte, tarih sırasıyla. (Gol. Dev.)

4.9. ATMA FİİLLERİ

Bu fiiller Gropen ve diğerleri (1989) da, bir kuvvet uygulayarak "anında harekete neden olan" fiiller olarak tanımlanmıştır. Bu fiillerin temel üyesi, harekete geçirilen ve fiilin kılıcısı tarafından hareket eden varlığa atıfta bulunur. Bu fiiller aynı zamanda *vurma fiilleri* altında da listelenmiştir (Levin 1993, 147).

Atma fiilleri özne tercihinde çok yönlü davranmaktadır. Hem canlı bir kılıcı veya hayvanı hem de bir nesneyi veya aracı özne olarak alabilmektedir. Araç olan öznelerin kullanımına *Sapan, taşı attı* ve *Mancınık, kayayı fırlattı* cümleleri örnek olarak verilebilir. Anlamsal açıdan bu aletlerin bir şeyi kendiliğinden fırlatması veya atması mümkün değildir, atma işine neden olan bir kılıcının varlığı kaçınılmazdır. Ancak harekete neden olan kılıcı özneler cümlede temsil edilmeden araç doğrudan özne konumuna getirilip verilen örneklerdeki yapıların kullanılması ile karşılaşmak da mümkündür.

Şamarlamak, tokatlamak ve *yumruklamak* fiillerinde kılıcı, bu işi gerçekleştirmek için üç fiilin ait olduğu vücut parçasını (yumruk, el) kullanır. *Atmak* veya *fırlatmak* fiilleri gibi bu sınıfın çekirdek özelliklerini oluşturan fiillerde görülen bir nesneyi atan kişiden veya araçtan tamamen uzaklaşma gerçekleşmemektedir. Yani *yumruklamak* daha çok yumruğun ileriye gidip geriye gelmesini; *tokatlamak* ve *şamarlamak*, elin ileriye gidip gelmesini betimler. Ancak sınıfın diğer fiillerinde ise atılan, sallanan ya da fırlatılan nesnelere kaynaktan tamamen uzaklaşır.

Sınıf Üyeleri: *atmak* (-e, -i), *fırlatmak* (-i), *savurmak* (-i), *şamar atmak*, *şamarlamak* (-i), *yumruk atmak*, *yumruklamak* (-i), *taşlamak* (-i), *tokat atmak*, *tokatlamak* (-i), *sallamak* (nesnesiz), *fıydırmak*.

(1) Onun da ölüsünü candarmalar kasabanın dışındaki eski kireç kuyusuna *attılar*. (İnc. Mem2.)

(2) Kerem oku *fırlattı*.

- (3) Elindeki çantayı Melih 'in yüzüne *savurdu*.
- (4) Kapıyı birkaç defa *yumrukladı*. (Mat. Nor)
- (5) Kulübün gençleri yalının camlarını *taşlarlar*. (Biz. İns.)
- (6) Kapıdan çıkarken Deli İbrahim ensesini yavaşça *tokatladı*... (G. İns.)
- (7) Aceleyle çıkardığı kıyafetlerini odanın köşesine *fıydırdı*.

4.10. ETKİ İLE TEMAS FİİLLERİ

Etki ile temas fiilleri üç alt sınıfta incelenmiştir. Üç sınıftaki üyelerin de genişletilmesi mümkündür.

4.10.1. Vurma Fiilleri

Bu fiiller, bir varlığı başka bir varlıkla temasa geçirmek için hareket ettirmeyi tanımlar, ancak bu temasın ikinci varlık üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmasını gerektirmez. Bazı vurma fiilleri, "anında harekete neden olma" anlamında *atma fiilleri* olarak da kullanılabilir (Levin, 1993: 150).

Vurma fiilleri altında verilen fiillerin özneleri *çakmak* fiilinde verilen örnekte olduğu gibi bir kılıcı; *çarpmak* fiilinde verilen örnekte olduğu gibi eylem için kullanılan bir araç; *tepmek* fiili için verilen örnekte olduğu gibi işi gerçekleştiren bir hayvan olabilir. Bu sınıfta verilen fiiller edilgen kullanımlara izin verebilmektedir.

Sınıf Üyeleri: çakmak (-e, -i), çalmak (-e, -i), çarpışmak (-le), çarpmak (-e), dövmek (-i), şamarlamak (-i), tekmelemek (-i), tepmek (-i), tıklatmak (-i), tokatlamak (-i), toslamak (-e), vurmak (-e), yumruklamak (-i) vb.

- (1) Nalbant deriye ince bir çiviye *çaktı*.
- (2) Ayın on dördünde Bünyamin'in kazması beyaz bir cisme *çarptı*. (Pusl)
- (3) ... Celâl Nuri Bey'i, gündüz ortası tabanca kabzasıyla gazete idarehanesinde bayılıta kadar *dövdüler*... (Kur. Kan.)

- (4) Vardı, yemekle dolu masayı *tekmeledi*. (Çak. Ef.)
- (5) Bekir'in atı arkasında duran Çetin 'i *tepti*.
- (6) Kapıyı *tıklattı*. (Bil. Bir)
- (7) Çıkarken başını iki kez döner kapıya *tosladı*. (Bir. Düş.)
- (8) Sokağın köşesindeki asıl satıcı hırsla ayağını yere *vurdu*. (Kor. Bek.)

4.10.2. Ezme Fiilleri

Bu fiiller, bir varlığı başka bir varlıkla temas ettirmek için hareket ettirmekle ilgilidir, ancak bu temasın ikinci varlık üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmasını gerektirmezler. Bu fiiller araç öznelerine izin verebilirler. Edilgen yapılarda kullanılmaları mümkündür.

Sınıf Üyeleri: ezmek (-i), çiğnemek (-i), basmak (-e) vb.

- (1) ... hırsla kopardığı çiçeği ayaklarının altına attı, *ezdi* ufaladı. (Nun. Mas.)
- (2) Merve büyük bir lokmayı *çiğnedi*.
- (3) Hep birlikte hayvanın üzerine *bastılar*. (Tehl. Oy.)

4.10.3. Araçla Vurma Fiilleri

Bu fiiller, bir varlığı başka bir varlıkla temas ettirmek için hareket ettirmekle ilgilidir, ancak bu temasın ikinci varlık üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmasını gerektirmezler. Kılıcının vurmak için kullandığı araçlar fiile eklenen *-A* ekiyle isimden türetilen aracın kendisidir.

Sınıf Üyeleri: dipçiklemek (-i), kamçılama (-i), kırbaçlamak (-i), sopalamak (-i) vb.

- (1) Hayvanı *kamçıladı*... (Onl. İns.)
- (2) Atını *kırbaçladı*. (Yılk.)

(3) Sevgili eŖeęi, “Bozoğlan” ı geri kalıyor diye *sopaladı*. (G. İns.)

4.11. DÜRTME FİLLERİ

Bu fiiller, sivri uçlu bir nesneyi bir yüzeyle temas ettirmeyi ve bazı durumlarda yüzeyi delmeyi açıklar (Levin, 1993). Dürtme fiilleri dürtme işini gerçekleştiren nesne olarak katı cisimleri almaktadır. Özneleri işi gerçekleştiren bir kılıcı olan bu fiiller seçime dayalı araçları (*sopayla dürt-*, *bıçak sapla-*, *çapayla kaz-*) alabilmektedir. Bu fiillerin edilgen kullanımları mümkündür. Dürtme işini yapan nesnelere genellikle de el, parmak, dirsek ve ayak gibi parçalar seçilebilir. Bu sınıfta yer alan *batırmak*, *delmek*, *kazmak*, *saplamak* ve *sokmak* fiilleri bir yüzeyi delip (temas edip içine nüfuz etme) sonra da orada kalma veya temas edilen yerden uzaklaşmayı ifade ederken, *dürtmek* ve *dürtüklemek* fiilleri bir yüzeyi delmekten çok o bölgeye dokunmayı betimlemektedir.

Sınıf Üyeleri: batırmak (-e, -i) (iğne, bıçak vb.), delmek (-i), dürtmek (-i), dürtüklemek (-i), kazmak (-i), saplamak (-e, -i), sokmak (-i) vb.

(1) Özge sivri uçlu iğneyi yastığa *batırdı*.

(2) Memed, bir buçuk ay kadar çalışarak üstten kayayı *delmiş*... (İnc. Mem1.)

(3) Kendini ilk toplayan Faik olmuştu, yanındaki Eleni 'yi *dürttü*... (Cana.)

(4) İvan, kamçının sapıyla atı *dürtükledi*... (Onl. İns.)

(5) Bu kez onun belirlediği yönde *kazdılar*... (Pusl.)

(6) Ve hayalen bıçağı teyzesinin tam kalbi üzerine *saplıyor*... (Mat. Nor.)

(7) Durmadan, delicene bir öfkeyle bıçağı *soktu* çekti, *soktu* çekti, *soktu*... (Yus. Yus.)

4.12. TEMAS FİLLERİ: DOKUNMA FİLLERİ

Bu fiiller tamamen saf temas fiilleridir. *Etki yoluyla temas fiillerinin* aksine, temasın darbe aracılığı ile meydana geldiğine dair gerekli bir ima olmaksızın yüzeye teması tanımlarlar. *Sokmak* fiili bu sınıfa dâhil olduğu gibi bıçak, çakı vb.'ni saplama anlamında *dürtme fiilleri* içerisinde de değerlendirilebilir. Ayan (2015) te Türkiye Türkçesi ve Kazakça Türkçesinin dokunma fiilleri bağlamında nasıl bir görünüm sergilediği incelenmiştir. Ayan'ın çalışmasında dokunma fiilleri temel dokunma duyu fiilleri, şefkat bildiren dokunma duyu fiilleri ve şiddet içeren dokunma duyu fiilleri olarak üç başlığa ayrılmış, bu bölümleri de kendi arasında olumlu ve olumsuz özellikleriyle betimlenmiştir. Sonuç olarak Ayan, Türkiye Türkçesinin, Kazak Türkçesinden daha çok dokunma fiiline sahip olduğunu göstermiştir.

Bu sınıfın çekirdek özelliklerini *dokunmak* fiili yansıtır. Geriye kalan fiiller ise anlamsal açıdan dokunmanın tarzını yansıtmaktadır. *Öpmek* fiili yalnızca dudakların bir yere temas etmesini; *gagalamak* biyolojik olarak gagaya sahip olan kuşların başını yukarı aşağı sallayarak bir nesneye temas etmesini; *çimdiklemek* sadece el parmaklarıyla yapılan sıkıya dayanan bir teması; *mıncıklamak* avuç aracılığıyla ve elin bir yüzeyi kavrayarak temas etmesini; *yalamak* da yalnızca tat alma organı olan dil aracılığıyla yapılan bir teması tanımlamaktadır. Bu fiiller, dokunmanın tarzını yansıtmaları nedeniyle alabilecekleri öznelere de büyük oranda belirlenmesini etkiler. Örneğin *gagalamak* bir kuşu, *öpmek* fiili ise bir kılıcı özne olarak tayin etmektedir. *Çimdiklemek*, *ellemek*, *ısırmak*, *mıncıklamak*, *okşamak*, *ovmak*, *ovalamak*, *sıvazlamak* ve *yalamak* fiilleri öznenin gerçekleştirdiği dokunma işi için bir araç veya vücut parçası tercih etmezler. Ancak tercih edilirse bunlar da genelde parmak veya el; *ısırmak* ve *yalamak* fiilleri için ise diş ve dil olmaktadır. Geriye kalan fiiller ise araç olarak çeşitli nesnelere olabilir: sopayla değmek, tüyle gıdıklamak, kalemle dürtmek vb.

Sınıf Üyeleri: çimdiklemek (-i), değmek (-e), dokunmak (-e), dürtmek (-i), ellemek (-i), gagalamak (-i), gıdıklamak (-i), ısırmak (-i) mıncıklamak (-i), okşamak (-i), ovmak (-i), ovalamak (-i), öpmek (-i), sıvazlamak (-i), sokmak (-i), temas etmek, yalamak (-i) vb.

- (1) Uykusu dağılsın diye, başını makinenin demirine vurdu, gözkapaklarını *çimdikledi*, elini ısırđı, tırnağına baktı. (Ekm. Kav.)
- (2) Birden Şazine' nin eline *değmişti*. (Han. Yaş.)
- (3) ... yahut Halit Ayarcı 'nın koluna eliyle *dokunuyordu*. (Saa. Ayar.)
- (4) Müjgân 'la Ayla birbirlerini *dürtmüşlerdi*... (Kabu.)
- (5) Karşısındaki adam göğsünü *elledi*. (Ayl. Ad.)
- (6) On yedi gün arayla bir kartal gelip ciğeri *gagalıyor*. (Eşe. Küt.)
- (7) Elindeki budu daha bir hışımla *ısırdı*... (Od)
- (8) İmam ellerini *ovdu*, öksürdü, fakat cevap vermedi. (Sin. Bak.)
- (9) Salih eğilip başındaki ak tülbendi *öpüyor*. (Küç. A.)
- (10) Köpeğı de ayakkabılarını *yalıyor*. (Esk. Bah.)

4.13. KESME FİİLLERİ

Bu fiillerin anlamı hareket, temas ve etki kavramlarını içerir. Özel olarak, bu fiillerin anlamı Hale ve Keyser 'ın (1987) "*maddeyi bütünlüğünden ayırma*" olarak adlandırdığı durumla ilgilidir. Ancak aynı zamanda bu sonucu elde etmek için kullanılan araç veya araçlarla ilgili bazı özel durumları da içerir. Bu sınıftaki fiiller, araç veya araç açısından anlam bakımından birbirinden farklıdır. Bu fiillerden bazıları ayrıca 15. bölümdeki *bölme fiilleri* olarak kullanılır.

Her kırılma fiili iç kuvvet, dış kuvvet, ayırma, uzunluk, direnç, bütünlük, kırılmazlık, ayrılık vb. çok sayıda kavramsal boyut içermektedir (Pye, 1993: 12-13).

Kırma ve kesme fiillerini dillerarası farklılıkları konusu, Guerssel ve diğerleri (1985) tarafından ele alınmıştır. Bu çalışmada, kesme ve kesmenin sözdizimsel davranışını İngilizce, Berberice, bir Avustralya dili olan Warlpiri ve Amerika Siou dillerinden Winnebago dilinde araştırmışlardır.

Pye vd. (1996) da çocukların kesme ve kırma noktasında nasıl tercihler yaptığını İngilizce, Mandarin Çincesi ve K'iche' dilinden gösterdiği örneklerle ifade etmiştir (ayrıntı için bk. 1996). Dünya dillerinde kesme-kırma farklılaşmasının nasıl gerçekleştiğini sunması adına Majid vd. (2007) tarafından içerisinde Türkçenin de dâhil olduğu 28 dilin karşılaştırıldığı çalışma ilginçtir. Bu çalışmada katılımcılara kısa videolar halinde kesme ve kopmanın gerçekleştiği durumlar izletilmiş, sonrasında da bunların kendi dillerinde nasıl betimlendiği üzerine tartışılmıştır. Bu noktada bazı diller maddeyi bütünlüğünden ayırma ile ilgili olayları üç dört sözcükle ifade ederken bazıları on beş sözcükle ifade edebilmektedir. Yine Pye (1993) bir başka çalışmasında kırmanın farklı şekillerde nasıl ifade edileceği konusunda K'iche' dilini örnek verir.

K'iche' dili, *kırmak* fiilini farklı şeyleri kırmak ve farklı şekillerde kırmak açısından alt biçimlere ayıran bir dil örneğidir. Bu dilde *-q'upi:j* fiili, sert şeyleri kırmayı ifade eder. Bu da, onu anlamsal uzantısı yumuşak şeyleri kırmayı ifade eden *-pi'i:j* fiilinden ayırır. *Paxi:j* fiili kaya, kil veya camdan yapılmış şeyleri kırmayı ifade ederken *-t'oqopi:j* fiili uzun, esnek şeyleri kırmayı ifade eder. *-raqi:j* fiili içi boş şeyleri kırmak anlamına gelirken *-poq'ik* fiili iç basınçtan kopan şeyleri anlatır. *-Qasa:j* fiili aşağı doğru hareketten kopan şeyleri, *-chiko:j* fiili cismin kendisini fırlatarak kırmayı betimler. Son olarak *-q'ipi:j* fiili yakmak amacıyla dizde çalılarını kırmak anlamına gelir (Pye, 1993: 12).

K'iche' dilindeki *kırmak* fiilinin gösterdiği bu davranış Türkçede bu fiillere konu olan nesnelere özne seçimlerinde rastlanabilir. Bu sınıfta verilen fiillerden *kesmek* fiili tüm sınıfın özelliklerini yansıtan çekirdek fiil gibi görünmektedir. Ancak özne tercihleri bile kırmanın/kesmenin farklı ifade edilişi yanında oldukça sınırlı kalmaktadır. Kesme fiilleri nesne seçimlerinde fiile özgü durumlar sergiliyor gibi görünmektedir:

(1) Mustafa kağıdı/zarfı/kartonu yırttı.

(2) Köylüler tarladaki otları biçti.

(1)de verilen yırtmak fiili nesne olarak yırtılabilecek kadar katı ve ince, çoğunlukla kağıt veya kağıda benzer cisimleri tercih etmektedir. (2)de *biçmek* fiili ise biçme

işine konu olan lifli bir bitki vb. tercih eder. Bu durumu sınıfın geriye kalan çoğu fiili için söyleyebiliriz.

Bu sınıfta verilen fiillerden *kesmek* fiili tüm sınıfın özelliklerini yansıtan çekirdek fiildir. Bu fiiller özne olarak kılıcıları tercih etmektedir. Kılıcıları dışında *Balta odunları yardı* veya *Yeni bilenmesine rağmen orak biçemiyordu* cümlelerinde olduğu gibi kesme işini yapan bir araç-özne konumundaki araçları alabilir.

Kesmek dışındaki fiiller, kesmenin ya da maddeyi bütünlüğünden ayırmanın tarzını betimlemektedir. *Budamak* bitki vb. varlıkların sürgünlerini kesme; *çentmek* bir yüzeyde yarıklar açarak kesme; *dilimlemek* bir nesneyi kendi boyutundan daha küçük parçalar halinde ayırma; *kırmak* tüy, saç tel vb. life benzer yapıdaki cisimlerin kesme anlamında tarz ifade edecek şekilde kullanılır. Bu fiillerin çoğu birbiriyle anlamsal denklik oluşturmaz, yani birbirinin yerine kullanılamaz. Örneğin bir demirin kesilmesi, dilimlenmesi veya oyulması mümkün iken **Usta demiri yırttı* veya **Bayat ekmekleri budadım* cümlesi gibi yapılar kabul edilebilir görünmemektedir.

Bu sınıftaki *budamak*, *çentmek*, *dilimlemek*, *doğramak*, *eğelemek*, *kıymak*, *oymak*, *rendelemek*, *törpülemek* ve *yontmak* fiilleri fiilin kasıtlı bir biçimde gerçekleştiğini ifade eder. Örneğin *rendelemek* ve *törpülemek* fiili bu işi gerçekleştirirken eşasılı bir nesneyi alır. Yani *rendelemek* işi rendeyle, *törpülemek* işi törpüyle gerçekleştirilir. Bu nedenle fiil gerçekleşmeden kılıcı birtakım gerekleri yerine getirir. (3) numaralı örnekte de bu durum örneklendirilmiştir:

(3) Fatma (törpüyle) tırnaklarını törpüledi.

Bu cümlede anlatılan işi yapacak olan kılıcı, *Fatma* öncelikle fiili (*törpülemek*) gerçekleştirmeyi zihninde tasavvur eder. Bu işi gerçekleştirmek için bir aracı (törpü) edinir. Sonrasında tırnağı üzerinde aracı ileri geri sürterek başından sonuna kadar kasıtlı ve bilinçli bir şekilde kesme işlemini gerçekleştirir. Yani bu fiiller *bedenle ilgili olan fiiller* başlığı altındaki *bedensel süreçlerle ilgili fiillerin* büyük çoğunluğu gibi (örneğin *hapşırma*, *öksürmek*, *solumak*) gibi kasıtsız ve

istem dışı gerçekleşmez. Bu nedenle bu fiillerin kasıtlı gerçekleştiğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

Bu sınıftaki fiillerin tamamı edilgen olarak kullanılabilir.

Sınıf Üyeleri: biçmek (-i), budamak (-i), çentmek (-i), dilimlemek (-i), doğramak (-i), eğelemek (-i), kesmek (-i), kırmak (-i), kırpmak (-i), kıymak (-i), oymak (-i), rendelemek (-i), törpülemek (-i), yarmak (-i), yırtmak (-i), yontmak (-i) vb.

(4) Bahçeyi baştan başa sulamış, fidanları *budamış*... (Aki. Han.)

(5) Çakısıyla çeşmede ıslatıp zararını soyuyordu sucuğun Nedim, küçük *dilimliyordu*. (Pas. Yaz.)

(6) Baba Ferhat, büyük mengenede preslerden birinin kamasını *eğeliyor*... (Ekm. Kav.)

(7) Baltasıyla kısa ve bodur ağaçları *kesti*... (Top. Biz.)

(8) Öğrenciler ellerindeki kağıtları makete göre azar azar *kırpiyordu*.

(9) Annesi mutfakta etleri *kıyıyordu*.

(10) Bardağın üstüne nakışları *oyuyor*...(Kal. Ka.)

(11) Boynuzumun uçlarını sivriltti, *törpüledi*. (Kır. Yel.)

(12) Kadın mektubu *yırttı*... (Şa. Öl.)

(13) Ustalığını göstereceğini diye, her komün kapısını başka biçimde *yontardı*. (Cem.)

4.14. BİRLEŞTİRME VE BAĞLAMA FİİLLERİ

Bu fiillerin hepsi birleştirmek veya bağlamakla ilgilidir.

4.14.1. Karıştırma Fiilleri

Bu alt sınıfta sunulan fiiller katı bir nesne ile katı, katı bir nesne ile sıvı, sıvı bir nesne ile sıvı bir nesnenin birleştirilip karıştırılmasını betimlemektedir. Bu fiiller genellikle kılıcı insan olan özneleri alır. *Çalkalamak* fiili, diğer fiillerin aksine bir tarz bildiriyor gibi görünmektedir. Çünkü bu fiil dışındaki fiiller genel anlamıyla yukarıda sıralanan nesne kombinasyonların herhangi bir şekilde karıştırılmasını ifade ederken çalkalamak fiili ise sarsarak ve dairesel hareketlerle bir şeyi karıştırmayı anlatmaktadır.

Sınıf Üyeleri: çalkalamak (-i), eklemek (-i), harmanlamak (-i), ilave etmek, karışmak (-e), karıştırmak (e-, -i), katılmak (-e, nesnesiz), katmak (e-, -i) vb.

(1) Paşa amca, içinde eriyecek bir şey varmış gibi kadehini bir zaman *çalkaladı*. (Yor. Sav.)

(2) Bütün tütünleri aynı yerde *harmanladı*.

(3) Sonra her birini semaverin musluğuna tuttu, kaynar su *ilâve etti*. (Nar. Ağ.)

(4) Pantolon, don çorap ve pabuç, ayaklarının dibinde birbirine *karıştı*. (Tehl. Oy.)

(5) ... tencereyi sırayla tahta kaşıkla *karıştırıyordu*. (Yed. Gü.)

(6) Orhan, yemeklerine kuyruk yağı *katardı*.

4.14.2. Birleştirme Fiilleri

Birleştirme fiilleri doğrudan nesnenin sona ulaşma şeklini değil, sonunu tanımlar.

Sınıf Üyeleri: bağlamak (-e, -i), birleşmek (nesnesiz), çiftleşmek (nesnesiz, -le), dolaşmak (nesnesiz), , eşleşmek (nesnesiz, -le), gruplaşmak (nesnesiz), kaynaşmak (nesnesiz), kenetlenmek (nesnesiz), kümelenmek (nesnesiz), toplanmak (nesnesiz), yapıştırmak (-i) vb.

(1) Ömer elindeki kuşağı beline *bağladı*.

(2) Köylüler *birleşmişler*, dün... (İnc. Mem1.)

(3) Ağaçta iki kedi *çiftleşiyordu*.

- (4) Oyunağının püskülleri tellere *dolaşmıştı*.
- (5) Ayakları, kolları, bedeni, ağzı *kenetlendi* kaldı... (Den. Küs.)
- (6) Sınav saatini bekleyen öğrenciler kapı önünde *kümelenmişti*.
- (7) Tüyleri keçe gibi derilerine yapışmış... (Ü. Ana.)

4.14.3. Bir Araç ile Birleştirme Fiilleri

Bu alt sınıfta verilen fiillerin tamamı bir nesneyi fiilin kökü olan varlık aracılığı ile bir yerde birleştirme fiiline gönderim yapmaktadır. Bu sınıftaki fiillerden *demirlemek* fiili çeşitli türdeki gemi vb. deniz araçlarının bir yere demir atarak tutunmasını ifade eden geçişsiz bir fiildir. Geriye kalan tüm fiiller ise geçişli yapıdadır. Bu fiiller işleri gerçekleştiren özne olarak canlı bir insanı almaktadır.

Sınıf Üyeleri: bantlamak (-i), çengellemek (-i), demirlemek (nesnesiz), düğmelemek (-i), iliklemek (-i), kelepçelemek (-i), kilitlemek (-i), kopçalamak (-i), lehimlemek (-i), macunlamak (-i), mandallamak (-i), perçinlemek (-i), vidalamak (-i), zincirlemek vb.

- (1) Hemşire hastanın kolunu *bantladı*.
- (2) Dışarı çıkıp kapıyı *çengelledi*. (Sağır)
- (3) Kazağının üzerine siyah ince ceketini *düğmeledi*. (Kum. Gör.)
- (4) Komiser Orhan önünü *ilikledi*... (Kur. Sof.)
- (5) Candarmanın birisi hemen arka çantasından bir kelepçe çıkardı, Yobazoğlu'nun ellerini *kelepçeledi*. (İnc. Mem2.)
- (6) ... asma kilidi halkasında geçirerek hiddetle *killitledi*. (G. İns.)
- (7) Her iki bataryadaki lombar kapakları açılıp geminin bordasına *mandallandı*. (Ama.)

4.15. BÖLME FİİLLERİ

Bu fiillerin hepsi genel olarak bir nesneyi bir şeyden ayırmak, sökmek veya bölmek ile ilgilidir. Bu sınıfta verilen fiillerin kullanımları dışında ayrıca *kırma fiilleri* ve *kesme fiilleri* olmak üzere çeşitli diğer sınıflar altında listelenmiştir. *Budamak*, *doğramak*, *kırmak* vb. fiillere diğer bölümlerde örnekler verildiği için burada tekrar örneklendirilmemiştir (ayrıntı için bk. 13. bölüm; 36.1. bölüm)

Sınıf Üyeleri: ayırmak (-e, -i), ayrışmak (nesnesiz), biçmek (-i), bölmek (-i), budamak (-i), doğramak (-i), kesmek (-i), kırmak (-i), kırpmak (-i), kıymak (-i), koparmak (-i), kopmak (nesnesiz), parçalamak (-i), sökmek (-i), taksim etmek, yarmak (-i), yırtmak (-i), yolmak (-i) vb.

(1) Koca Osman köyün en verimli tarlalarından yüz dönümünü İnce Memede *ayırdı*. (İnc. Mem1.)

(2) Ahmet de yumurtayı soyup üçe *böldü*. (Ir. Dir.)

(3) ... ucunu dişleriyle ısırıp *kopardı*, şoseye tükürdü, yaktı. (Onl. İns.)

(4) Toplardan biri geri teperken halkasını bordaya bağlayan seğirdim halatı *koptu...* (Ama.)

(5) Adam gözlüğünü *parçalamıştı*.

(6) Döndü, ayak parmaklarının ucunda yükselip duvar saatini *söktü* yerinden. (Kum. Gör.)

4.16. RENKLENDİRME FİİLLERİ

Bu fiiller bir varlığın rengini değiştirmeyi, genellikle varlığın yüzeyini kaplayan ve bu nedenle rengini değiştiren bir kaplamanın uygulanmasıyla açıklar. Bazı çalışmalar, bu fiilleri 1.5. bölümdeki *sürme fiilleri* arasına dâhil etmiştir, çünkü anlamları "X 'i (bir şeye) koy-" olarak açıklanabilir (Levin, 1993: 168-169).

Bu sınıftaki fiiler *boyamak* ve *renklendirmek* fiilleri haricinde sürüldükleri maddenin isminden türemiştir. Örneğin, ahar adı verilen “hattatların kâğıt cilalamak için kullandıkları nişasta ve yumurta akından yapılan özel bir karışım” adlı maddeden *aharlamak* fiili, “bazı nesnelere parlaklık verme, dış etkilere koruma, sızmalarını önleme vb. amaçlarla sürülen, saydam veya donuk vernik” adlı vernik türün olan sır sözcüğünden *sırlamak* fiili türetilmiştir. Bu nedenle renklendirme fiilleri kullanılırken bir yüzeye sürülen nesne özel veya farklı bir anlatım içermiyorsa genellikle madde ismi kullanılmamaktadır. Örneğin *Usta kameriyenin masasını vernikle vernikliyordu* ve *Tamirci çizikleri kapatmak için yüzeyi cila ile cilaladı* cümlelerinde *vernikleme* ve *cilalamak* fiili zaten sürülen nesnenin vernik ve cila olduğunu işaretlediği için bu maddeleri tekrarlamak gereksizdir. Renklendirmenin yapıldığı yer ise cansız nesnelere olmaktadır.

Sınıf Üyeleri: açıklamak (ipliği boyamak anl.), ağşarmak (sarı boyayla boyamak), aharlamak (yumurta akıyla kâğıdı cilalamak), boyamak (-i), cilalamak (-i), emaylamak (-i), minelemek (-i), perdahlamak (-i), renklendirmek (-i), sırlamak (-i), vernikleme (-i) vb.

(1) Elinde küçük bir fırça, eğitilmiş modeller gibi bitiştiirdiği etli dizlerinin üstünde oje şişesi, tırnaklarını *boyuyordu*. (Şah. Mah.)

(2) Osman elindeki camları *perdahlıyordu*.

(4) Birbirinden farklı üç tonla okul duvarlarını *renklendirdik*.

(5) Jale ahşap kapları bugün *vernikle*di.

4.17. İMGESEL ŞEKİL OLUŞTURMA FİİLLERİ

Bu fiil sınıfları dizisi, yüzeylerde görüntü, şekil ve çizimlerin yaratılmasıyla ilgili fiilleri içerir. Bu fiiller oluşturulan şekillerin bilişsel süreçlere dayanması sebebiyle üst düzey bilişsel becerileri gerektirir. Bu nedenle kılıcı tercih etmektedir. Bu sınıftaki fiiller edilgen yapılarda kullanılabilir.

İmgesel Şekil Oluşturma Fiillerinin çekirdek özelliklerini *yazmak* ve *çizmek* fiilleri göstermektedir. Bu sınıftaki tüm fiiller bilinçli, istekli ve bir biliş sahibi (*cognizer*) özneyi tercih eder. Çünkü bu fiillerin anlattığı işi cansız varlıklar ve hayvanlar gibi üst düzey bilişsel yeteneği olmayan canlıları yerine getiremez.

Sınıf Üyeleri: boyamak (-i), çizmek (-i), dağlamak (-i), damgalamak (-i), işaretlemek (-i), karalamak (-i), kazımak (nesnesiz), mühürlemek (-i), nakşetmek (-e, -i) resimlemek (-i), resmetmek (-i), yazmak (-i) vb.

(1) ... pencerelerin çerçevelerini yeşile *boyadı*. (Onl. İns.)

(2) Babasının dairesindeki Hüseyin Bey, ona vapur resimleri *çizdi*. (Tutun.)

(3) O da paramın üstünü verdi, faturayı *damgaladı*, bir parçası da onda kaldı. (B. Pal.)

(4) Memur azarlayıcı bir sesle: "Peki, tamam, tamam!" diyerek bavulları açmadan *işaretledi*. (Cev. Bey.)

(5) İlknur, önündeki sarı deftere bir şeyleri *karalıyordu*.

(6) Müdür, Cemal'in dediklerini de *yazdı*. (Boz. Çek.)

4.18. OLUŞTURMA VE DÖNÜŞTÜRME FİİLLERİ

Bu bölümde tanımlanan fiil sınıflarının çoğunun üyeleri, bir varlığı oluşturan veya dönüştüren bir aracı tek bir temel üye olarak alan geçişli fiillerdir. Bununla birlikte, *dönüşme fiilleri*, bir kılıcıya atıfta bulunmaksızın bir varlığın dönüşümünü basitçe tanımlayan geçişsiz fiiller olarak kullanılabilir. *Büyüme fiilleri* olarak ayrı listelenen yapı fiillerinin bir alt sınıfı da geçişsiz olarak kullanılabilir. Oluşturma ve dönüştürme fiillerinin çeşitli alt sınıflarında listelenen bir dizi fiil de diğer fiil sınıflarının üyeleri olarak listelenmiştir (Levin, 1993: 172).

4.18.1. İnşa Etme Fiilleri

Bu fiiller, hammaddelerin dönüştürülmesi yoluyla bir ürünün oluşturulmasını tanımlar. Burada listelenen fiillerin çoğu, temel anlamlarında (*pişirme fiilleri*, vb.) çeşitli diğer sınıflara aittir ve inşa etme fiilleri olarak genişletilmiş anlam özellikleri gösterir. Ek olarak bazı fiillerin de bu tür genişletilmiş kullanımları göstermesi mümkündür. Burada verilen fiillerin hepsi geçişli kullanımlara sahiptir. Geçişsiz kullanımlarıyla ilgili özelliklerin bir açıklamasıyla birlikte *büyüme fiilleri* olarak aşağıda listelenmiştir (Levin, 1993: 174).

Sınıf Üyeleri: biçimlendirmek (-i), dokumak (-i), icat etmek, inşa etmek (-i), kurmak (-i), oluşturmak (-i), örmek (-i), şekillendirmek (-i), türetmek (-i), üretmek (nesnesiz), yapmak (-i), yaratmak (-i) vb.

(1) Sanatçı kille heykelini *biçimlendirmişti*.

(2) Yörükler çadırılık kilimleri *dokurdu*.

(3) Alfred Nobel dinamiti çeşitli denemelerden sonra *icat etmişti*.

(4) Köyün tam ortasında bulunan cami 1969 yılında *inşa edilmişti*.

(5) İlk köy öğretmen okulunu İzmir Amerikan Kolejinin saray gibi yapılarında *kurduk*, ikincisini ahırda... (Boz. Çek.)

(6) Her ne kazanılmıştır, dergahın malıdır, her ne ki *üretilmiştir*, dergah adına satılır. (Od)

(7) Nermin mutfakta yemek *yapıyordu*. (Tutun.)

(8) Peki sence Tanrı dünyayı hangi şeyden *yarattı*? (Pusul.)

4.18.2. Büyüme Fiilleri

Bu fiiller basitçe bir varlığın bir biçimden diğerine dönüşümünü tanımlar. Büyüme fiilleri alt sınıfında verilen fiillerin hepsi geçişsizdir. Bu fiiller deneyimleyici bir özne olarak canlı varlıklar (insan, hayvan ve bitki) almaktadır. İnşa etme fiillerinin aksine buradaki fiiller nesneye dışarıdan yapılan bir müdahaleden çok, fiziksel olarak kendi iç yapısında kaynaklanan süreçlerle meydana gelen bir değişikliği

kapsar. Yani saç veya boy *uzar*, bebekler *gelişir*, meyveler *olgunlaşır*. Bu tür olgular dışarıdan bir müdahale olmaksızın kendiliğinden değişim geçirir. Bu alt sınıftaki fiillerin edilgen kullanımları yoktur.

Sınıf Üyeleri: büyümek (nesnesiz), evrilmek (nesnesiz), gelişmek (nesnesiz), olgunlaşmak (nesnesiz), şekillenmek (nesnesiz), uzamak (nesnesiz), yetişmek (nesnesiz) vb.

(1) Memed tombul tombul *büyümüştü*. (İnc. Mem1.)

(2) Binlerce yıl içerisinde denizlerden karaya çıkan amfibiler memelilere *evrilmişti*.

(3) Küçük çocuk her gün daha çok *gelişiyordu*.

(4) Karpuzlar görülmedik bir irilikte *olgunlaştı*. (İnc. Mem2.)

(5) Omuzları irelmiş, boyu *uzamıştı*. (Ir. Dir.)

(6) Bahçenin sağ tarafında iri iri kayısılar *yetişmişti*.

4.18.3. Hazırlama Fiilleri

"Hazırlama fiilleri" terimi Wierzbicka (1988) den alınmıştır. Bu fiillerin çoğu yemeğin hazırlanışını tanımlamaktadır. Bu fiiller, genellikle hammaddelerin dönüştürülmesiyle bir ürünün ortaya çıkmasını tanımlar.

Bu alt sınıfta verilen fiillerin çoğu yemeğin maruz kaldığı değişimin tarzını anlatmaktadır. *Fırlamak*, fırın aracılığı ile pişirmek; *haşlamak*, suda haşlayarak pişirmek; *kavurmak*, ateşe maruz bırakarak bir yiyeceği pişirmek vb. olarak tarzı betimlemektedir. Bu sınıfın çekirdek özelliklerini gösteren fiil *pişmek* fiildir. *Pişmek* fiili bir yiyeceğin çeşitli işlemlere (grubun geriye kalan fiilleriyle ifade edilen tarzların) dayanarak sona ermesini anlatmaktadır. Bu alt sınıftaki fiiller özne konumunda kılıcı ve etkilenen unsur alırlar.

Sınıf Üyeleri: börttürmek (-i), demlemek (-i), fırınlamak (-i), fümlemek (-i), haşlamak (nesnesiz), hazırlamak (-i), karıştırmak (-i), kavurmak (-i), kaynamak

(nesnesiz), kaynatmak (-i), kızartmak (-i), közlemek (-i), kurutmak (-i), mayalamak (-i), mayalandırmak (-i), pişirmek (-i), pişmek (nesnesiz), tavlama (-i) vb.

(1) Çayı *demledi*... (Kız. Ka.)

(2) Usta koyunu bir güzel *fırınlamıştı*.

(3) Etler fırına atılmadan önce *haşlanmıştı*.

(4) Fatma büyük bir tavanın içinde yemeği *kavuruyordu*.

(5) Su *kaynadı* mı kız Sultan? (Boz. Çek.)

(6) Toplanan incirler beş-on gün güneşte *kurutulur*.

(7) Yemek *pişmedi mi?* (Boz. Çek.)

4.18.4. Dönüşme Fiilleri

Bu fiiller bütünsel bir dönüşümü tanımlar. Geçişli ve geçişsiz biçimlerde bulunabilir. Bu fiiller, geçişli veya geçişsiz, şu üç temel ögeyi alır: dönüşüme uğrayan varlık ve bu varlığın ilk (kaynak) ve son (hedef) biçimleri. (Levin, 1993: 177). Türkçede hedef biçimleri her zaman ifade edilmez, hedef biçimi seçime dayalıdır. Bu sınıf içerisindeki *dönüşmek* fiili genellikle bir hedef biçimini tercih eder. (3) numaralı cümlede *demir parçasının* geçirdiği değişim sonucunda ulaştığı hedef, yani *pala* ifade edilmiştir.

Sınıf Üyeleri: başkalaşmak (nesnesiz), değişmek (nesnesiz), dönüşmek (-e) vb.

(1) Böcek larvaları on beş günde *başkalaşıyordu*.

(2) O kadar *değiştim* ki beni tanıyamayacaksın. (Tutun.)

(3) Demir parçası ustanın elinde bir palaya *dönüştü*.

4.19. NEDEN OLMA FİİLLERİ

Bu fiiller, tipik olarak her ikisi de soyut bir ad öbeği olan iki temel üye arasındaki nedensel bir ilişkiyi tanımlar. Bir temel üye diğerinin varlığını ortaya çıkarır (Levin, 1993: 179)

Sınıf Üyeleri: doğurmak (ortaya çıkarmak anlamında), neden olmak, sebep olmak, yaratmak (yol açmak anlamında), yol açmak.

(1) Babanın yokluğu yeni sorunlar *doğuracak*.

(2) Evden mahalleye yayılan feryatlar, kapının önünde konu komşunun birikmesine *neden olmuştu*. (Gal. Ka.)

(3) İşte bu netice onun sınırları üstüne yıldırım tesiri yapmış ve intiharına *sebepe olmuş*. (Sel. Gö.)

(4) Hırvatlar 'ın, 1941'i aratmayan davranışları, Krajina Sırpları' nın silahlanmalarına *yol açtı*. (Sevd.)

4.20. YAVRULAMA FİİLLERİ

Bu fiillerin her biri, fiilin adını aldığı hayvanı doğurmakla ilgilidir (Levin, 1993). Bu sınıfa dâhil edilen her fiil isim köküne *-IA* yapım ekinin getirilmesiyle türetilmiştir. Bir canlının yeni bir yavru meydana getirmesini tanımlamaktadır. Sınıfa ait tüm fiiller nesnesiz olarak kullanılmaktadır. Bu sınıfta verilen fiiller deneyimleyici bir canlı varlığı özne olarak almaktadır. Yavrulama fiillerinde, fiile konu olan nesnelere fiil köklerinde zaten var olduğu için özne konumundaki varlık kullanılmayabilir. *Üç koyun kuzu kuzuladı* cümlesinde *kuzulamak* fiilinin konusu zaten kuzu olduğu için, nesnenin tekrarlanması tercih edilmez. Bu sınıf genişlemeye açıktır.

Sınıf Üyeleri: balalamak, buzağılamak, eniklemek, kuzulamak, malaklamak, oğlaklamak, taylamak, yavrulamak, yumurtlamak vb.

(1) İnekler *buzağılar*. (Bozk.)

(2) Yolun tam ortasında, koskoca kara bir ayı *eniklemiş*. (Öt. Çoc.)

(3) Kurban Bayramına kadar dört tane koyun *kuzuladı*.

(4) Nisandan itibaren keçiler *oğlaklardı*.

(5) Kısraklar *tayladı*; inekler buzağıladı. (Bozk.)

(6) İyisi mi kalk git bak, Macik *yavrulamış* mı? (Onl. İns.)

4.21. ALGILAMA FİİLLERİ

İngilizcede bu fiil sınıfı genel olarak *verbs of perception* başlığı ile değerlendirilmektedir. Psikoloji ile ilgili fiillerle birlikte düşünülürse son yıllarda bu fiil sınıfına yönelik yapılan çalışmaların sayısında bir artış göze çarpmaktadır. Mental fiiller başlığı altında değerlendirilen bu fiiller pek çok araştırmacı tarafından farklı biçimlerde yorumlanmıştır.

Bu fiiller Croft tarafından (1993, 55) te, algı, biliş ve duygu olarak üç gruba ayrılmıştır. Viberg (1999), İsveççedeki mental fiillerin davranışları ve görünüşleri ile ilgili ortaya koyduğu çalışmasında bu fiilleri dil ötesi, eylemsel iletişime dönük, algısal, bilişsel, arzu ve diğer algısallar olarak ayırmıştır. Halliday ve Matthiessen (2014) te, Croft' un üçe ayırdığı bu süreçleri görme, duygu ve düşünme olarak üç başlığa ayırmıştır. Algılama fiillerinin dünya dillerindeki görünümü ve tipolojik açıdan incelenmesi ise Neagu (2013) tarafından yapılmıştır. Neagu algılama fiillerinin çokanlamlılığı konusunu Fransızca, İngilizce ve Rumence üzerinden yorumlamıştır.

Neagu (2013)'te algılama fiillerinin hangi konu alanlarıyla ilgili olduğunu vermiştir. Bu fiiller dilbilgiselleşme (Heine ve diğerleri 1991), tümcesellik (Hone 1993), anlamsal değişim (Sweetser, 1990) ve çokanlamlılık (Ibarretxe-Antuñano 1999, 2008) gibi konular etrafında da araştırılmıştır. Fiziksel algılama alanı çok anlamlıdır, çünkü yalnızca fiziksel algının kendisine değil, aynı zamanda bilgi, akıl yürütme, duygu vb. gibi diğer deneyim alanlarına da atıfta bulunur.

Algılama fiilleri ile ilgili çalışmaların geçmişi diğer fiil sınıflarıyla kıyaslandığında daha eskiye dayanır. Bu fiillere yönelik bazı artzamanlı çalışmalar da yapılmıştır. Sweetser (1990) da, Hint-Avrupa dillerindeki algılama fiillerinin anlamsal uzantılarını bilişsel ve artzamanlı bir bakış açısıyla analiz etmiştir. Çeşitli Hint-

Avrupa dillerini inceleyerek, şu genellemeyi önerir: "görme" fiilleri "bilgi" veya "zihinsel görüş" anlamına gelirken, "duyma" fiilleri "içsel alıcılık" veya "uyum" anlamlarıyla bağlantılıdır. Ayrıca, 'tatma' fiilleri içsel benliğimizle bağlantılıdır ve kişisel beğenilerimizi ve hoşlanmamalarımızı temsil etmek için kullanılır.

Türk dillerinde yapılan çalışmalarını inceleyecek olursak, karşımıza son yıllarda yapılan Özbekçe, Kazakça Türkçesi ve Kırgızca Türkçesi için yapılan bazı çalışmalar karşımıza çıkmaktadır (ayrıntı için bakınız: Özeren ve Alan 2017; Aydoğmuş 2021; Şahin 2012; Kamchybekova 2013; Ayan ve Türkdil 2014 ve 2015).

Duyuların, yani algılamamıza yardımcı olan doğal araçlarımızın dünya dillerinde en sık ve en az kullanılma durumuna göre bir hiyerarşi oluşturmak da mümkündür. Viberg (1983: 136) 53 farklı dili incelemiş ve bu dillerde algılama ile ilgili fiillerin hiyerarşik sırasının görme > işitme > dokunma > koku alma > tat alma olarak tespit etmiştir. Hirik (2017: 72) ise Türkçe için 15 edebi eserin içerisindeki görme, işitme, koku alma, tat alma ve dokunma ile ilgili fiillerin derlemine yönelik yaptığı çalışmasında Türkçedeki sıranın Viberg 'ten farklı olarak görme > işitme > tat alma > dokunma > koku alma biçiminde olan bir sıra tespit etmiştir. Ancak Hirik 'in bulgularında tat almanın daha sık kullanılır biçimde karşımıza çıkmasının sebebi *ye-* ve *iç-* gibi Levin (1993)te yemek yeme ile ilişkili olan fiillerin de tat alma alanına dâhil edilmesi olduğu söylenebilir.

Levin algılama fiilleri ile ilgili genişçe bir kaynakça sunduktan sonra bu fiilleri geçişlilik-geçişsizlik ve aldıkları özne türüne göre dört sınıfa ayırmıştır. Bu sınıflar görme fiilleri, gözlemlene fiilleri, bakma fiilleri ve öznesi uyarıcı olan algılama fiilleridir (Levin, 1993: 185-188). Levin 'in yapmış olduğu bu sınıflandırma İngilizce sözdizimi özelliklerine uygun olarak betimlendiği için burada sadece algılama fiilleri başlığı ile sunulmuştur. Elbette bu sınıfı görme, hissetme, koklama ve işitmeye dayalı olarak daha alt sınıflara ayırmak mümkündür ancak bu fiillerin sayısal olarak sınırlılığı nedeniyle bir başlıkta betimlenmeye çalışılmıştır. *Dokunma fiilleri* de başlı başına bir sınıf olarak değerlendirildiği için bu bölümde tekrar işlenmemiştir.

Algılama fiillerinin bu alt sınıfındaki fiiller, bir varlığın gerçek algısını tanımlar. Algılayıcıyı özne, algılananı da doğrudan nesne olarak alırlar. Bu fiillerden bazıları belirli bir duyu tarzına bağlıdır, ancak diğerleri değildir. Bu fiiller genellikle bir deneyimleyici canlıyı özne olarak tercih eder. Edilgen olarak kullanılmaları mümkündür. Bu fiiller (2) ve (5) numaralı örneklerde olduğu gibi iç cümlecik yapılarıyla da kullanılabilir.

Sınıf Üyeleri: algılamak (-i), anlamak (-i), ayırt etmek, bakmak (-a), dikizlemek (-i), dinlemek (-i), duymak (-i), fark etmek, görmek (-i), görünmek (nesnesiz), göz atmak, gözetlemek (-i), gözlemek (-i), hissetmek (-i), işitmek (-i), izlemek (-i), koklamak (-i), seyretmek (-i), sezmek (-i), tatmak (-i) vb.

(1) ... Yusuf Aksu 'nun düşünce evreninin doğal uzantısı, daha da iyisi, doğal ürünü olarak *algıladı*. (Yalan.)

(2) Yere düşünce, trafik işaretleri devrimini yapmakta geç kaldığımızı *anladı*. (Tutun.)

(3) Sonra yavaş yavaş sesleri birbirinden *ayırt etti*. (Es. Mah.)

(4) Kapıdan çıkarken annem dönüp eve, bahçeye *baktı*. (Mücel.)

(5) Pervin, sözünü hiç kesmeden Neyyire Hanım'ı bir süre *dinledi*. (Mücel.)

(6) Tak tak tak, adım seslerimizi *duydum* bir süre. (Bir. Düş.)

(7) Kalçasından kurşunu yiyen Çakırcalı ilkönce acıyı *fark etmemiş*... (Çak. Ef.)

(8) O sırada Sitare'nin yanaklarından yaşlar süzüldüğünü *gördüm*. (Od.)

(9) Mustafa, Tan gazetesinin başlıklarına bir *göz attı*. (K. Gec.)

(10) ... Kara Derviş, çalı kestiğimiz sıra bizi *gözetlemiş* dürbünle... (Boz. Çek.)

(11) Çınarın altında uyudu, uyandı, yolu *gözledi*... (İnc. Mem3.)

(12) Üzerinden zaman geçmiş, hafif bir rutubet kokusu *hissetti* sanki Mücella. (Mücel.)

(13) Çoban, koyunların sesini *işitti*.

(14) Galip, geniş salonun öbür ucundaki film çalışmasını *izledi*. (K. Kit.)

(15) Gülünü çiçeğini *kokladı*. (Tırp.)

(16) Pencerenin önünde karşı karşıya oturup dışarıyı *seyrettik*. (K. Mad.)

(17) Turgut onu daha fazla yorarsa, istediği gibi konuşamayacağını *sezdi*. (OA, Tutun.)

4.22. PSİKOLOJİ İLE İLGİLİ FİLLER

Levin (1993)te bu fiiller dört alt sınıf olarak sunulmuştur. Bunlar duygu değişimi fiilleri, hayranlık fiilleri, şaşma fiilleri ve cezbetme fiilleridir. Dört sınıfın her birisi kendi içerisinde çeşitli özelliklerle sunulmuştur. Birinci gruptaki fiiller temelde geçişli olduğu için bu sınıfa alınmıştır. Hayranlık fiilleri ise İngilizcedeki *it* (o) zamirinin kaydırma kurallarına dayanan fiillerden meydana gelmiştir. Şaşma fiilleri en kalabalık üyeye sahip olan sınıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sınıf İngilizcedeki *about* (hakkında, ilgili, dair, konusunda, üstünde), *at* (A), *for* (için), *from* (-DAn), *in* (-DA, içinde, içine), *of* (-nXn), *on* (-DA, üzerinde, üstünde), *over* (üzerinde(n), üstüne, üstünde, aracılığıyla) ve *to* (-X)A, -(X)A doğru) edatlarıyla kullanılabilen psikolojik fiillerin sözdizimsel sözdizimsel seçimlerine dayanarak oluşmuştur. Son ve en az üyeye sahip grup ise uyararı özne olarak alan ve deneyimleyiciyi çeşitli edatlardan biri tarafından baş olan bir edat öbeğiyle ifade eden geçişsiz fiillerdir.

Türkçe için bu sınıf, yukarıdaki dört alt sınıfta bir araya getirilmiştir. Bir ana başlıkta sunulmuştur. Bunun en büyük sebebi Levin'in kendi sınıflamasında yaptığı ayrımın İngilizcedeki ettirgenlik kurallarıyla tamamen farklı olmasıdır.

Psikoloji fiillerinin pek çok tanımı yapılmış olsa da kapsayıcı olması açısından Landau (2009, 137) de yapılan tanım önemlidir. Landau bu fiilleri "psikolojik üyelerinden birine (deneyimleyici) göre psikolojik gerektirimler (*entailments*) taşıyan herhangi bir fiil" olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda psikolojik bir gerektirim, bir bireyin belirli bir zihinsel durumda olmasını içerir.

Rozwadowska 'nın aktardığına göre psikoloji ile ilgili fiiller veya psikolojik fiiller terimi, 1970'li yıllarda özel bir anlamsal sınıf olarak kabul edilmiştir. Psikolojik yüklem (psychological predicates) terimi ise Jackendoff' tan sonra betimlenen dönüşümsellik (*reflexivization*) bağlamında beklenmedik özelliklerini aktaran Postal'a (1971, 6. bölüm) kadar dayanmaktadır (2017, 2).

Psikolojik durum fiilleri tipik olarak iki temel üye alır. Bu iki temel üyenin "anlamsal rollerinin" en iyi nasıl karakterize edileceği konusunda bazı tartışmalar olsa da, çoğu zaman bu temel üyeler, deneyimleyici ve uyaran (veya bazen *theme* yani etkilenen, neden, duygu nesnesi veya duygu hedefi) olarak karakterize edilir. Psikoloji ile ilgili olan geçişli fiiller en çok sayıdadır (Levin, 1993: 189)

Psikoloji ile ilgili fiillerin bu üyeleri, psikolojik veya duygusal durumda bir değişikliğin meydana gelmesini tanımlar. Bu sınıfa dâhil olan fiillerin daha da alt bölümlere ayrılması mümkündür. Örneğin Grimshaw (1990), *eğlendirmek/neşelendirmek/güldürmek/oyalamak* gibi bu fiillerin bazılarının öznel/uyarıcı temel üyesinin kılıcısalsal bir yorum almasına izin verdiğini, endişe etmek/kaygılandırmak/endişelendirmek gibi diğerlerinin ise izin vermediğini söyler. Fiillerdeki bu ayırım, söz konusu fiil sınıfının daha fazla alt grubu olduğuna işaret etmektedir.

Bu fiillerin özellikleri Giorgi (1984), Grimshaw (1990) ve Pesetsky (1987) de ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Psikoloji ile ilgili fiiller etken, edilgen ve ettirgen yapılar dâhil edilmeden bile çok fazla üyeye sahiptir. Bu yapılar da dâhil olduğunda sınıftaki üye sayısı katlanarak artmaktadır.

Sınıf Üyeleri: afallamak (nesnesiz), alınmak (nesnesiz), aşağılamak (-i), avunmak (nesnesiz), avutmak (-i), bezdirmek (-i, -den), bezmek (-den), bıkmak (-den), bıktırmak (-i), bunalmak (nesnesiz), can sıkılmak, cesaretlenmek (nesnesiz, -den), coşmak (nesnesiz) çekinmek (-den), daralmak (nesnesiz), dindirmek (-i), etkârlanmak (nesnesiz), eğlenmek (nesnesiz), endişelenmek (nesnesiz), etkilemek (-i), ferahlamak (nesnesiz), gururlanmak (nesnesiz), gücenmek (-e, nesnesiz), güvenmek (-e), hayret etmek, heyecanlanmak (nesnesiz), hoşlanmak

(-den), hoşnut etmek, hüzünlenmek (nesnesiz), iğrendirmek (-i), iğrenmek (-i), ikna etmek, kahretmek (-i), kaygılanmak (nesnesiz), kederlenmek (nesnesiz), keyiflenmek (nesnesiz), kışkırtmak (-i), kızdırmak (-i), kızmak (nesnesiz), korkmak (nesnesiz), korkutmak (-i), kudurmak (nesnesiz), küsmek (nesnesiz), mahcup etmek, memnun etmek, nefret etmek, neşelenmek (nesnesiz), ödü patlamak, öfkelenmek (-e, nesnesiz), paniklemek (nesnesiz), rahatlamak (nesnesiz), sakinleşmek (nesnesiz), sakinleştirmek (-i), sersemlemek (nesnesiz), sersemletmek (-i), sevindirmek (-i), sevinmek (nesnesiz), sevmek (-i), sinirlendirmek (-i), sinirlenmek (-e, nesnesiz), şaşmak (-e), şaşırmak (nesnesiz), şaşırtmak (-i), tahrik etmek, tatmin etmek, telaşlandırmak (-i), telaşlanmak (nesnesiz), teselli etmek, teskin etmek, teşvik etmek, tiksindirmek (-i), tiksirmek (-den), usandırmak (-i), usanmak (-den), utandırmak (-i), utanmak (nesnesiz), ürmek (nesnesiz), ürkütmek (-i), üzmek (-i), üzölmek (nesnesiz), yatışmak (nesnesiz), yatıştırmak (i), yüreklenmek (nesnesiz), zevk almak vb.

(1) Tüm öğrenciler kızın çığılığıyla *afalladı*.

(2) Kız *alındı*, sustu. (Tutun.)

(3) Kadın artık özünü emip yabancılaşmasını süsleyen binbir ıvır zıvırla *avunuyordu*. (Kırk.)

(4) Halil daha genç yaşında hayattan *bezmişti*.

(5) Natalya, Selim'i bırakıp gittiği günden sonra Selim dünyasından *bıkmıştı*. (Top. Biz.)

(6) Sonra birdenbire *cesaretlendi*. (K. Yus.)

(7) Geminin çadır altında düşünceye dalan Uluç Ali mehteri duyunca *efkârlandı*. (U. Re.)

(8) Parktaki çocuklar çok *eğleniyordu*.

(9) Kayınvalidem, bu uğultu ortasında oğlunun yeni bir kahkahasını duyunca nasıl da *sevindi!* (Ö. Yat.)

(10) Tüfeğini karısı kadar *severdi*. (İnc. Mem2.)

(11) Müdür Halim Akın, yeni deneme dolayısıyla kendi buluşu sandığı bir sözün alay konusu yapılmasına gerçekten *sinirlendi*. (Boz. Çek.)

(12) Romancılar *şaşırtır* onları. (Tutun.)

(13) Kaya alındı, *telaşlandı*. (All. As.)

4.23. ARZULAMA FİİLLERİ

Levin (1993) de İsteme ve can atma fiilleri olarak iki alt sınıfa ayrılan bu fiil sınıfı geçişlilik ve geçişsizliğe göre ikili bir ayırım ile sınıflandırılmıştır. Ancak Türkçe için fiillerin çoğu basit fiil biçiminde değil de birleşik yapılı fiil + etmek/olmak/duymak vb. yapıda olduğundan ve her iki sınıftaki fiiller anlamsal olarak neredeyse aynı olduğu için tek bir başlıkta birleştirildi.

Aslında arzulama fiillerinin anlamsal özellikleri *psikoloji ile ilgili fiillerden* farksızdır. *Psikoloji ile ilgili fiiller* duygusal durumlardaki değişimin genelini anlatırken, bu sınıftaki fiiller ise biliş sahibi öznenin yalnızca bir nesnenin, varlığın veya olgunun istenmesini anlatır. Bu fiillerin özneleri, (1) numaralı cümlede olduğu gibi bu duyguyu yaşayan (*emoter*) bir deneyimleyici özne alır. Öznede dışarıdan gerçekleşen bir değişim fark edilmez.

(1) Ebru çocuklarını/evini/eşini özledi.

Sınıf Üyeleri: arzu etmek, arzulamak (-i), burnunda tütme, can atmak, dilemek (-i), gerekme (nesnesiz), gıpta etmek, hasret çekme, ihtiyacı olmak, ihtiyaç duyma, istemek (-i), özlem duyma, özlemek (-i), rica etmek, talep etmek vb.

(2) Aşıklar birbirini *arzuladı*.

(3) Nicedir hepsinin *burnunda tütüyor* koyun ve keçi eti. (F. İnc.)

(4) Onu görmek için Selim balıkçı hem *can atıyor*... (Den. Küs.)

(5) ... İsmail Bey'in hem hoşuna gitti, hem de biraz *gıpta etti*. (Aki. Han.)

- (6) Filvaki, içinden zevke, maceraya karşı nihayetsiz bir *hasret çekiyor...* (Hik.)
- (7) Ahmet Kerim'in bu dakikada herkesten çok Sırrı Bey'e *ihtiyacı oldu*. (H. Gec.)
- (8) Tam aile dara düşmüşken sebepsiz yere oyuncağa *ihtiyaç duyuyordu*.
- (9) Seni Vekil beyefendi *istiyor* Musa Çavuş! (G. İns.)

4.24. YARGILAMA FİİLLERİ

Bu fiiller, *psikoloji ile ilgili fiillerden* bazı fiillerin özelliklerini paylaşabilir. Levin (1993) te *hayranlık fiilleri* olarak geçen fiiller birisinin bir şeye tepki olarak sahip olabileceği belirli bir duygu ile ilgili olsa da, bu fiiller bir kişinin bir şeye tepki olarak sahip olabileceği bir yargı veya fikirle ilgilidir. Olumlu ve olumsuz fiillerin tamamında eylemi deneyimleyicinin karşısındaki, yani nesne genellikle canlı bir insandır. Bununla birlikte eylem nesne konumundaki kişinin kendisi veya bir davranışı olarak deneyimlenir. Örneğin 'Ben öğrencilerimi ödüllendirdim.' veya 'Patronum davranışımı tebrik etti.' cümlelerinde ödüllendirilen bir insan, tebrik edilen ise bir insanın davranışdır. Aşağıda derlenen örnek cümlelerde de bu özellik vurgulanmıştır.

Sınıf Üyeleri:

Olumlu Fiiller: affetmek (-i), bağışlamak (-e, -i), beğenmek (-i), esenlemek (-i) iltifat etmek, kutlamak (-i), kutsamak (-i), methetmek (-i), mükâfatlandırmak (-i), onurlandırmak (-i), ödüllendirmek (-i), övmek (-i), selamlamak (-i), şükretmek (-e), takdis etmek, tebrik etmek, teşekkür etmek, ululamak (-i), yüceltmek (-i) vb.

- (1) ... Sultan Selim'i ve askerlerini *affetmeyecekti* hiçbir vakit. (Ş. Sul.)
- (2) Ama Bido köyümüzü yakanları, babamı vuranları, arkadaşlarını asanları da *bağışlamıyor* yüreğim. (Köpr.)
- (3) Zeynep Hanımı çok sever ve *beğenirdi*. (Saa. Ayar.)
- (4) Müdür yanına çağırıp örnek bir davranışından ötürü onu *kutladı*... (Dön.)

(5) Seyis atları büyük bir çuval arpayla *mükâfatlandırdı*.

(6) Kübra *şükretti*.... (Kız. Ka.)

Olumsuz Fiiller: acaplamak (ayıplamak, kınamak), alay etmek, aşağılamak (-i), ayıplamak (-i), azarlamak (-i), cezalandırmak (-i), çıkışmak (-e), dil uzatmak, eleştirmek (-i), fırça atmak, hor görmek, iftira atmak/etmek, itham etmek, kınamak (-i), kötülemek (-i), küçük görmek, küçümsemek (-i), paylamak (-i), suçlamak (-i, -le), tenkit etmek, terslemek (-i), yermek vb.

(1) Mustafa, öfkesinin acısını çıkarmak için onlarla *alay ediyordu*... (Bil. Ad.)

(2) *Ayıpladı* herkes, babamı da *ayıpladı*, beni de. (K. Söz.)

(3) Berrin yaptıklarından dolayı Zeynep'e *fırça atmıştı*.

(4) Bizim nişanlı nedense, çok *küçük görüyordu* beni. (G. Maz.)

(5) Nevin, Gözde'yi *suçladı*.

(6) Ertuğrul insanları sürekli *yererdi*.

4.25. DEĞERLENDİRME FİİLLERİ

Bu fiiller, bazı niteliklere göre bir şeyin değerlendirilmesiyle ilgilidir. Bu fiiller, *yargılama fiillerinden* farklıdır. Değerlendirmenin sonucunu yansıtan bir yargı veya duygu belirtmeden, yalnızca değerlendirmeyi belirtirler (Levin, 1993: 196).

Sınıf Üyeleri: çözmek (-i), değer biçmek, değerlendirmek (-i), denetlemek (-i), incelemek (-i), kontrol etmek, tahlil etmek vb.

(1) Öğrenci tek başına problemi *çözebilmişti*.

(2) Hurdacı tenekelere az bir *değer biçmişti*.

(3) Buradaki akıl, buradaki bilgi, her anda, her durumda işe yararlığı bakımından *değerlendirilmeliydi*. (De. An.)

(4) General Marden hızla tüm Yunan ordusunu *denetledi*. (Şu. Çıl.)

(5) Polis evin içerisini *kontrol etti*.

4.26. ARAMA FİİLLERİ

Levin (1993: 199) de arama fiilleri başlığı altında 6 alt sınıfta tartışılmıştır. Bu altı sınıfa ayrılmanın temel koşulu 'AÖ1 F AÖ2 -DA AÖ3', 'AÖ 1 F AÖ3 için AÖ2', 'AÖ 1 F için AÖ3 -DA AÖ3' şeklindeki kalıplardan hangisinin ya da hangilerinin seçildiğine dayalıdır. Birinci sınıf olan avlanma fiilleri, arama fiillerinin kullanabileceği olası temel üye ifade kalıplarının üçünü de gösterir. İkinci sınıf olan arama fiilleri sınıfının üyeleri, temel üyelerini ifade etmenin olası üç kalıbından ikisini gösterir. Aranılan nesnenin fiilin doğrudan nesnesi olduğu kalıbı göstermezler.

Takip etme fiilleri başlığı ile verilen üçüncü sınıftaki fiiller arama fiillerinin kullanabileceği üç olası temel üye ifade kalıbından ikisini gösterir. Her iki temel üyenin de edat öbeğinde ifade edildiği kalıbı göstermezler (Levin, 1993: 198). Dördüncü sınıftaki araştırma fiilleri, temel üyelerini ifade etmenin üç olası kalıbından yalnızca birini gösterir. Aranılan yer fiilin doğrudan nesnesidir, yani yer edat öbeği ile ifade edilemez (Levin, 1993: 198). Beşinci sınıf kurcalama fiilleridir. Bu sınıfın üyeleri, arama fiillerinin kullanabileceği üç olası temel üye ifade kalıbından yalnızca birini gösterir. Bu kalıp, her iki temel üyenin de edat öbekleri kullanılarak ifade edildiği kalıptır.

Bazı fiillerde, aranılan nesneyi ifade eden edat öbeğinin, aranılan yeri ifade eden edat öbeğinden önce geldiği edat öbeklerinin sırası, ters sıralamadan daha garip görünmektedir (Levin, 1993: 199). Son olarak dağ gelinciği ile arama fiilleri ise neredeyse tamamen İngilizceye özgü sıfır adslı fiillere dayanan arama ile ilgili fiil sınıfıdır. Bu sınıfın üyeleri, temel üyenin ifade edilmesinde arama fiillerinin kullanabileceği üç olası kalıptan yalnızca birini gösterir.

Sibley (1955, 465)de arama fiillerini ayrıntılı bir şekilde betimlemiştir. Belirli fiillerin belirli nesnelere alabileceğini ifade etmiştir. Örneğin suçlar ve skandallar araştırılır, ama muayene edilmez. (Ayrıntılı bilgileri için (Sibley, 1955) e bakılabilir) Arama fiilleri Partee (1973) tarafından da incelenmiştir. Partee, İngilizcedeki

arama ile ilgili olan fiilleri sözdizimsel geçirimsizlik (*opacity*) ve etki alanı (*scope*) açısından incelemiştir.

Sınıf Üyeleri: aramak (-i), araştırmak (-i), didiklemek (-i), incelemek (-i), karıştırmak (araştırmak anlamında) (-i), kurcalamak (-i), soruşturmak (-i), taramak (-i), yoklamak (-i) vb.

(1) İşte bu hâliyle, rakibi olan Alman'ı *aradı* ve buldu. (Yed. Gü.)

(2) Görevliler yangının nedenini *araştırdı*.

(3) Polisler kanıt için her yeri *didikliyordu*.

(4) Kadriye tek tek ilgilendi adaylarla, soydu, bedenlerini *inceledi*... (Gol. Dev.)

(5) Leyla çantasının içini *karıştırdı*.

(6) Mübarek ağa önce kapları *kurcaladı* bir zaman, sonra birden hopladı. (Dam)

(7) Ömer bunun üzerine, görürsün sen, der gibi bir bakışla etrafı *taradı*... (Ada. Ev.)

(8) Köyün bütün samanlıkları, ahırları delik deşik *yoklandı*. (S. Ars.)

4.27. TOPLUMSAL ETKİLEŞİM İLE İLGİLİ FİLLER

Bu fiillerin çoğu -doğası gereği birden fazla katılımcıyı içeren grup etkinlikleriyle ve hatta doğası gereği bir grubu içermeyen fiiller- burada açıklanan kullanımda birden fazla katılımcı gerektirir. Bu fiillerin önemli bir kısmı savaştırmakla ilgiliyken, başka bir büyük grup sözlü etkileşimlerle ilgilidir (Levin, 1993: 200)

Bu sınıfta verilen fiiller genişletilmeye açıktır. Çünkü Türkçedeki işteşlik özelliği bu sınıfın büyümesine olanak sağlar. Olası *bakmak*, *tutmak*, *beklemek* gibi pek çok fiil işteş hale getirilerek bu gruba dâhil edilebilir. Buraya eklenenler arasında işteşlikle birlikte yepyeni bir anlam elde edenler seçilmiştir. Örneğin *çekmek* fiiline eklenen -ş- eki artık yepyeni bir anlamın doğmasını sağlamıştır. Ancak *bakmak*

fiiline eklenen –ş- eki ise *bakışmak* anlamındaki karşılıklı bakma sürecini anlatan temel anlamdan çok da uzaklaşmayan bir anlam ortaya çıkmıştır.

Sınıf Üyeleri: anlaşmak (nesnesiz), atışmak (-le), ayrılmak (-den), boğuşmak (-le), boşanmak (-den), buluşmak (nesnesiz, -le), çarpışmak (-le), çatışmak (nesnesiz, -le), çekişmek (nesnesiz, -le), çiftleşmek (nesnesiz, -le), dertleşmek (nesnesiz, -le), dövüşmek (nesnesiz), eşleşmek (nesnesiz, -le), evlenmek (nesnesiz, -le), görüşmek (nesnesiz), güreşmek (nesnesiz, -le), haberleşmek (nesnesiz, -le), kapışmak (-le), karşılaşmak (-la), kavuşmak (-a), kucaklaşmak (nesnesiz, -le), mektuplaşmak (-le), öpüşmek (nesnesiz, -le), randevulaşmak (nesnesiz), rastlamak (-e), savaşmak (nesnesiz, -le), sevişmek (nesnesiz, -le), sözleşmek (nesnesiz, -le), tanışmak (nesnesiz, -le), tartışmak (nesnesiz, -le), yarışmak (nesnesiz, -le), yazışmak (nesnesiz, -le) vb.

(1) Mamafih, yine çabucak *anlaştık*. (Çalı.)

(2) Dayımla *atıştık*. (H. Çift.)

(3) Hasan, Nergis 'ten *ayrıldı*.

(4) Necati'yle Beyoğlu'nda *buluşacaklardı*. (Biz. İns.)

(5) Memedle candarmalar *çarpışıyorlarmış*. (İnc. Mem2.)

(6) Bizimkinin halası hanımefendiyle bir zaman *çekiştiler*. (Es. Mah.)

(7) O gün sekiz yiğit öğleye değin birbirleriyle kıyasıya *dövüştüler*. (Cem.)

(8) Gel zaman git zaman, Saffet'le *görüşememişler*. (Kump.)

(9) Merdiven başında onun hastabakıcısıyla *karşılaşmıştı*. (Biz. İns.)

(10) Anne oğluna *kavuştu*.

(11) Bunun için ara-sıra onunla *mektuplaşıyoruz*. (A. Gün.)

(12) İyi ki koridora çıkmış ve bu harika ablaya *rastlamıştı*. (Mut.)

(13) ... Kâbe'ye koydukları putlar yüzünden birbirleriyle *savaştılar*. (Bül. Kırk.)

(14) Muhabir ile Şair ertesi sabah saat dokuzda çöplüğe yakın bir yerde buluşmak üzere *sözleştiler*. (Ç. Gen.)

4.28. İLETİŞİM FİİLLERİ

Bu bölüm, iletişim ve fikir aktarımı ile ilgili bazı fiil sınıflarıyla ilgilidir. Levin 'in (1993) ten farklı olarak bu sınıfta yalnızca bir sınıf çıkarılmıştır. Levin 'de iletişim araçları ile ilgili fiiller başlığı altında verilen fiiller İngilizcedeki sıfır adsılık kuralına göre oluşturulmaktadır. Örneğin *cabl* fiili *telgraf çekmek/kablolu yayın yapmak, e-mail fiili e-posta göndermek, fax faks ile yollamak* anlamına gelmektedir. Ancak Türkçede bu fiiller göndermek/yollamak/çekmek/etmek fiillerinden önce bir araç ve ile öbeği almaktadır. Bu nedenle Levin 'de olan bu sınıf, bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

4.28.1. Bir Mesajın İletilmesi ile İlgili Fiiller

Bu fiiller Gropen ve vd. (1989)'da "iletilen mesaj türünün fiilleri ('edimsöz gücü' gibi bir şeyden farklılaştırılmıştır)" olarak tanımlanmıştır. Bu açıklamanın gösterdiği gibi, mesajın doğası ve iletilme şekli bakımından farklılık gösterirler. Bu alt sınıfta bulunan fiillerden *bahsetmek* fiili dışındakiler geçişli durumdadırlar. Fiillerin tamamı kılıcı özne olarak canlı bir insanı almaktadır. Bu fiillerde nesnenin iletildiği hedefler yine canlı bir nesne olan kişiler, topluluklar veya gruplar olabilmektedir. Bu fiiller (1), (4), (5) ve (6) numaralı örneklerde olduğu gibi yan cümlecik alabilmektedir. Bu alt sınıfta verilen tüm fiiller edilgen yapıya izin vermektedir.

Sınıf Üyeleri: açıklamak (-i), anlatmak (-e, -i), anmak (-i), bahsetmek (-den), emretmek (-e, -i), gammazlamak (-e, -i), hesap vermek, ispiyonlamak (-i), izah etmek, öğütlemek (-e, -i), önermek (-i), öykülemek (-i), sormak (-e, -i, -den), söylemek (-i), tavsiye etmek, telkin etmek, yorumlamak (-i) vb.

(1) ... bozuk para cüzdanı taşımasını uygun bulmadığını *açıkladı*. (Tutun.)

(2) Muhacirlerden bir heyet huzuruna gelip durumu *anlattılar*. (Bül. Kırk.)

- (3) Hayır, ben bizden *bahsetmiyorum*. (Ley. Ev.)
- (4) ... İsmet Paşa resmi dairelerin Eskişehir'den ayrılıp Mihaliççık'a taşınmasını *emretti*. (Şu. Çıl.)
- (5) Esra, işe geç gelmesinin nedenini *izah etti*.
- (6) Yusuf okulun kitaplığına gitmeyi *önerdi*. (Yalan.)
- (7) Ana kız ikisi birden bir süre Haydar'ın halini hatırını *sordular*. (Mücel.)
- (8) Nurettin beyin getirdiği ihtiyar doktor, hardal lapası *tavsiye etti*... (K. Mad.)
- (9) Tüm katılımcılar semineri *yorumladı*.

4.28.2. Söylemek

Söylemek fiili yukarıdaki *bir mesajın iletilmesi ile ilgili fiiller* arasında yer alsa da bu bölümde daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Buradaki odak noktası, söylemek fiilinin basit bir iletişim fiili olarak kullanılmasıdır. Bir diğer deyişle göndericinin mesajını doğrudan hiçbir tarz olmadan ilettiği en temel haldedir. Anlamı, örneğin aşağıdaki *konuşmanın tarzı ile ilgili fiillerin* aksine, bir üslup veya araç bileşeni gibi başka herhangi bir özelleştirilmeyi içermez. (Levin, 1993: 204). *Söylemek* fiili yukarıdaki *bir mesajın iletilmesi ile ilgili fiiller* bölümünde olduğu gibi kılıcı özne almaktadır. Söyleme işine konu olan nesnenin iletildiği alıcı da aynı yukarıdaki fiillerde olduğu gibi canlı bir insan olmaktadır. *Söylemek* fiili alıcı olarak biliş sahibini alır.

Sınıf Üyeleri: Söylemek (-i) (sadece).

- (1) Ağabeyim bu cümleyi ablama birkaç kere alçak sesle *söyledi*. (Yalan.)
- (2) Tüm borçlulara ödemelerinin yeniden yapılandırılacağı *söylendi*.

4.28.3. Konuşmanın Tarzı ile İlgili Fiiller

Bu fiiller konuşmanın tarzı ile ilgili fiiller olarak adlandırılmıştır ve bu başlığın da belirttiği gibi, sesin ifade edilme tarzıyla birbirlerinden ayrılırlar. Aslında, benzer özelliklere sahip sesler hayvanlarla veya cansız varlıklarla ilişkiliyse bile, bu fiillerin çoğu 29. bölümdeki *hayvanlar tarafından üretilen seslere dayanan fiiller* veya 34.2. bölümdeki *sesin yayılması ile ilgili fiiller* olarak da kullanılmaktadır.

Burada listelenen tüm fiiller potansiyel olarak her üç sınıfta da bulunabilir, ancak bunların yalnızca bir alt kümesi genellikle bu diğer kullanımlardan birini veya her ikisini gösterir. Ek olarak, burada yer alan fiillerden bazıları, muhtemelen temelde sözsüz ifadenin fiilleri oldukları için 40.2. bölümdeki *sözsüz ifade fiilleri* altında da listelenmiştir. Aslında, *sözsüz ifade fiillerinin* çoğu burada konuşmanın tarzı ile ilgili fiiller altında sıralanmamış olsa da, ses çıkarmayı içerenlerin çoğu (ve diğerlerinin bazıları da) potansiyel olarak konuşmanın tarzı ile ilgili fiiller olarak kullanılabilir. (Levin, 1993: 205-206)

Zwicky (1971), bu fiillerin eşasılı (*cognate*) nesnelere aldığını, ancak bu tür nesnelere gerçekten izin verilip verilmediğine dair görüş farklılıkları olduğunu ifade etmiştir. Sınıftaki farklı fiillerin farklı şekillerde davranması da mümkündür. Zwicky, bu fiillerin iletişimsel veya iletişimsel olmayan bir anlamda olarak kullanılabileceğini de vurgular. Bazı tamamlayıcı seçimleri fiillerin belirsizliğini ortadan kaldırır.

Bu alt sınıfta verilen büyük bir çoğunluğu ile ilgili kullanımlar *hayvanlar tarafından üretilen seslere dayanan fiiller* veya *sesin yayılması ile ilgili fiiller* bölümlerinde örneklendiği için bu bölümde tekrar örneklendirilmeyecektir. Yalnızca diğer sınıflarda geçmeyen fiiller ile ilgili örnekler verilmiştir. Lakoff (1966) da konuşmanın tarzı ile ilgili olan fiillerin bir iş (*activity*) fiili olduğunu ifade eder. Bu fiillerin genel sentaktik niteliği geçişsiz olmalarıdır.

Sınıf Üyeleri: agulamak (nesnesiz), anırmak (nesnesiz), babıldamak (nesnesiz), bağırarak (nesnesiz), cırlamak (nesnesiz), cıvıldamak (nesnesiz), cıyıklamak (nesnesiz), çağıldamak (nesnesiz), çığlık atmak, feryat etmek, fısıldamak (-e, -i), gaklamak (nesnesiz), gıcırdamak (nesnesiz), gıdaklamak (nesnesiz), havlamak (nesnesiz), haykırmak (nesnesiz), hırlamak (nesnesiz), homurdanmak

(nesnesiz), kekelemek (nesnesiz), kükremek (nesnesiz), melemek (nesnesiz) mırıldanmak (nesnesiz), mızırđanmak (nesnesiz), ötmek (nesnesiz), şakımak (nesnesiz), tıslamak (nesnesiz), uğıldamak (nesnesiz), ulumak (nesnesiz), vızıldamak (nesnesiz), viyaklamak (nesnesiz), yuhalamak (-i) vb.

(1) Özge, Aytaç'ın kulağına sırrını *fısıldadı*.

(2) Tavuklar sırayla *gıdaklıyordu*.

(3) "Evet, çevirdim," diye *kekeledi* Beşinci Murat... (Yalan.)

4.28.4. Konuşmak

Bu fiil *konusmak* fiili ile farklı davranışlar gösterir. *Söylemek* fiili hedef olarak *bir – A* tercih edebilir. Ancak *konusmak* fiili hedef olarak *–A'yı* genelde tercih etmez.

(1) *Bankacı müşteriye konuştu.

(2) *Doktor hastaya konuştu.

Yukarıda verilen (1) ve (2) numaralı örnekler dilbilgisel olarak doğru değildir. Çünkü *konusmak* fiili kılıcının gerçekleştirdiği işin diğer katılımcısı olarak *ile* edatıyla gösterilen bir alıcı tercih eder. Bu durumda:

(3) Bankacı müşteriyle konuştu.

(4) Doktor hastayla konuştu.

örnekleri sözdizimsel açıdan doğru olur. *Konusmak* fiili bir araç veya tarz içermez. Geriye kalan tüm iletişim fiillerinde olduğu gibi bir kılıcı özne almaktadır.

Sınıf Üyeleri: konuşmak (nesnesiz).

(5) Başkan iki yanındaki yargıçlarla kısaca *konuştu*. (An. Ot.)

4.28.5. Sohbet Etme Fiilleri

Bu fiillerin çoğu, iki veya daha fazla katılımcı arasındaki sözlü etkileşimleri tanımlamak için kullanılabilir. Bu fiiller 'ile' öbekleriyle birlikte bulunur, ancak genellikle –A öbekleriyle birlikte bulunmaz (Levin, 1993: 209)

Sınıf Üyeleri: çene çalmak, laflamak (-le), münakaşa etmek, sohbet etmek, tartışmak (nesnesiz, -le) vb.

(1) Selin, Gökhan'la kapı önünde bir süre *çene çaldı*.

(2) İşçiler amirlerle biraz *lafladı*.

(3) Doktorlar ve hemşireler *münakaşa etti*.

(4) Sırf bu yüzden, gittikleri yerde emzirmek için bir bebek alıp almamayı bile kocasıyla *tartıştı*. (Bül. Kırk.)

4.28.6. Deme Fiilleri

Bunlar gibi fiiller Gropen ve diğerleri tarafından (1989)'da "önermelerin ve önermesel tutumların iletişim fiilleri" olarak tanımlanmıştır. Bu fiil sınıfı, bir iletişimin gönderilenini (hedefini) belirten bir –A öbeği alabilen ancak yönelme değişimine izin vermeyen bir dizi iletişim fiilini örneklemek için buraya dâhil edilmiştir. Nesne olarak çok sınırlı sayıda ad öbeğine izin verirler.

Sınıf Üyeleri: bahsetmek (-den), belirtmek (-i), bildirmek (-e), demek (nesnesiz), duyurmak (-e, -i), iddia etmek, ifade etmek, ilan etmek, itiraf etmek, söz etmek vb.

(1) Öğretmen, öğrencilere deneyimlerinden *bahsetti*.

(2) ... Necati Bey sonucu bana telefonla *bildirdi*. (K. Saç)

(3) O gün telefonda da *dedim* ya sana Ömer, *demedim* mi? (Bir. Düş.)

(4) Memur, dairede birçok koridorun olduğunu, Turgut'un hepsini bilemeyeceğini *ifade etti*. (Tutun.)

(5) Yakalananlar suikast yapacaklarını *itiraf etmişlerdir*. (Kur. Kan.)

4.28.7. Yakınma Fiilleri

Bu fiiller, konuşmacının söylenenlere karşı tutumunu veya duygularını belirtir.

Sınıf Üyeleri: hayıflanmak (nesnesiz), sızlanmak (nesnesiz), şikayet etmek, yakınmak (nesnesiz) vb.

(1)... Rasih, bu gece, neden daha büyük değil diye *hayıflanıyordu*. (İ. Rüy.)

(2) Selda geç kaldığı için *sızlanıyordu*. (K. Kız.)

(3) Taarruz daha ileri giderse ağlayarak babalarına *şikayet ederler*. (K. Yus.)

(4) ... ikinci çocuğunun kız olmamasından yakınması beklenirken, bir kez bile *yakınmadı*. (Gol. Dev.)

4.28.8. Uyarma Fiilleri

Bu fiiller tavsiye veya uyarı vermekle ilgilidir.

Sınıf Üyeleri: akıl vermek, ihtar etmek, nasihat vermek/etmek, öğütlemek (-e, -i), tavsiye etmek, tembihlemek (-i), uyarmak (-i) vb.

(1) Tamirci, çırağına *akıl veriyordu*.

(2) Bugün sana pederane *ihtar ediyorum*. (Çalı.)

(3) Onu evin içinde Nuğber 'le bir girip çıkması için *tembihledi*. (S. Ars.)

(4) Bu sorulardan incinmemeliydim: beni daha önce *uyarmıştı*. (Tutun.)

4.29. HAYVANLAR TARAFINDAN ÜRETİLEN SESLERE DAYANAN FİLLER

Bu fiiller, seslerin hayvanlar tarafından ifade edilmesini tanımlar. Her fiil bir tür hayvanın ses özelliğini tanımlar. Bu fiillerden bazıları, aynı özelliklere sahip cansız bir varlık ile ilişkilendirilmişse 34. bölümdeki *sesin yayılması ile ilgili fiiller* ve/veya 28. bölümdeki *konuşmanın tarzı ile ilgili fiiller* olarak da kullanılır. Bburada

listelenen tüm fiiller potansiyel olarak her üç sınıfta da bulunabilir, ancak bunların yalnızca bir alt grubu genellikle diğer kullanımlardan birini veya her ikisini gösterir (Levin, 1993: 212). Verilen fiillerin tamamı nesnesiz olup, Türkçe açısından genişletilmeye oldukça müsaittir. *Bağırarak, böğürmek, cırlamak, cıyıklamak, haykırmak, hırıldamak, homurdanmak* fiilleri *sesin yayılması ile ilgili fiiller* bölümünde de örneklendirildiği için burada yalnızca listelenmiştir. İlgili cümleler için *sesin yayılması ile ilgili fiiller* bölümüne bakılabilir.

Sınıf Üyeleri: anırmak, bağırarak, böğürmek, cırlamak, cıvıldamak, cıyıklamak, gaklamak, gıdıklamak, havlamak, hırıldamak, hırlamak, homurdanmak, kişnemek, kükremek, melemek, miyavlamak, ötmek, pavkırmak, şakımak, şakramak, tıslamak, ulumak, ürümek, vaklamak, vızıldamak, viyıklamak vb.

(1) Bir eşek *anırdı*.

(2) Havada şayia dediğimiz, gözle görülmez kuşlar sürü sürü *cıvıldıyor*. (Yab.)

(3) Çubar 'ın kulübesi yanında durduğum zaman karga *gakladı*. (Bad. Dal.)

(4) ... aksi horoz uzun uzun *ötmüş*. (T. Güv.)

(5) Boz köpek de *havladı*... (B. Öyk.)

(6) Doru, korku, tiksinti ve yalnızlığın verdiği ürperti ile *kışnedi*. (Yılık.)

(7) Keçi ekmekleri çenesinin çabuk hareketleriyle öğüdürken boğuk boğuk *meliyordu*. (K. Dön.)

(8) Sokakta bir kedi *miyavladı*.

(9) Benim pehlivan kaz gibi bir *tısladı*, o kadar... (Yedi.)

(10) Uzaklarda tepelerin eteğinde çakallar *uluyordu*. (Köyg.)

4.30. YEMEK İLE İLGİLİ FİİLLER

Levin (1993) yemek ile ilgili fiillere yönelik yedi alt sınıf belirlemiştir. Bunlar yeme fiilleri, çiğneme fiilleri, tıkınma fiilleri, tüketme fiilleri, atıştırma fiilleri, yumulma

fiilleri ve besleme fiilleridir. Fakat bu sınıfların tamamı Türkçe için uygulanabilir durumda değildir. Bu yüzden de Levin 'den farklı olarak tek bir ana grupta tüm fiiller birleştirilmiştir. Birinci grup olan yeme fiilleri sindirimin en çekirdek halini gösterdiği için alınmıştır, ikinci gruptaki çiğneme fiilleri ise yemenin tarzını gösteren fiillerdir.

Bu fiiller Türkçede *çiğnemek* fiiline eklenen bir zarf ile temsil edilirler, bu nedenle Türkçe için kapsama alınmamıştır. Kapsama alınmayan diğer grup ise tıkinma fiilleridir. Bu fiillerin anlamı, bir şeyin eksiksiz ve genellikle hızlı tüketilmesini içerir.

Dördüncü sınıf olan tüketme fiilleri Latince'den İngilizceye geçen ekler olan *-de* ve *-con* gibi ön ekler alarak İngilizcede yeni fiiller türetmiştir. Yani Latince temelli kurallar nedeniyle oluşturulan fiillerdir (Levin, 1993: 215) ve Türkçede tüketmek fiili gibi az örneği olduğu için bu sınıfa ayrı bir başlık olarak alınmamıştır. Atıştırma fiilleri belirli öğünleri yemeye gönderimde bulunur ve çoğu, yemekleri adlandıran isimlerle sıfır adsız durumdadır (1993: 216). Bu nedenle kapsama alınmamıştır. Altıncı alt sınıf olan yumulma fiilleri bir kişinin diyetinin nelerden oluştuğunu tanımlamak için kullanılır. Neredeyse aynen yukarıdaki atıştırma fiilleri gibi bir kalıptadırlar, ancak isimlerle sıfır adsız durumda değildirler ve bir edat öbeği olmadan kullanılamazlar (1993: 216). Son olarak besleme fiilleri de bu gruba dâhil edilmemiştir, çünkü bir kişiye bir şeyi yedirmeyi ifade eder.

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda Levin'de yedi başlıkta yer alan yemek ile ilgili fiiller Türkçe için tek bir başlıkta sunulmuştur.

İki katılımcılı fiiller, zorunlu olarak iki temel üyeyi içeren bir fiile atıfta bulunan fiillerdir; bu nedenle, *yemek* ve *içmek*, birinin yemesini veya içmesini ve yenen veya içilen bir şeyi içeren iki üyeli olan fiillerdir (Næss, 2011: 414). *Yemek* ve *içmek*, yaşamı sürdürmek için bir vazgeçilmez olmaları anlamında, insan faaliyetlerinin belki de en temelidir. Temel olmasının yanında evrenseldirler ve tüm insan toplumlarında hemen hemen aynı şekilde gerçekleştirilirler. Ancak bu, tüm dillerin bu anlamsal alanı tamamen aynı şekilde yapılandırdığı anlamına gelmez.

Wierzbicka (2009), yeme ve içmenin evrensel insan faaliyetleri olmasına rağmen, 'yemek' ve 'içmek' işinin insanlar için evrensel kavramlar olmadığını savunmaktadır. Wierzbicka, bu kavramsal farklılıkların nereden kaynaklandığı konusunda kültürel faktörlerin olabileceğini, ancak coğrafi ve kültürel olarak birbirine yakın topluluklarda konuşulan dillerin bile bu nedenle birbirinden farklılık gösterebileceğini belirtmiştir.

Diller yeme ve içmenin ifade edilişi ve işaretlenmesi noktasında çeşitli davranışlar sergilemektedir. Papua'da konuşulan Kelam dili veya Avustralya dili Warlpiri gibi İngilizce 'nin yeme ve içme ile belirtilen her iki faaliyeti de kapsayan tek bir sözcüğüne sahip diller vardır (Aikhenvald, 2009). Kelam ve Warlpiri gibi iki işi tanımlayan ortak fiillerin olduğu diller gibi bir dizi farklı nesne türünün tüketimini ayırt ettiği Athapaskan ailesinin dillerinden Navajo dilini buluruz. Navajo dili sert gıdalar, yoğun şeyler, yapraklı şeyler, et, kemik iliği veya lapaya benzer şeyler yemek için farklı fiil gövdelerine sahiptir (Rice, 2009: 120).

Yemek ve *içmek* fiili aşağıda yemek ile ilgili fiiller arasında en temel anlama sahip olanlardır. *Yemek*, katıları sindirmeyi, *içmek* sıvıları içerek tüketmeyi içerir. *Çiğnemek*, *ısırmak*, *kemirmek*, *yalamak*, *yudumlamak* fiilleri sindirim tarzının özelleştirilmiş bir halini yansıtmaktadır. *Atıştırmak* ve *tıkınmak* fiili yemek yemenin tarzı olarak kullanılabilir. *Beslemek*, *doyurmak*, *emzirmek*, *yedirmek* fiilleri birisinin yemek yemesine neden olmayı anlatmaktadır. Yukarıda verilen Warlpiri ve Navajo dili gibi iki uç örnek arasında Türkçenin *yemek* ve *içmek* fiillerinin ölçeğinin ortalarda olduğu söylenebilir.

Sınıf Üyeleri: atıştırmak (-i), beslemek (-i), beslenmek (nesnesiz), çiğnemek (-i), doyurmak (-i), emzirmek (-i), ısırmak (nesnesiz), içmek (-i), kemirmek (-i), tıkınmak (nesnesiz), yalamak (-i), yedirmek (-e,-i), yemek (-i), yudumlamak (-i), yutmak (-i).

(1) Anne bebeğini ekmekle *besledi*.

(2) ... genç bir Çingene kız sakızını alabildiğine iştahla *çiğniyordu*. (Kuşat.)

(3) ... Yenipazar köylülerinin fıkalarını *doyurmuştu*. (Çak. Ef.)

(4) Melih önündeki sandviçi *ısırdı*.

(5) *Tıkındı tıkındı*, en sonunda kalktı gerine gerine. (B. Pal.)

(6) Çocuk elindeki dondurmaya keyifle *yalıyordu*.

(7) Öylece yapan Sadri ilâcı *yuttu*... (Cemi.)

4.31. BEDENLE İLGİLİ OLAN FİİLLER

4.31.1. Bedensel Süreçlerle İlgili Fiiller

Bu fiiller, istemsiz bedensel süreçlerle ilgilidir; yani genellikle onları deneyimleyen kişinin kontrolü altında olmayan süreçlerdir. *Terlemek*, *tükürmek*, *kanamak* fiillerinde vücuttan dışarıya bir madde yayılması söz konusudur. Bu alt sınıfta verilen fiillerin neredeyse tamamı fiile özne olarak deneyimleyici alır. Bu canlı varlıkların çoğunluğunu da insan oluşturur. Yalnızca *terlemek* ve *kanamak* fiilleri farklı özellikler gösterir. *Kanamak* fiili bir deneyimleyici yerine bir vücut parçası alabilmektedir: burnun kanaması, kolun kanaması, bacağın veya yaranın kanaması gibi. *Terlemek* fiili ise insanın veya hayvanın terleyebileceği gibi bardak, cam veya saydam yüzeyli çeşitli varlıkların da terlemesini ifade ederken kullanılabilir. Bu nedenle *terlemek* canlı varlıkların yanında nesnelere de deneyimleyici olarak alabilir. Bu sınıfta verilen fiillerden *tükürmek* fiili dışında geriye kalan tüm fiiller geçişsizdir.

Sınıf Üyeleri: ağlamak (nesnesiz), aksırmak (nesnesiz), esnemek (nesnesiz), geçirmek (nesnesiz), hapşırarak (nesnesiz), hıçkırarak (nesnesiz), horlamak (nesnesiz), kanamak (nesnesiz), kusmak (nesnesiz), osurmak (nesnesiz), öksürmek (nesnesiz), solumak (nesnesiz), terlemek (nesnesiz), tükürmek (-i), yellenmek (nesnesiz), yutkunmak (nesnesiz) vb.

(1) Bayram Beyaz *esnedi*. (Yalan.)

(2) Topal Arif, keyifli keyifli *geçirdi*... (D. Yet.)

(3) Gözlerini açtı, üst üste *hapşırdı*. (Şah. Mah.)

- (4) Büyük oğlu da kötü kötü *horluyordu*. (Esk. Oğ.)
- (5) Burnum *kaniyor* ama aynı şey değil. (Ge. Ağıl.)
- (6) Cennet'i deniz tutuyor bilmiyor musunuz, babası ilk getirdiğinde *kusmuştu*. (B. Sin.)
- (7) Horozlar üçüncü kez öttüğü zaman *öksürdü*. (Pusl.)
- (8) Çünkü Yamtar yorulmuş, yıpranmış, *soluyordu*. (Bozk.)
- (9) Derviş Bey *terliyordu*, her bir yanı, saçlarının ucu bile *terliyordu*, ekşi, yakıcı. (Yus. Yus.)

4.31.2. Sözsüz İfade Fiilleri

Bu fiiller sözsüz ifade fiilleri olarak tanımlanabilir. Çoğu, belirli bir duygu ile ilişkili yüz ifadelerini içerir. Bu fiillerden bazıları konuşma tarzı olarak kullanılır bu yüzden 28. 3. bölümdeki *konuşmanın tarzı ile ilgili fiiller* listesine dâhil edilmiştir.

Bu sınıftaki fiiller bedensel süreçlerle ilgili fiiller bölümünde olduğu gibi deneyimleyici özneler almaktadır. Bu canlı varlıkların büyük kısmını da insan oluşturmaktadır. Sözsüz ifade fiilleri sınıfında diğer sınıflarda da görebileceğimiz bazı ortak fiiller vardır. Bu fiiller için örnek cümleler bu sınıfta değil, ait oldukları diğer bölümlerde verilmiştir. Bu fiillerin hepsi geçişsiz durumdadır

Sınıf Üyeleri: bağırarak (nesnesiz), çığlık atmak, gülmek (nesnesiz), gülümsemek (-e, nesnesiz), haykırmak (nesnesiz), homurdanmak (nesnesiz), inildemek (nesnesiz), inlemek (nesnesiz), kahkaha atmak, kıkırdamak (nesnesiz), öksürmek (nesnesiz), sırtmak (nesnesiz), somurtmak (nesnesiz), ulumak (nesnesiz) vb.

- (1) Tapınakçıların hepsi sarhoş iken bile bu hale katıla katıla *güldüler...* (Od.)
- (2) Hasta adam yatağında sabaha kadar *inlemişti*.

(3) Arkamdan karşıma geçerken bir *kahkaha attı*, ama çok acıklı bir yanı vardı bunun. (Ben. Ad.)

(4) ... suratından pislik akan bir kellifelli adam *sırıtmaktaydı*. (Gal. Ka.)

(5) Televizyonu duyamaz olduğum için *somurtuyorum*. (Ye. Per.)

4.31.3. Jest ve Mimiklerle İlgili Fiiller

Bu fiiller, belirli vücut parçalarıyla yapılan jestler veya işaretlerle ilgilidir. Bu fiillerin doğrudan nesnesi tipik olarak fiilin öznesinin sahip olduğu bir vücut parçasıdır (Levin, 1993: 220). Bu sınıfta verilen fiilleri bazıları geçişli bazıları geçişsizdir. (6), (7) ve (8) numaralı örnekler geçişsiz kullanıma, geriye kalan örnekler ise geçişli kullanıma örnektir.

Sınıf Üyeleri: (el) çırpmak, (dudaklar) büzmek, (kaş) çatmak, (el) çırpmak, (parmak) çıtlatmak, çömelmek (nesnesiz), (gözleri) devirmek, (diz) çökmek, gerinmek (nesnesiz), (diş) gıcırdatmak, kırıştırmak (-i), (göz) kırpmak, (kuyruk/kafa) sallamak, (göz) seçirmek, (omuz) silmek vb.

(1) ...*dudaklarını büzdü*, ama yüzünde çirkin bir irkinti, ıslık çala çala cesede yaklaştı. (Top. Biz.)

(2) Cemile hanım *kaşlarını çattı*. (Yalan.)

(3) Sonra üç defa *el çırptı*. (Bozk.)

(4) Ali, birkaç kez pantolonunun paçalarını çekiştirip *parmaklarını çıtlatıyor*. (Ö. Yat.)

(5) İsa nefes alamadığı için aniden yere *çömeldi*. (Ada. Ev.)

(6) Yorgun, argın, bir yuvarlak şiltenin üstünde *diz çöktü*. (Sod. G.)

(7) Sandalyesinde geriye doğru kaykılıp koca ellerini arkaya doğru uzatarak *gerindi*... (H. Hik.)

(8) Kurnaz kurnaz *göz kırptı*. (Es. İns.)

(9) *Gözü seğırdi.* (A. Mav.)

4.31.4. Uyuma Fiilleri

Bu fiiller farklı uyku türlerini tanımlar. Deneyimleyici özne olarak canlı bir insan/hayvan alırlar. *Uyutmak* fiili bir kişinin uyumasını sağlamak anlamında kullanıldığından geçişlidir. Ancak sınıfın üyeleri genellikle geçişsizdir.

Sınıf Üyeleri: içi geçmek, kestirmek (nesnesiz), (nesnesiz), uyuklamak (nesnesiz), uyumak (nesnesiz), uyutmak (-i) vb.

(1) Yaşlı kadın koltukta biraz *kestirdi*.

(2) Horoz sağ köşede bir yemliğin tahtasına tünemiş, kanatlarını düşürmüş *uyukluyordu*. (Öl. Ot.)

(3) Güzeller güzeli bir şehzade kuştüyü yastıkların üzerinde *uyuyordu*. (Pusl.)

(4) Deminki güzel kadın kocasını *uyuttu*. (Cemi.)

4.31.5. İrkilme Fiilleri

Bu fiiller, duygusal veya fiziksel bir tepkiyi yansıtan vücut hareketlerini tanımlar. Örneğin, bu hareketler korku, hoşlanmama, utanç, soğukluk veya acı ile tetiklenebilir (Levin, 1993: 223). Bu fiiller aşağıda verilen fiilleri deneyimleyen bir özne alır. Geçişsiz bir biçimde kullanılırlar. *Ürkmek* fiili genellikle bir hayvanın korkmasını anlatır. Bu sınıfta verilen fiiller *korkmak* fiilinin tarzlarını göstermektedir.

Sınıf Üyeleri: irkilmek (nesnesiz), sinmek (nesnesiz), tırsmak (-den), ürkmek (nesnesiz) vb.

(1) Bunlar, içeride Salâhattin Bey'i görünce bir *irkildiler*. (K. Yus)

(2) ... bir köşeye *sindi*, saklandı. (YKK, Kir)

(3) Yunus, Mustafa' nın elindeki yılandan *tırsmıştı*.

(4) Fena halde *ürktüm*. (Çalı.)

4.31.6. Vücudun İçsel Durumunda Gerçekleşen Durumlarla İlgili Fiiller

Bu fiiller tipik olarak deneyimleyici bir özne alır. Tipik olarak belirli bir psikolojik veya fizyolojik durumun refleksi olan öznenin fiziksel bir durumunu tanımlarlar.

Sınıf Üyeleri: çırpınmak (nesnesiz), debelenmek (nesnesiz), kıvranmak (nesnesiz), sarsılmak (nesnesiz), titremek (-den), ürpermek (nesnesiz) vb.

(1) Nefes alamadığı için *çırpınıyor*, kendini oradan oraya atıyordu. (Yarı.)

(2) ... Yaşar ise alnından aldığı kurşunla yerde *debeleniyor*... (Kan. Top.)

(3) Koskocaman levrek ipin ucunda takla atıyor, *kıvraniyor*... (F. Suy.)

(4) Birden *ürperdi*. (Tutun.)

4.31.7. Bedensel Durum ve Bedene Verilen Zararlarla İlgili Fiiller

Bu bedensel durum fiilleri, geçişli veya geçişsiz olarak kullanılabilir. Bu fiillerin öznesi, sahibinin durumu deneyimlediği bir vücut parçasıdır. Yani bedensel durumda meydana gelen değişiklik çoğu zaman vücudun bir kısmında gerçekleşir.

(1) İki gündür başım ağrıyor.

(2) Maçta bileğini burkmuş.

Yukarıdaki örneklerde *ağrıma* ve *burkma* işi sırasıyla *baş* ve *bilek* gibi organlar üzerinde gerçekleşmiştir. Geçişli olarak kullanıldıklarında, nesne, durumun deneyimleyicisidir ve bu nedenle, özne konumunda ifade edilen vücut parçasının sahibi olarak anlaşılır (Levin, 1993: 225).

Bu fiiller, alabilecekleri dönüşlülük ekleriyle çok farklı kullanımlara sahip olabilir.

(3) Adam savaşta sakatlandı.

(3) numaralı cümlede *sakatla-* fiili, -n- ekini alarak sakatlama işinin öznenin kendisi tarafından deneyimlendiğini göstermiştir. Bu sınıftaki fiiller çoğunlukla geçişsiz durumdadır. Ancak fiil kolayca geçişli bir duruma getirilebilir. Eğer vücuda veya vücudun bir bölümüne verilen zarar doğrudan öznenin kendisi tarafından deneyimleniyorsa bu durumda fiil dönüşlü olur, eğer öznenin deneyimlediği durum bir etken tarafından fiilin bu işi deneyimlemesine neden olursa bu durumda da fiil, geçişli olur.

(4) Damla'nın eli incindi.

(5) Atılan taş, Damlanın elini incitti.

Yukarıda verilen (4) numaralı örnekte, özne *Damla'nın eli* unsuru bir şekilde dışarıdan bir etkiye maruz kalarak zarar görmüştür. Yani *incinmiştir*. (5) numaralı örnekte ise *Damlanın eli* ögesi nesne konumunda olsa *incinme* işini deneyimleyen yine *Damlanın eli* unsurudur. *Atılan taş* özne konumunda, *incinme* işinin dış bir etken kaynaklı olduğunu göstermek için kullanılan bir öbekten ibarettir. Yani (4) ve (5) numaralı örnekler yalnızca incinmeye sebep olan etken noktasında birbirinden ayrılır.

Geçişsiz olan fiillerin eklenen ekle geçişli olabilmesi bu sınıfın olası farklı üyeler katılabilmesini de mümkün kılmaktadır.

Sınıf Üyeleri: acımak (nesnesiz), acıtmak (-i), ağrımak (nesnesiz), bayılmak (nesnesiz), berelemek (-i), burkmak (nesnesiz), burkulmak (nesnesiz), çatlamak (nesnesiz), hastalanmak (nesnesiz), incinmek (nesnesiz), incitmek (-i), karıncalanmak (nesnesiz), kaşımak (-i), kaşınmak (nesnesiz), sakatlamak (-i), sakatlanmak (nesnesiz), sancımak (nesnesiz), sızlamak (nesnesiz), tırmalamak (-i), tırnaklamak (-i), yanmak (nesnesiz), yaralamak (-i), yaralanmak (nesnesiz), zedelemek (-i), zonklamak (nesnesiz) vb.

(6) Ayakları yanmış gibi *acıyordu*. (Orta.)

(7) Aynı sabah Aliye'nin harareti var, kemikleri kırılıyor, başı *ağrıyordu*. (V. Kah.)

(8) Senin anan *bayıldı* oğlum... (Rahm.)

(9) Selim düştü, ayağı *burkuldu*. (Tutun.)

(10) Şimdi doktora gidiyorum, kızın bileği *incinmiş*. (Kur. Sof.)

(11) Hafif sendeleyince bileği *sancıdı*. (Ada. Ev.)

(12) Diz kapağı hâlâ *sızlıyordu*. (Biz. İns.)

(13) Memed de öyle yaptı ama, höpürdetemedi, bir de ağzı *yandı*. (İnc. Mem2.)

4.32. VÜCUT BAKIMI VE GİYİNME İLE İLGİLİ FİLLER

4.32.1. Bedenin Tamamına Bakmak ile İlgili Fiiller

Bu fiiller aynı zamanda tüm vücuda bakmak veya vücutla ilgilenmeyi içerir, ancak çoğu zaman başka bir kişi üzerinde gerçekleştirilen fiillere atıfta bulunurlar. Bu sınıfın üyeleri kolayca dönüşlülük ekini alarak kullanılabilirler.

Sınıf Üyeleri: kaşağılamak (-i), tımar etmek, tımarlamak (-i) vb.

(1) Arabacı uyuklayarak ikisini de baştan savma *kaşağıladı*. (G. İns.)

(2) Urungu çok erken kalkarak atını *tımar etti*. (Bozk.)

(3) Ruşen Ali kıratı gezdirmeye götürdü, suladı, *tımarladı*, geldi babasının yanına. (Ü. Ana.)

4.32.2. Bedenin Belirli Bir Bölümünün Bakımı ile İlgili Fiiller

Bu fiiller, vücudun bir kısmına bakmak veya temizlemekle ilgilidir. Nesne olarak 'X kendisini' ile bulunamazlar, ancak nesne olarak uygun vücut parçasıyla bulunabilirler. Örneğin *durulamak*, *durulanmak*; *kınalamak*, *kınalanmak*; *temizlemek*, *temizlenmek* fiiline kolayca dönüşebilir.

Sınıf Üyeleri: boyamak (saç), durulamak (-i), fırçalamak (-i), kınalamak (-i), örmek (-i) (saç), paklamak(-i), pudralamak (-i) (yüz, burun, boyun), sabunlamak

(-i), şampuanlamak (-i), taramak (-i), temizlemek (-i), tıraş etmek, tıraş olmak, törpülemek (-i), yıkamak (-i), yıkanmak (nesnesiz), yunmak (nesnesiz) vb.

(1) Ayşe, saçlarını kendi rengine *boyamıştı*.

(2) Saçlarını vücudunu sabunlayıp *duruladı*. (A. Bıç.)

(3) ... ellerini *kınalamıştı*. (Osm.)

(4) Doktorlar gelmeden hastabakıcı ile beraber, Azize'nin saçlarını *ördü*... (Kal. A.)

(5) Boynunu, yanak kemiklerini bol bol *pudraladı*. (G. Öte.)

(6) Anne, çocuğun başını *sabunladı*.

(7) Sonra, gene aynı özenle saçlarını *taradı, fırçaladı*. (Ank.)

(8) Kafaları sıfır numara *tıraş edilmişti*. (Gal. Ka.)

(9) Yüzünü *yıkadı*. (Aks. Rit.)

4.32.3. Giyinme Fiilleri

Bu fiiller kıyafet giymek, takmak veya çıkarmakla ilgilidir. Giyinme fiilleri aynı bedenın belirli bir bölümünün bakımı ile ilgili fiillerde olduğu gibi –n- ekini alarak kolayca dönüşlü duruma getirilebilir. Örneğin *giymek > giyinmek, soymak > soyunmak, takmak > takınmak* vb.

Sınıf Üyeleri: abalamak, çıkarmak (-i), giydirmek (-i), giyinmek (nesnesiz), giymek (-i), kuşanmak (-i), soymak (-i), soyunmak (nesnesiz), takmak (-i) vb.

(1) Meral ayağa kalkar kalkmaz kürkünü *çıkardı* ve karyolanın üstüne attı. (Yal.)

(2) Uyandırmadan pantolonunu *giydirdi*. (Kum. Gör.)

(3) Sabahın köründe kalktım, *giyindim*. (Dos.)

(4) Yukarı odama çıktım kanlanan elbiselerimi çıkardım, temizlerini *giydim*. (Ben. Ad.)

(5) Siyah takım elbisesini giyip kravat *taktı*. (Aks. Rit.)

4.33. ÖLDÜRME FİİLLERİ

4.33.1. Katletme Fiilleri

Bu sınıftaki fiillerin hepsi öldürmeyi anlatmaktadır. *Öldürmek* fiili, bu fiil sınıfı içinde öldürmenin tarzını en az yansıtan üyedir. Ölüme neden olan özel araçlar, tarz veya amaç hakkında hiçbir sözcükselleştirmesi bulunmaz. Davranışları da diğer sınıf üyelerinden farklıdır. *Öldürmek* fiilinden farklı olarak, bu sınıftaki diğer fiiller öldürmenin amacı ya da tarzıyla ilgili bir şey ifade eder. Bu sınıftaki fiillerin hiçbiri bir aracı sözcükselleştirmez. Yani hiçbiri cinayetin nasıl gerçekleştiğine dair herhangi bir bilgi vermemektedir. Bu özellik, bu fiilleri aşağıdaki bir aracı sözcük haline getirmiş olan, ancak bir sonuç olmayan zehirlenme fiillerinden ayırır (Levin, 231: 1993).

Öldürmek fiili, bu sınıfın diğer üyelerinin çoğundan önemli ölçüde daha fazla ilgi görmüştür. Fakat bu ilgi ona öldürme fiilleri sınıfına ait olması ile ilgili olarak değil, daha çok anlambilimsel ve sözdizimsel temsillerin doğasıyla ilgili konularla ilgili olarak yönelmiştir. Daha fazla ayrıntı için Morreal (1976)'a ve Fodor (1970)'a bakılabilir.

Öldürmek fiili öznelerinin öldürme işine kasıtlı olarak katılmasını gerektirmez, ancak katletme fiilleri öznelerinin kasıtlı olmasını gerektirir. Aslında Türkçede kasıtlılık açısından baktığımızda bir fiilin önüne istemeden/bilmeyerek/kasıtsız bir şekilde zarfları getirilerek (*Kral hırsız istemeden idam etti*) bu fiillerin kasıtsız bir şekilde gerçekleştiği anlatılabilir. Ancak bu şekildeki kullanımlar anlamsal açıdan kabul edilemez gibi görünmektedir. Bu fiiller zamansal olarak çeşitli aşamalardan oluştuğu için anlamsal açıdan kasıtlı gibi görünmektedir.

Yukarıda kasıtlılık açısından tartışılan durum Ausensi (2019: 127-128)de ele alınmıştır. Bu açıdan, katletme fiilleri, öznelerini kodlananan fiile (tarzına) bağlı olarak kısıtladıkları için tavır fiilleri gibi bir kalıp oluştururlar. Özne olarak yalnızca kasıtlı bir eylemi gerçekleştirebilen iradeli varlıklara izin verilir. Bu da *öldürmek*

fiili ile çelişir çünkü bu fiil herhangi bir fiil hareket tarzını anlatmaz. Bu nedenle öznesine de herhangi bir seçim kısıtlaması getirmez. Böylece *öldürmek* fiili, kasıtsız sebepler, doğal kuvvetler, genel sebepler ve aletler ile özne olarak ortaya çıkabilirken, katletme fiilleri ile bu mümkün değildir.

Bu sınıftaki *ölmek* fiili üzerine birkaç yorum yapmak yerinde olacaktır. *Ölmek* fiili gösterdiği özellikler nedeniyle birden fazla sınıfa ait gibi görünmektedir. Çünkü bu fiil bir yönüyle *cismin durumunun değişmesiyle ilgili fiiller* sınıfının bir üyesi gibi davranmaktadır. Bunun nedeni *cismin durumunun değişmesiyle ilgili fiillerin* kabaca “X değil iken X olmak” anlamı taşımasıdır. Bu açıdan bakıldığında *ölmek* fiili canlı olan bir varlığın vücut fonksiyonlarının çalışmaz duruma gelmesini, kalbinin atmamasını veya soluğunun kesilmesi gibi biyolojik süreçleri kapsamıyla “ölmemiş iken ölmek, daha doğrusu diri iken ölü olmak” anlamı bu fiilin *cismin durumunun değişmesiyle ilgili fiiller* gibi görüldüğünü düşündürmektedir. Fakat durum değişikliği fiillerinde meydana gelen dış değişim bu fiilde görülmez. Bu nedenle ölmek fiilinin yeri noktasında belirsizlik olduğu söylenebilir. Bu fiilin bir diğer özelliği ise katletme ve zehirlenme fiilleri olarak sunulan öldürme fiillerinin bir şeyin ölmesine neden olmak anlamında, *ölmek* fiilinin ise deneyimleyici bir özne alan, öznenin maruz kaldığı bir durum olmasıdır. Ancak burada da devreye sözdizimsel olarak görünmeyen – ya da ifade edilmeyen – ancak her *ölmek* işinin doğal olarak etkilendiği bir neden devreye girer. Örneğin (1) ve (2) numaralı cümlelerde *ölmek* işi ölmeye neden olmak açısından sunulmuştur.

(1) Yaşlı adam öldü.

(2) Ağaç üstüne düştüğü için yaşlı adam öldü.

(1) numaralı cümlede işi deneyimleyen *Yaşlı adam* ölmeye neden olan şey değil, ölmeyi deneyimleyendir. Ancak *Yaşlı adamın* ölmesinin ardında mutlaka bir etken olacağı için her durumda dolaylı ya da dolaysız öldürülmenin konusu olacaktır, bu da (2) numaralı cümlede sunulmuştur. (2) de *yaşlı adamın* ölmesine neden olan şey *Ağaç üstüne düştüğü için* edat öbeği içerisinde değerlendirilen *ağaçtır*. Bu durumda *yaşlı adamı* öldüren, ölümüne sebep olan *ağaçtır*.

Ölmek fiilinin bir diğer kullanımı Levin tarafından *ortaya çıkma, yok olma ve meydana gelme fiilleri* içerisindeki *yok olma fiilleri* içerisinde verilmiştir. Levin'in bu kullanımı pek çok açıdan İngilizce için uygun görünürken Türkçe için uygun görünmüyor, çünkü *yok olma fiilleri* bir kılıcı veya nesnenin görme alanı içerisindeki kapsamın dışında kalıp algılanamamasını anlatır. Ancak *ölmek* fiili daha çok biyolojik faaliyetlere dayanır. Bu nedenle de *yok olma fiilleri* içerisinde değerlendirilmemiştir.

Sınıf Üyeleri: boğazlamak (-i), boğmak (-i), cinayet işlemek, gebertmek (-i), idam etmek, katletmek (-i), kurban etmek, öldürmek (-i) vb, ölmek (nesnesiz).

(3) Üstlerine saldırıp birini *boğazlamış*. (Ama.)

(4) Allah ikisini de *gebertti* güzelce... (Rahm.)

(5) Hayır ölmemişti, onu şu namussuz Deli Ömer *katletmişti*. (Dam.)

(6) Binlerce Kırımlı 'yı *kurban ettiler*. (Yur. Kay.)

(8) Atını ben *öldürdüm*. (Orta.)

4.33.2. Zehirleme Fiilleri

Bu sınıftaki fiiller, öldürmenin yolları veya tarzları olabilecek faaliyetlerle ilgilidir. Böylece hepsi bir araç bileşenini sözcükselleştirir ve aralarında farklılık yaratan da bu araçtır. Prensipte, bu fiillerin gösterdikleri işin ölümlü sonuçlanması gerekmez; ancak, bazılarında bu durum var gibi görünmektedir. Bu açıdan farklı davranışları, muhtemelen, söz konusu araçların ölüme neden olmada ne kadar etkili olduğuna dair zihindeki kabulü yansıtmaktadır. Bu nedenle, ölümlü sonuçlanma bu sınıftaki bazı fiillerin yukarıdaki *katletme fiilleri* arasında yer alabileceğini öne sürse de, bunlar, tam anlamıyla bir aracı sözcükselleştirdikleri için ayrı tutulmuşlardır. Bu sınıfın çok az üyesi araç öbekleriyle bulunur. Çünkü muhtemelen zaten bir aracı sözcükselleştirirler. (Levin, 1993: 233-34)

Sınıf Üyeleri: ağulamak (zehirlemek), asmak (-i), bıçaklamak (-i), çarmıha germek, hançerlemek (-i), işkence etmek, şişlemek (-i), zehirlemek (-i) vb.

(1) Devlet o dönemde isyancıların hepsini *asmıştı*.

(2) ... onu ikmale bırakan matematik hocasını bir öğrenci *bıçaklamıştı*. (Tutun.)

(3) Çiftçiler tarladaki fareleri *zehirledi*.

4.34. YAYILMA FİİLLERİ

Bu sınıftaki fiiller, belirli bir varlığa özgü bir uyarıcı veya maddenin yayılmasını içerir ve sonuç olarak, bu fiiller çok sınırlı bir özne yelpazesini alır. Örneğin, tipik olarak dereler çağlar ve rüzgâr uğuldar, ancak bunun tersi olmaz. Yayılma fiilleri tipik olarak cansız özneleri alır (Levin, 233: 1993).

4.34.1. Işığın Yayılması ile İlgili Fiiller

Bu alt kümenin üyeleri, ışığın yayılması ile ilgilidir.

Sınıf Üyeleri: alevlenmek (nesnesiz), aydınlatmak (-i), çakmak (nesnesiz), ışıklandırmak (-i), ışıldamak (nesnesiz), ışımak (nesnesiz), parıldamak (nesnesiz), parlamak (nesnesiz), şavkımak (nesnesiz), yanmak (nesnesiz) vb.

(1) Odunlar *alevlendi*, tıslıyarak çatırdıyarak yanmağa başladılar. (Emm.)

(2) Her tarafı güneş *aydınlatıyordu*.

(3) Soluk bir şimşek *çaktı*. (Şim.)

(4) Ampul, Kadir Çiçek 'in tavanında bir saat kadar *ışıldı*. (Y. Ger.)

(5) Kapının aralığından iki polis neferinin düğmeleri *parıldadı*. (H. Gec.)

(6) Topraktaki ekin saplarına, destelere vuran gün *şavkıyor*. (Yold.)

(7) Bu sırada ışıklar *yandı*. (Es. Mah.)

4.34.2. Sesin Yayılması ile İlgili Fiiller

Yayıma fiillerinin bu alt sınıfının üyeleri, seslerin yayılmasıyla ilgilidir. Bu fiillerin çoğu aynı zamanda 28.3. bölümdeki *konuşmanın tarzı ile ilgili fiiller* veya 29. bölümdeki *hayvanlar tarafından üretilen seslere dayanan fiiller* arasında da yer alır. Bu nedenle aşağıdaki sınıf üyelerinden bazıları ile ilgili örnek cümleler *hayvanlar tarafından üretilen seslere dayanan fiiller* adlı bölümde verilmiştir. *Alkışlamak* ve *yuhalamak* fiili dışındaki fiillerin hepsi nesnesiz haldedir. Sesin yayılması ile ilgili fiillerin *hayvanlar tarafından üretilen seslere dayanan fiillerden* bir farkı vardır. Sesin yayılması ile ilgili fiiller özne olarak canlı ve cansızları alabilir. (10) da verilen *guruldamak* fiili gibi bazı fiiller özne olarak yalnızca vücut parçasını, yani bir organı özne konumuna alabilir. *Hayvanlar tarafından üretilen seslere dayanan fiiller* ise yalnızca canlıları özne konumuna alır.

Bu sınıfta verilen fiillerin büyük bir çoğunluğu yansıma kökenli sözcüklerdir.

Sınıf Üyeleri: agulamak, ağlamak, alkışlamak (-i), babıldamak, bağırarak, böğürmek, cırlamak, cıvıldamak, cızırdamak, cıyıklamak, çağıldamak, çağlamak, çalmak, çığlık atmak, çingirdamak, çınlamak, feryat etmek, fışkırdamak, gıcırdatmak, guruldamak, gümbürdemek, gümllemek, gürllemek, güürldemek, havlamak, haykırmak, hırıldamak, hırlamak, homurdanmak, kükremek, lıkırdamak, melemek, mırıldanmak, patırdamak, seslenmek, şakımak, şıkırdamak, şingirdamak, şırıldamak, tınlamak, tıslamak, uğuldamak, ulumak, vızıldamak, viyaklamak, yuhalamak (-i) vb.

(1) Şehre giriyorlar, diye *bağırıldı*. (Huz.)

(2) Ocağın üstündeki yağ kandili titriyor, *cızırdıyor* ve yalnız kendisini aydınlatıyordu. (K. Yus.)

(3) Tilkinin yakaladığı dağ horozu acı acı *cıyıklıyordu*.

(4) Sular *çağlıyor*, denizler dalgalanıyor. (All. As.)

(5) Yeniden pencereden sızacaktı ki zil *çaldı*. (H. Sın.)

(6) Zavallı topçubaşı, kolombornenin altında acıyla *feryat ediyordu*. (Ama.)

(7) Ayakkabıları *gıcırdayıyordu* yürürken. (F, Kuşat.)

(8) Karnım *guruldadı*. (Dos.)

4.34. 3. Kokunun Yayılması ile İlgili Fiiller

Bu fiiller kokuların yayılmasıyla ilgilidir. Kokunun yayılması ile ilgili fiiller sınıfı, yayılma fiillerinin diğer alt sınıflarından çok daha küçüktür. Bu sınıftaki fiiller kokma işini deneyimleyen olarak özne konumuna canlı veya cansız varlıkları alabilir. Bunun yanında kılıcılar da özne konumunda bulunabilir. (1) numaralı örnekte bir kılıcı, (2) numaralı örnekte ise deneyimleyen özne olarak örneklendirilmiştir. Kokunun yayılması ile ilgili fiiller edilgen yapıda kullanılamaz.

Sınıf Üyeleri: kokmak (nesnesiz), kokuşmak (nesnesiz) vb.

(1) Çoban epey *kokuyordu*.

(2) Keçiler çok *kokar*.

(3) Kirleri kabaranlar, kuytularda *kokuyor*. (Tutun.)

(4) Mutfakta bulaşıklar *kokuşuyor*... (Kız. Ka.)

4.34. 4. Maddenin Yayılması ile İlgili Fiiller

Yayılma fiillerinin bu alt sınıfının üyeleri, bir şeyden (yayıcı) madde yayılımı ile ilgilidir. Bu fiillerin temel üyelerinin olası ifadelerinden birinde yansıtıldığı gibi yayıcının bir kaynak olarak görülebileceği bir anlam vardır. Maddenin yayılması ile ilgili fiiller, temel üyelerini ifade etmek için daha fazla seçenek göstermesi bakımından diğer yayılma fiillerinden farklıdır. Diğer yayılma fiilleri gibi bu fiiller de yayıcıyı/kaynağı özne olarak alır. (Levin, 238: 1993)

Sınıf Üyeleri: damlamak (nesnesiz), damlatmak (-e, -i), fışkırmak (-dan), istifra etmek, kanamak (nesnesiz), köpürmek (nesnesiz), kusmak (nesnesiz), püskürmek (nesnesiz), sızmak (-den), taşmak (nesnesiz), yayılmak (nesnesiz) vb.

(1) Karşı duvardaki lavabonun musluğu tıp tıp *damlıyordu*. (Y. Hay.)

(2) Bütün gece durmadan *istifra etmişti*.

(3) Boşalan göğsü durmadan *kanıyor*. (Tırp.)

(4) Cennet'i deniz tutuyor bilmiyor musunuz, babası ilk getirdiğinde *kusmuştu*. (B. Sin.)

(5) ... içeri kıvılcımlar ve yoğun barut dumanı *püskürdü*. (Ama.)

(6) Kapının yanındaki küçük bir yalağa görünmez bir yerden mütemadiyen su *sızıyordu*. (A. Gün)

(7) Kardelenler tarlanın her yerine *yayılmıştı*.

4.35. YOK ETME FİİLLERİ

Bu fiiller, varlıkların tamamen yok edilmesiyle ilgilidir. Bazı açılardan, varlıkların yok edilmesini de tanımlayan *kırma fiillerine* benzer görünebilirler. Ancak *kırma fiilleri* tamamen yok olduğu gerçeğini basitçe anlatmak yerine, bir varlığın sonuçta ortaya çıkan fiziksel durumunun (örneğin, bir şeyin kırılmış, parçalanmış, çatlamış vb.) özelliklerini tanımlamaktadır (Levin, 1993: 239)

Jackendoff (1990) da, yok etme fiillerinin *yaratma fiilleri* olarak görülebileceğine dikkat çeker, çünkü bir varlığın yok edilmesi başka bir varlığın yaratılmasıyla sonuçlanabilir.

Sınıf Üyeleri: feshetmek (-i), harap etmek, imha etmek, mahvetmek (-i), tahrip etmek, yıkmak (-i), yok etmek vb.

(1) Bu seçim kanuna uygun görülmemiş, *feshedilmiş*. (Pan.)

(2) Bu sayede Yunan ordusu *imha edilebilirdi*... (Şu. Çıl.)

(3) Çalışa çalışa üç tane gecekondu yaptık, üçünü de *yıktilar*. (Bu. Kay.)

(4) Yunanlar, Truva şehrini *yok ettiler*.

4.36. CİSMİN DURUMUNUN DEĞİŞMESİYLE İLGİLİ FİİLLER

Bu bölümdeki fiil sınıflarının tümü durum değişiklikleri ile ilgilidir. Bu sınıfın, diğer çalışmalarda öne çıkarılan veya ayırt edici özellikler gösteren çeşitli alt sınıflar ayrı ayrı ele alınır. Bununla birlikte, 36.4. bölümdeki numaralı durum değişikliğinin diğer alternatif fiilleri alt sınıfı, bir bütün olarak bu fiil sınıfının özelliklerinin genel bir görünümünü verir.

4.36.1. Kıрма Fiilleri

Bu fiiller bir varlığın “maddesel bütünlüğünde” bir değişiklik meydana getiren fiillere gönderimde bulunur (Hale ve Keyser, 1987). Genellikle 21.1. bölümdeki “maddesel bütünlükte” bir değişiklik içeren *kesme fiilleri*yle birbirlerine zıttırlar. Ancak *kesme fiillerinin* aksine saf durum değiştirme fiilleridir ve anlamları, *kesme fiillerinin* aksine, durum değişikliğinin nasıl ortaya çıktığı hakkında hiçbir bilgi sağlamaz.

Bu alt sınıfta verilen fiillerin hepsinin edilgen kullanımları vardır. Özne olarak kılıcı alabilirler.

Sınıf Üyeleri: ayırmak (-e, -i), dilimlemek (-i), kırmak (-i), koparmak (-i), paralamak (-i), parçalamak (-i), yarmak (-i), yırtmak (-i), yolmak (-i) vb.

(1) Annem domatesi ikiye *ayırdı*.

(2) ... uyanan topçubaşı, kullanıla kullanıla incelmış bu evladiyelik çubuğu *kırdı*.
(Ama.)

(3) Kara Derviş Mansur Halife, esrarı *kopardı*...(Boz. Çek.)

(4) Duvarları yıktılar çeşmeyi *kırdılar*, üzüm salkımını bile *parçaladılar*. (B. Pal.)

(5) Zarfı üşenerek *yırttım*. (Boz. Çek.)

(6) Pervin yere yatmış, kıvrılmış bağılıyor, çırpınıyor, saçlarını *yoluyordu*. (Şim.)

4.36.2. Bükme Fiilleri

Yukarıdaki *kırma fiillerinin* aksine bükme fiilleri, maddi bütünlüğü bozulmayan bir varlığın şeklindeki bir değişiklik ile ilgilidir. Bu fiiller, tersine çevrilebilir eylemleri adlandırmaları dışında *kırma fiilleri* ile aynı özellikleri gösterir (Levin, 1993: 243).

Sınıf Üyeleri: buruşmak (nesnesiz), buruşturmak (-i), bükmek (-i), eğilmek (nesnesiz), eğmek (-i), katlamak (-i), kırışmak (nesnesiz), kırıştırmak (-i), kıvırmak (-i) vb.

(1) Ceketinin omuzları solmuş, *buruşmuştu*. (Dar. A.)

(2) Telgrafı avcunda *buruşturdu*, cebine soktu. (Kur. Sof.)

(3) Yalnız yüzü iyice *kırışmış* ve hareketleri biraz ağırlaşmıştı. (D. Kur.)

4.36.3. Durum Değişikliğinin Diğer Alternatif Fiilleri

Türkçe'de $\pm(A)/-$ (*boşal-*), $+IA-$ (*hafifle-*), $+IAş-$ (*matlaş-*), \emptyset (*kuru-*) biçimbirimleri sıfat tabanlı DE (durum eylemleri) üretir. Bu eylemler, tabandaki sıfatın taşıdığı derecelendirme özelliğine bağlı olarak üyelerinin özelliklerindeki değişimi ölçen olayları betimlerler (Aksan, 2003). Bu sebeple durum değişikliği fiillerinin Türkçe içinde genişlemesi mümkün görünmektedir. Sıfat tabanlı sözcüklerden türetilmiş olan durum değişikliği fiillerinin anlamsal açıdan tam karşıtları çoğunlukla mevcuttur. Örneğin kara sıfatından türetilen *kararmak* fiilinin tam karşıtı ak sıfatından türetilen *ağarmak* fiilidir. Bu şekilde *kurumak-ıslanmak*, *boşalmak-dolmak*, *zorlaşmak-kolaylaşmak*, *genişlemek-daralmak*, *eskimek-yenilenmek* gibi pek çok fiili türetmek oldukça yaygındır. Ancak bu tür fiillerin karşıtlığı muhtemelen fiilin ölçülebilirliğini ya da maruz kalınan durum değişikliğinin miktarının kısıtlı bir çerçevede gözlemlenebilmesine neden olmaktadır.

Bu fiillerin genel özelliği “X değil iken X olmak” olarak tanımlanabilir. Örneğin *daralmak* fiili bir varlığın dar değil iken dar olmasını veya dar iken daha da dar bir hale gelmesini betimlemektedir. Bununla ilgili şu iki örnek verilebilir: *Önümüzdeki yol daralmıştı ve Zaten dar olan parkın alanını iyice daralttılar*.

Wright (2002, 340)'a göre durum değişikliği fiillerinin önemli özelliklerinden birisi fiillerin içsel ve dışsal yönüyle değişiklik geçirmesidir. Wright, fiillerin dışsal ve içsel olarak geçirdiği durum değişikliğinin hem anlamsal hem de sözdizimsel açıdan ayırt edilebilir olduğunu belirtir. Anlamsal olarak, durum fiillerinin dışsal kaynaklı neden olduğu değişikliğin olay üzerinde doğrudan kontrole sahip dışsal bir nedenin varlığını ima etmesi bakımından farklılık gösterirler. Bu arada, içsel kaynaklı olarak neden olunan durum değişikliği etmenleri, olayın meydana gelmesinden sorumlu olan olaylara maruz kalan varlıklara özgü özellikleri içerir.

Levin, durum değişikliğini ifade eden fiillerin bu bölümünde renklerin değişimi, İngilizcede sözcük türetim ekleri olan *-ify*, *-ize* ve *-ate* eklerini alan durum ekleri olarak bir sınıflama yapmıştır. Ayrıca Levin bir sonraki bölümü *verbs of entity – specific change of state* olarak sadece belirli fiiller ve belirli varlıklara özgü olan durum değişiklikleri ile ilişkilendirmiştir. Türkçede Levin'in yaptığı sınıflamada durum değişikliğinin diğer alternatif fiilleri ve belirli varlıklara özgü olan durum değişiklikleri fiilleri başlığı tek bir başlıkta, bu bölümde birleştirilmiştir.

Durumları ifade eden kelimelerin kodlanması da bu fiiller içerisinde ilgi gören özelliklerinden birisidir. Ettirgen olmayan ve ettirgen durum değişikliği fiilleri karşılıklarıyla nasıl ilişkili olduğu sorusu, Hale ve Keyser (2002) ve Baker'ın (2003) çalışmalarında tartışılmıştır. Adı geçen yazarların çalışmalarında, durumlar ile bunların ettirgen olmayan ve ettirgen durum değişikliği karşılıkları arasında çok özel bir ilişki tipi öngörülmektedir. Yani, ettirgen olmayan ve ettirgen yüklemelerinin, durum karşılıklarından türetildiği tahmin edilmektedir.

Bu sınıftaki fiillerin çoğuna Türkçede ettirgenlik eki olan *-t*, *-Ir*, *-Dir* ekleriyle geçişli yapmak mümkündür: *artmak-artırmak*, *aşınmak-aşındırmak*, *erimek-eritmek*, vb. Ettirgenlik ile ilgili olanlar fiile bağlı olarak "X'in durum değişikliği geçirmesine neden olmak" anlamında her zaman türetilebileceğinden burada geçişlilik üzerinde durulmamıştır. Ancak geçişli olup anlamsal alanı bu geçişliliğe bağlı olmadan yeni bir anlam ifade eden fiilere (örn: *ehlileşmek* yerine *ehlileştirmek*, *evcilleşmek* yerine *evcilleştirmek*) yer verilmiştir.

Sınıf Üyeleri: ağarmak (nesnesiz), alışmak (-e), artmak (nesnesiz), aşınmak (nesnesiz), aydınlanmak (nesnesiz), azalmak (nesnesiz), bilemek (-i), beyazlamak (nesnesiz), beyazlaşmak (nesnesiz), bozulmak (nesnesiz), bronzlaşmak (nesnesiz), bulanmak (nesnesiz), buzlanmak (nesnesiz), büyümek (nesnesiz), canlanmak (nesnesiz), çoğalmak (nesnesiz), çürümek (nesnesiz), daralmak (nesnesiz), derinleşmek (nesnesiz), donmak (nesnesiz), düzelmek (nesnesiz), düzlemek (-i), düzleşmek (nesnesiz), eksilmek (nesnesiz), ekşimek (nesnesiz), erimek (nesnesiz), evcilleştirmek (-i), fazlalaşmak (nesnesiz), genişlemek (nesnesiz), güçlenmek (nesnesiz), hafiflemek (nesnesiz), hızlanmak (nesnesiz), ısınmak (nesnesiz), ihtiyarlamak (nesnesiz), incelmek (nesnesiz), iyileşmek (nesnesiz), (nesnesiz), kalınlaşmak (nesnesiz), kararmak (nesnesiz), katılaşmak (nesnesiz), kemikleşmek (nesnesiz), kırmızılaşmak (nesnesiz), kızarmak (nesnesiz), kızıllaşmak (nesnesiz), kireçlenmek (nesnesiz), kirlenmek (nesnesiz), kocamak (nesnesiz), koyulaşmak (nesnesiz), körelmek (nesnesiz), kötüleşmek (nesnesiz), küçülmek (nesnesiz), lekelenmek (nesnesiz), morarmak (nesnesiz), nemlenmek (nesnesiz), olgunlaşmak (nesnesiz), parçalanmak (nesnesiz), paslanmak (nesnesiz), (nesnesiz), pislennmek (nesnesiz), (nesnesiz), sararmak (nesnesiz), semirmek (nesnesiz), serinlemek (nesnesiz), seyrelmek (nesnesiz), sıvılaşmak (nesnesiz), sivrilmek (nesnesiz), soğumak (nesnesiz), solmak (nesnesiz), şişmek (nesnesiz), taşlaşmak (nesnesiz), tatlanmak (nesnesiz), ucuzlamak (nesnesiz), yağlanmak (nesnesiz), (nesnesiz), yaşlanmak (nesnesiz), yavaşlamak (nesnesiz), yeşermek (nesnesiz), yıpranmak (nesnesiz), yoksullaşmak (nesnesiz), yormak (-i), yorulmak (nesnesiz), yozlaşmak (nesnesiz), yumuşamak (nesnesiz), zayıflamak (nesnesiz) vb.

(1) Bayağı yaşlanmış, bir zamanlar herkesin gözlerini kamaştıran dalgalı saçları *düzleşmiş, seyrekleşmiş, ağarmıştı...* (Bıy. S.)

(2) Metin, duruma, Turgut'un tahmininden daha çabuk *alıştı*. (Tutun.)

(3) Kalabalık *arttı*. (Kor. Bek.)

(4) Giydiği takunyaların arkaları o kadar *aşınmıştı* ki, topukları nerdeyse yere değecekti. (Es. İns.)

- (5) Sabaha karşı yağmur gittikçe *azaldı*... (G. İns.)
- (6) Memed tombul tombul *büyümüştü*. (İnc. Mem1.)
- (7) Döne gittikten sonra kalabalık bir karıştı, *canlandı*. (İnc. Mem1.)
- (8) Arabacılar, alıcılar, uşaklar, hizmetçiler, yanaşmalar *çoğaldı*. (Cev. Bey.)
- (9) Peri deliklerinden akan sular *donmuştu*, paslıydı. (Ağ. İç.)
- (10) Salgır 'ın kıyısındaki sarp tepelerin Güney'e bakan yamaçlarındaki karlar *erimişti*. (Top. Biz.)
- (11) Macide biraz *hızlandı*... (İçi. Şey.)
- (12) Az sonra çorba *ısındı*. (İnc. Mem2.)
- (13) Henüz tam *iyileşmemiş*. (OA, Tutun.)

4.36. 4. Durum Değişikliğinin Ölçülebildiği Fiiller

Bu sınıfta kullanılan fiiller durum değişikliğinin alternatif fiilleri başlığı altında da geçmektedir. Ancak bu fiillerin durumundaki değişikliğinin ölçülebilmesi adına bu sınıfa da dâhil edilmiştir.

Bu fiiller, bir ölçek boyunca olumlu veya olumsuz değişiklikleri tanımlar. Ölçülebilir bir niteliğe sahip olan varlıkları içerirler. Değişiklik doğrudan niteliğe dayandırılabilir (yani, nitelik öznedir) veya değişiklik, niteliğe sahip olan varlığa dayandırılabilir (yani, varlığın kendisi öznedir). Nitelik özne olduğunda, niteliğin sahibi tamlayan bir değiştirici olarak ifade edilir; ancak sahip özne olduğunda, nitelik bir edat öbeğiyle ifade edilir (Levin, 1993: 248).

Durum değişikliği noktasında fiillerin sahip olduğu iki uçtan bahsedebiliriz. Bir uçta ölçmenin mümkün olmadığı fiiller, diğer uçta ise çeşitli aralıklarla ölçüm yapmanın mümkün olduğu fiiller vardır. Örneğin *ıslanmak*, *yumuşamak* ve *düzelmek* gibi fiillerin ölçülebilmesi mümkün değil iken *ısınmak*, *daralmak* ve *eksilmek* gibi fiillerin ne oranda durum değişikliği geçirdiği ölçülebilir vb.

Sınıf Üyeleri: azalmak (nesnesiz), azaltmak (-i), büyümek (nesnesiz) dalmak (-e), düşmek (nesnesiz), eksilmek (nesnesiz), inmek (nesnesiz), kısmak (-i) ucuzlamak (nesnesiz), yükselmek (nesnesiz) vb.

(1) Hava sıcaklıkları 5°C *azaldı*.

(2) Görmeyeli Eren'in boyu 10 cm. *büyümüşü*.

(3) Denizaltı verilen emirle suyun 600 m. altına *dalacaktı*.

(4) Ürünlerin fiyatı 3 ₺ daha *düşmüştü*.

(5) Kadın, televizyonun sesini *kıstı*.

4.37. KONAKLAMA FİİLLERİ

Bu fiiller bir kişinin yaşama durumu anlatmak için kullanılır. Bu sınıf içerisinde verilen *yaşamak* fiili ayrıca değerlendirilmelidir. *Yaşamak*, birinci anlamıyla bir canlının hayatta olduğunu, ölmediğini anlatmaktadır. Bu açıdan bakıldığında hem *varoluş fiilleri* hem de bu sınıfta değerlendirilebilir. Sınıfın diğer üyelerinde tipik olarak görülen fiile özgü durumları betimlemekten çok genel olarak herhangi bir yerde herhangi bir şekilde var olmayı, diriliği ve hayatta olmayı anlatır.

Gecelemek, kışlamak ve konaklamak fiillerinin gösterdiği bir özellik bu fiillerin daha sınırlı bir zaman dilimini içermeleridir. Bu zamansal sınırlama fiillerin türetildiği adlardan kaynaklanmaktadır. Örneğin (1) ve (2) numaralı cümle incelendiğinde bu fiillerin sınırlı zamanı işaretlediği, sınırsız bir zaman dilimi anlamı eklendiğinde de yapının doğru olmadığı görülür:

(1) Atlılar kervansarayda *geceledi*.

(2) Askerler Erzurum'da *kışladı*.

(1)de, anlam olarak bu işi yapan özne *Atlılann* geceleme işinin kısa bir süre, daha doğrusu bir gece olduğu çıkarımına varabiliriz. Çünkü *gecelemek* fiili doğal olarak yalnızca bir gece için yapılan bir işe gönderim yapar. Eğer *Atlılar kervansarayda bir hafta geceledi (?)* cümlesi üzerinden incelersek bu cümlede anlamsal açıdan

fiil ve fiilin anlam alanı arasında bir uyumsuzluk olduğu kolayca fark edilir. Bir yerde bir hafta *gecelemek* işinin içerisinde orada gündüzü de geçirmek daha doğrusu *kalmak* anlamı vardır. Yani *gecelemek* fiiline bir günden daha fazla bir zaman dilimini ifade eden bir zarf eklendiğinde fiilin anlamsal çerçevesi farklılaşmaktadır. Bu durumun farklı bir örneği de (2)de görülür. *Kışlamak* fiili çekirdek anlamında yalnızca kış mevsimini bir yerde geçirmeyi anlattığı için *Askerler Erzurum'da iki yıl kışladı (?)* cümlesi *kışlamak* işine iki yıl zaman dilimini, doğal olarak bu süre içerisinde olan yazı da alacağı için fiilin anlamsal çerçevesinde kayma olacaktır.

Sınıf Üyeleri: barınmak (nesnesiz), bulunmak (-de), gecelemek (nesnesiz), ikamet etmek, kalmak (konaklamak/yaşamak anlamında), kışlamak (nesnesiz), konaklamak (nesnesiz), konmak (-e), oturmak (yaşamak anlamında) (-de), yaşamak (nesnesiz), yerleşmek (-e) vb.

(3) Bizim, yerden yapma, şu iki buçuk odalı evde bütün yaz *barındık*. (SFA, Hav)

(4) ... handa *gecelemişti*. (Küç. A.)

(5) Bunlar Rami Kışlası'nda *ikamet ediyorlar*. (Ved.)

(6) Ben de bir yaz *kaldımdı* Çukurovada. (H. Nar.)

(7) Aha, şu ahır sekisinde *kışladık* bir yıl. (Yılk.)

(8) Kafile o gece ormanda, pınar başında *konakladı*. (Bozk.)

(9) İki odalı evinde yapayalnız *oturuyor*. (A. Göm.)

(10) Benim atalarım burda doğdu, burda büyüdü, burda *yaşadı*, burda öldü toprağım! (Onl. İns.)

4.38. VAROLUŞ FİİLLERİ

Levin, varoluş fiillerini 8 ana başlık halinde incelemiştir. Ancak bu sekiz ana başlık salt varoluş fiillerinden çok diğer sınıflarla ilişkili çeşitli fiillerin geçişliliği ve geçişsizliğinden de etkilenmektedir. Bu nedenle varoluş fiillerinden bazı sınıflar

farklı sınıflarda daha ayrıntılı temsil edildiği veya Türkçede sözdizimsel olarak uygun bir yeri olmadığı için kapsam dışında bırakılmıştır. Levin (1993, 249) da birinci sınıf olan var olma fiilleri birinci ve en genel sınıfı oluşturmaktadır. Bu sınıftaki fiillerin bazıları da *konaklama fiillerinin* özelliklerini paylaşmaktadır. İkinci sınıf olan varoluşun belirli varlık durumuna özgü durumlarına özgü fiiller *yayıma fiilleri* ve *durum değişikliği fiillerinin* ortak özelliklerini yansıtması ve çoğu fiillerin adı geçen üç sınıfta da olması nedeniyle kapsama alınmamıştır.

Üçüncü sınıf olan varlığın hareketini içeren durumları betimleyen fiiller (1993: 251) *hareket fiilleri* başlığı altındaki bölümde ayrıntılı bir biçimde betimlendiği için kapsam dışında bırakılmıştır. Levin 'in varoluş fiilleri çerçevesinde kapsama alınmayan bir diğer sınıf sesin yayılması ile ilgili fiillerdir (1993: 251). Bu sınıf *yayıma fiilleri* başlığı altında bulunan *sesin yayılması fiilleri* ile doğrudan örtüştüğü için tekrar edilmemiştir. Levin 'de en ayrıntılı alt sınıflardan birini oluşturan toplu varoluş ile ilgili fiiller sınıfı (1993: 253) da kapsama alınmamıştır. Bu sınıf üşüşme, gütme ve yığılma olarak ifade edilen üç sözdizimsel değişime dayanmaktadır. Fakat bu alt kümelerde sunulan fiillerin çoğu da İngilizce sözdizim kurallarına ve İngilizce fiil yapısına örnek oluşturduğu için burada kapsam dışında bırakılmıştır. Varoluş fiilleri dışında bırakılan bir diğer sınıf uzamsal düzen fiilleridir. Bu fiiller Levin'in sınıflamasında altıncı alt sınıfı oluşturmaktadır (Levin, 1993: 255-256). Bu sınıf sırasıyla *koyma*, *konaklama*, *durum değişikliği ile ilgili fiiller* ve *hareket fiillerinden* bazılarının temel özelliklerini yansıttığı için burada tekrarlanmamıştır. Son olarak kapsam dışında bırakılan iki sınıf ise *kıvırma fiilleri* (1993: 256) ve *bitişik konum fiilleridir* (1993: 257). Bu sınıfların dâhil edilmemesinin sebebi ise sınıflarda verilen fiillerin Türkçede fiilin başına zarf getirilerek ifade edilmesidir. Buna ek olarak sınıftaki fiillerin çoğu da farklı bölümlerde ayrıntılı olarak işlenmiştir.

Bu kapsama alınan fiiller bir varlığın bir yerdeki mevcudiyeti ile ilgilidir. Bazıları bulunma (-DA) durumu ekine ihtiyaç duyar. Bu fiiller varlığını öne sürdükleri temel üyeye varoluşun belirli varlık durumlarına özgü fiiller tarafından getirilenler kadar özel kısıtlamalar getirmez. Belirli varlık durumlarına özgü fiillerin aksine var olma

fiilleri bulunma değişimi göstermez (Levin, 1993: 250). Bu fiiller aynı zamanda konaklama fiilleri olarak da kullanılabilir.

Sınıf Üyeleri: bağlı olmak, barınmak (-de), beklemek (nesnesiz), devam etmek, gizlenmek (-e), hüküm sürmek, idame ettirmek, ikamet etmek, kalmak (nesnesiz), konmak (-e), oturmak (-de), tabi olmak, var olmak, yaşamak (nesnesiz) vb.

(1) Yaşlı adam, tıpkı eskisi gibi, bir başka çağı düşündüren özel kılığı içinde, hep *bekledi* aşağıda. (Yalan.)

(2) Önce bir gölgeye, sonra bu gölgeyi yapan çıkıntının arkasına *gizlendi*. (Bozk.)

4.39. ORTAYA ÇIKMA, YOK OLMA VE MEYDANA GELME FİİLLERİ

4.39.1. Ortaya Çıkma Fiilleri

Levin ortaya çıkma fiillerini *görünme fiilleri* ve *görünmenin dönüşlü fiilleri* olarak iki alt kümeye ayırmıştır (1993, 258-259). Ancak *görünmenin dönüşlü fiilleri* alt kümesinde verilen fiiller kapsama alınamamıştır. Bunun sebebi Levin 'de tartışılan fiillerin İngilizcenin çift nesne kuralı ve *there-yerleştirimi* gibi parametrelere dayandırılarak oluşmasıdır. Bu bölümde sunulan fiiller *savunmak/söylemek/iddia etmek/ileri sürmek/öne sürmek (assert), bildirmek/açıklamak/ilan etmek/beyan etmek/ifade vermek/fikrini belirtmek (declare)', belirlemek/tanımlamak/tarif etmek (define), belli etmek/ifade etmek/açıklamak/açığa çıkarmak (expres), göstermek/belirtmek/açığa belirtmek/beyan etmek (manifest), teklif etmek/sunmak/belirtmek/önermek/arz etmek (offer)* gibi neredeyse hepsi iletişim kurmaya yönelik fiiller olarak değerlendirilebilecek fiillerdir.

Görünme fiilleri alt başlığı ise ana sınıfın çekirdek özelliklerini betimlemesi nedeniyle önemlidir. Bu fiiller, bir varlığın bir yerdeki görünümünü tanımlar.

Sınıf Üyeleri: belirlemek (nesnesiz), görünmek (nesnesiz), gözükme (nesnesiz), ortaya çıkmak vb.

(1) ... pos bıyıklı, kara kasketli, kara avcı yelekli ve çok iri adam *belirdi* yanlarında.
(Yalan.)

(2) ... her milletten tüccarın renk renk serpuşları *göründü*. (Pusl.)

(3) Bataklıktan kurtulunca, Aktozlu köyünün huğlarının ışıkları *gözüktü*. (İnc. Mem1.)

(4) Bu sırada cemiyetin altı kişilik orkestrası *ortaya çıktı*. (İçi. Şey.)

4.39.2. Yok Olma Fiilleri

Bu fiiller, bir varlığın ortadan kaybolmasını veya yok oluşunu anlatır. Bu fiillerin aynı ortaya çıkma fiillerinde olduğu gibi edilgen kullanımları yoktur. Yok olma işini gerçekleştiren özneler kılıcı veya nesne olabilir.

Sınıf Üyeleri: kaybolmak (nesnesiz), yok olmak vb.

(1) Kırbaç Süleyman'ın eline zarı tutuşturur tutuşturmaz Ali Reis *kayboldu*. (Ama.)

(2) Masanın üzerindeki evrak *yok olmuştu*.

4.39.3. Meydana Gelme Fiilleri

Bu fiiller bir olayın meydana gelişini anlatır. Bazen *görünme fiilleri* arasında yer alırlar. Bu fiiller, ettirgen bir yorumla geçişli kullanımlarda bulunmaz (Levin, 1993: 260).

Sınıf Üyeleri: cereyan etmek, meydana gelmek, olmak (nesnesiz) vb.

(1) Vaka nasıl *cereyan etti*? (Yeş. G.)

4.40. İÇSEL VÜCUT HAREKETLERİ İLE İLGİLİ FİİLLER

Bedenin hareketlerini anlatan bu fiiller tecrübe edici özneler alır. İçsel vücut hareketleri ile ilgili fiillerin bazıları, özellikle belirli bir vücut bölümünün hareketini

içeren fiiller, doğrudan nesne olarak dâhil olan vücut kısmı ile geçişli olarak kullanılabilir.

Sınıf Üyeleri: bocalamak (nesnesiz), kıpırdamak (nesnesiz), kıvırmak (-i), kıvrılmak (nesnesiz), sallanmak (nesnesiz), sarsılmak (nesnesiz), sarsmak (-i), seğirmek (nesnesiz), sendelemek (nesnesiz), sıçramak (-e), tekmelemek (-i), tepinmek (nesnesiz), tepmek (-i), titremek (nesnesiz), yalpalamak (nesnesiz) vb.

(1) Esra *bocalıyor...* (Ada. Ev.)

(2) Yaralı tilki yerde *kıvranıyordu.*

(3) Kuru ve donuk bir sesle pencere *sarsıldı...* (Biz. İns.)

(4) Sırtüstü düşmediyse de, epey *sendeledi.* (G. İns.)

(5) Birdenbire ince bir kahkaha koptu; hanım, kedi gibi boynuma *sıçradı.* (Çalı.)

4.41. BİR KONUMU VARSAYMAYA DAYALI FİİLLER

Bu sınıftaki fiillerin hepsi birkaç anlama sahiptir. Bu bölümde, bu fiillerin “fiile özgü uzamsal düzenlerini varsayma” anlamında gösterdiği özellikler açıklanmaktadır. Bununla birlikte, hepsinin *belirli bir uzamsal düzende olma fiilleri* olarak başka bir geçişsiz anlamı vardır ve birçoğu aynı zamanda *uzamsal bir düzleme koyma fiilleri* olarak geçişli bir anlama sahiptir.

Sınıf Üyeleri: asmak (-e, -i), çökmek (nesnesiz), çömelmek (nesnesiz), dayamak (-i), eğilmek (nesnesiz), eğmek (-i), konmak (-e), sarkıtmak (-i), serilmek (-e), sinmek (-e), tünemek (nesnesiz), uzanmak (-e), yaslamak (-i), yaslanmak (-e), yatmak (nesnesiz) vb.

(1) Dağlık bölgeye vardıklarında devesi Kasva *çöktü.* (Bül. Kırk.)

(2) Bekir büyük bir kayanın dibine *çömeldi.* (G. İns.)

(3) Ayağı hıyar sürgününe ilişti, boylu boyunca yere *serildi.* (Onl. İns.)

(4) Zehra ise önce bir ağaca *yaslandı...* (Nar. Ağ.)

4.42. HAREKET FİİLLERİ

Levin (1993) de hareket fiilleri sınıfını yedi ana başlık halinde sunmuştur. Bu sınıflar doğası gereği bir doğrultuya yönelik olan fiiller, ayrılma fiilleri, hareket fiillerinin tarzı, bir araç kullanılarak betimlenen hareket fiilleri, vals fiilleri, kovalama fiilleri ve eşlik etme fiilleridir. Ayrıca bu sınıflar içerisinde en çekirdek özellikleri gösteren hareket fiillerinin tarzı sınıfını da yuvarlanma ve koşma fiilleri olarak ikiye; bir araç kullanılarak betimlenen hareket fiilleri sınıfını da araç ismi olan ve araç ismi olmayan fiiller olarak ayırmıştır.

Levin'den farklı olarak burada tartışılan sınıflardan üç sınıf çıkarılmış, Türkçe için dört alt sınıf olarak tasnif edilmiştir.

Öncelikle *bir araç kullanılarak betimlenen hareket fiilleri alt sınıfı*, kendi içindeki iki kümeyle birlikte çıkarılmıştır. Bu fiillerin tümü, araç adları olan isimlerle sıfır adsıl durumdadır. Genel olarak "isim tarafından adlandırılan aracı kullanarak gitme" anlamına gelen bu fiiller İngilizcede sıfır adsıl durumdadır. *To balloon* fiili balonla uçmak, *to bicycle* fiili bisiklete binmek/bisikletle gezmek, *to boat* ise kayıkla gezmek anlamlarında kullanılır. Ancak Türkçede verilen fiil örneklerindeki yapılar

kullanılacak aracın ismi +ile + fiil

biçiminde oluşturulan öbekler sayesinde elde edilir: otobüsle gitmek, uçakla gitmek, trenle gitmek vb...

Bir sonraki küme olan *araç ismi olmayan fiiller* için de neredeyse aynı durum geçerlidir. Bu fiiller araç adlarıyla sıfır adsıl olmasa da, hepsi belirli bir araç türünü kullanarak hareketi betimler. Bu fiillerden bazıları, bu araçların hareket ettirilmesinde kullanılan parçaları adlandıran isimlerle sıfır adsıl durumdadır. Bu fiillerin çoğu İngilizceye özgü yalnızca belirli araçlarla hareket etmeyi ifade eden fiillerdir. *To cruise* gemi ile dolaşmak/yol almak/seyir etmek, *to drive* araba sürmek/araba kullanmak, *to paddle* kürek çekmek/kano kullanmak anlamlarında doğrudan isim olmayan fakat sınırlı sayıda araç hareketini gösteren fiillerdir. Bu nedenle adı geçen sınıf Türkçe için incelenmemiştir.

Kapsam dışında tutulan bir başka sınıf *vals fiilleridir*. *Vals fiillerinin* kapsam dışında bırakılmasının nedeni bu fiillerin Türkçede basit veya türemiş yapıdan çok ortaya konan bir dans türünün özelleştirmesini vurgulaması ve bu yapının da Türkçede İngilizceden farklı olarak

(dansın adı) + yapmak/etmek/oyynamak

yapısıyla kurulmasıdır. Örneğin harmandalı oynamak, çiftetelli oynamak, horon tepmek, dans etmek vb.

Levin' den farklı olarak kapsama alınmayan son sınıf *eşlik etme fiilleridir*. Bu fiiller, bir kişinin bir yerden diğerine birisi aracılığıyla geçmesiyle ilgilidir. Bu sınıfta verilen fiiller sınırlı sayıdadır, İngilizce için yalnız başına fiil bir eşlik etmeyi açıklarken Türkçede bu durum birleşik yapıli fiiller sayesinde ifade edilir. Bunlar *eşlik etmek, refakât etmek, rehberlik etmek, önderlik etmek ve öncülük etmek* gibi sınırlı sayıda örnekte görülen birleşik fiiller olduğu için kapsam dışında tutulmuştur.

Hareket fiilleri Talmy tarafından temel anlam özelliğine göre ikiye ayrılmıştır. Talmy (1985, 1991 ve 2000) de dilleri hareket fiilleri açısından fiil çerçevesi (*verb framed*) veya uydu çerçevesi (*satellite verb framed*) diller olarak ikiye ayırmıştır. İngilizce gibi diller uydu çerçevesi dillerdir, bu dillerde hareketin tarzı fiilin içerisinde kodlanır. Yol (*path*) da uydular (*satellite*) veya İngilizce'ye özgü edat öbekleri sayesinde gösterilir:

(1) He ran into the forest (O ormanın içine koştu.)

Yukarıda verilen cümlede *koş-* fiili *into* edatıyla gösterilmiştir. Türkçe hareket fiilleri ise eylem anlamsal olarak yolu zaten içinde barındırır. Tarz anlamı ise zarflarla ifade edilir. Bu nedenle *Okuldan koşarak çıktı* cümlesinde çıkmak bir yerden dışarıya çıkmayı anlatır. Bu nedenle Türkçe fiil çerçevesi olan hareket fiilleri sınıfına dâhil edilir. Levin (2015) de hareket fiillerinin diller arası farklılıkların, edat envanterlerindeki farklılıklardan kaynaklandığını ifade eder.

Bir hareket, dört semantik bileşenden oluşur. Bunlar yol (*path*), tarz (*manner*), yer (*ground*) ve hareket eden varlık (*figure*). Yol, hareket eden bir varlığın en derin

anlamıyla bir başlangıç noktasından, bir yerden geçerek bir kaynaktan bir hedefe bir yer aracılığıyla hareket eden yer değiştirme hareketini ifade eder. Yer, kaynak, ortam, başlangıç noktası veya hedef olarak hizmet eden fiziksel ortamı anlatır. Tarz, hareket eden varlığın hareketinin görünümü, hız ve hareketin derecesi gibi faktörleri ifade eder (Slobin, 1996).

(2) Bebek mutfaktan salona emekledi.

Yukarıda verilen örnekte *bebek* ögesi hareket eden varlık, *mutfaktan salona* ögesi bebeğin yürüdüğü mesafeyi anlattığı için yol, *emekledi* (dizler ve eller yere temas edecek şekilde ilerlemek) ögesi hareketin tarzı, *bebek* ögesinin üzerinde yürüdüğü zemin de yer ögesini göstermektedir.

Fiil çerçeveli diller, yolu işaretlemek amacıyla ana fiili kullanma eğilimindedir, yani bu yuva (*slot*) genellikle yol fiilleri için ayrılmıştır. Tarz ise ana fiile bağlı olarak işaretlenme eğilimindedir: yuvarlanarak indi (*descending roll*). Uydu çerçeveli diller ana fiilde tarzı işaretlediği fiil çerçeveli dillerin konuşmacılarından daha sık tarz fiilleri kullandıkları gösterilmiştir. Bununla birlikte, Türkçe gibi fiil çerçeveli dilleri konuşanlar ana fiilde üslubu (o tarzı fiilde işaretledikleri için) daha az sıklıkta ifade ederler ve anlatı bağlamında bilgi öne çıkmadıkça veya ön plana çıkmadıkça genellikle onu atarlar (Özyürek ve Kita, 1999: 507).

4.42.1. Doğası Gereği Bir Doğrultuya Yönelik Olan Fiiller

Bu fiillerin hiçbiri hareket tarzını belirtmez. Bu sınıfın üyeleri her bakımdan aynı şekilde davranmazlar. Hedefi, kaynağı veya hareket yolunu nasıl ifade edebilecekleri konusunda farklılık gösterirler. Fiile bağlı olarak, bunlar doğrudan bir nesne veya her ikisi olarak bir edat öbeği ile ifade edilebilir. Bu sınıftaki fiiller, Ayrık Geçişsizlik Hipotezi (*The Unaccusative Hypothesis*) üzerine alanyazında belirli bir miktarda ilgi görmüştür (Levin, 1993: 264)

Bu sınıfta verilen fiillerin çoğu hareketin yapıldığı yönü gösteren çeşitli zarflar (ileri, geri, yukarı, aşağı) alabilir.

Sınıf Üyeleri: alçalmak (nesnesiz), çekilmek (nesnesiz), çıkmak (-den), devrilmek (nesnesiz), dönmek (-e, -den), firar etmek, gelmek (-e, nesnesiz, -den), gerilemek (nesnesiz), gitmek (-e), ilerlemek (nesnesiz), inmek (-den), kaçmak (nesnesiz), sıvışmak (-e), tırmanmak (-e), tüymek (nesnesiz), ulaşmak (-e), uzaklaşmak (-den), varmak (-e), yaklaşmak (-e), yükselmek (-e) vb.

(1) Uçak biraz *alçaldı*.

(2) ... kapıdan iki adım geri *çekildi*. (Ben. Ad.)

(3) Ferhat, elektrik tahsilatında kullandığı çantayı alıp dükkândan *çıktı*. (K. Tuh.)

(4) Ağaç *devrildi*, Lebe altında kaldı. (Öl. Oy.)

(5) Birden Neriman geri *döndü*... (K. Tuh.)

(6) Çakırcalı ya ölmüş, ya *firar etmişti*. (Çak. Ef.)

(7) Cemal kampa dönünce, hemen depo çadırına *gitti*. (Boz. Çek.)

(8) ... kısa adımlarla onlara doğru *ilerledi*. (Top. Biz.)

(9) Ali koşarak aşağı *indi*. (Orta)

(10) Bu aralık, Kumandan çadıra gelince, Fatma Çavuş sessizce *sıvıştı*. (Tür. İm.)

(11) ... üçü soldaki tepenin üstüne *tırmandılar*. (Top. Biz.)

(12) Öğleye doğru ormanın ilk ağaçlarına *ulaştılar*. (İnc. Mem3.)

(13) Bekir Efendi balkon kapısının yanından *uzaklaştı*. (Teh. Oy.)

(14) Kertiş önde, Müslüm arkada Yüzbaşının yanına *vardılar*. (İnc. Mem3.)

(15) Delikanlı sessizce babasının yanına *yaklaştı*. (Pusl)

4.42.2. Ayrılma Fiilleri

Bu fiiller bir hareket biçimi belirtmezler. Sadece bir konumdan uzaklaşma hareketinin gerçekleştiğini gösterirler. Bu fiillerin doğrudan nesnesi, bırakılan yer olarak anlaşılır. Yer, bir edat öbeği ile ifade edilemez.

Sınıf Üyeleri: ayrılmak (-den), bırakmak (-i), terk etmek vb.

(1) Bir süre sonra konukların bir kısmı nişanlıları bir daha kutlayarak *ayrıldılar*. (Cev. Bey.)

(2) Sessizce odayı *terketti*. (R. Ad.)

4.42.3. Hareket Fiillerinin Tarzı

Bu fiiller, zorunlu olmasa da tipik olarak yer değiştirmeyi içeren hareketi tanımlar, ancak hiçbiri anlamının bir parçası olarak doğal bir yön belirtmez. Bu fiillerin tümü, bir tarz veya hareket aracı kavramını içeren anlamlara sahiptir.

4.42.3.1. Yuvarlanma Fiilleri

Bu fiiller, cansız varlıkların özelliği olan hareket tarzları ile ilgilidir (yani, hareket eden varlık tarafında mutlaka kontrolünün olmadığı yerler). Bu sınıfta verilen fiillerden *çark etmek*, *çevirmek*, *devretmek*, *dolanmak*, *dönmek*, *sarmak* fiilleri bir eksen üzerinde yapılan hareketi anlatmaktadır.

Sınıf Üyeleri: çevirmek (-i), devretmek (nesnesiz), dolanmak (nesnesiz), sallanmak (nesnesiz), sarmak, sekmek (nesnesiz), sıçramak (-e), sürüklenmek (-e), süzülme (nesnesiz), tekerlenmek (nesnesiz), yuvarlanmak (nesnesiz), yüzmek (nesnesiz), zıplamak (nesnesiz) vb.

(1) Tavanda asılı olan çömlerler *sallanıyordu*.

(2) Vadinin üzerinde bir kartal *süzülüyordu*.

(3) ... soğuk, taş zemine gürültüyle *yuvarlandılar*. (Pusl.)

4.42.3.2. Koşma Fiilleri

Bu fiillerin çoğu, canlı varlıkların hareket etme biçimlerini tanımlar, ancak bazıları cansız varlıkların hareketini tanımlamak için kullanılabilir. Bu fiiller, bir nesnenin belirli bir şekilde veya belirli bir yolla yer değiştirmesini tarif etseler de, belirli bir hareket yönü ima edilmez, çünkü bunlar açık bir yön ifadesi ile ortaya çıkarlar (Levin, 1993: 267).

Hareket fiillerinin jest ve el-kol hareketleriyle kullanımı ve ifade edilmesine yönelik bir çalışma Özyürek ve Kita (1999) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, diller arasındaki tipolojik farklılıkların; yani sözdizimsel öğelerin anlamsal alana nasıl kodlandığı ve konuşmacıların anlık konuşmaları ile bir hareketi anlatan jestlerinin nasıl etkilendiği anlatılmıştır. On dört Amerikalı ve 16 Türk katılımcıya İngilizce ve Türkçede hareket fiillerinin konuşma esnasında nasıl ifade edildiğini tespit etmek amacıyla hareket fiillerinin çokça olduğu çizgi film üzerinden bu hareket fiillerini kurdukları cümleler ve jestleriyle nasıl anlattıkları incelenmiştir.

Bu çalışma Türkçe konuşanların hem yolu hem de tarzı anlatmak için tipik olarak ayrı tümceler kullandıklarını ve ayrıca konuşmacıların yarısının açıklamalarında birini veya diğerini atladığını göstermiştir. Ancak İngilizce konuşanlar hem yolu hem de yolu ifade etmek için bir sözlü cümle kullanmışlar ve tüm konuşmacılar açıklamalarında her iki bileşenden de bahsetmişlerdir. Jestlerle ilgili olarak ise İngilizce konuşurlar çoğunlukla hem tarz hem de yol bileşenlerinin tek bir birim olarak temsil edildiği bir tür jest kullanmışlardır (Özyürek ve Kita, 1999: 511). Hareket fiillerinin tarzını işaretlemeye yönelik bu çalışmaya benzer bir çalışma Özçalışkan ve Slobin (2003) tarafından da yapılmıştır (Ayrıntı için bkz. 2003).

Sınıf Üyeleri: adımlamak (-i), atlamak (-e, -den), dolaşmak (nesnesiz), emeklemek (nesnesiz), fırlamak (nesnesiz), gezinmek (nesnesiz), gezmek (nesnesiz), hoplamak (nesnesiz), kaymak (nesnesiz), kıvırmak (-i), koşmak (nesnesiz), salınmak (nesnesiz), sallanmak (nesnesiz), sendelemek (nesnesiz), sıçramak (-e), silkinmek (nesnesiz), sokulmak (-e, nesnesiz), sürüklenmek (-e), sürünmek (nesnesiz), topallamak (nesnesiz), uçmak (nesnesiz), yalpalamak (nesnesiz), yuvarlanmak (nesnesiz), yürümek (nesnesiz), yüzmek (nesnesiz) vb.

- (1) Sunamayanlar için gelinle damat masadan masaya, gruptan gruba *dolaşacaklar*. (Bir. Düş.)
- (2) Ellerine dayanarak biraz *emekledi*... (G. İns)
- (3) Alibaz, gedikten kalenin içine *fırladı*. (Pusl.)
- (4) Paşa odanın içinde *geziniyordu*. (Cev. Bey.)
- (5) Bu esnada kara sıpa kulaklarını dikerek keyifle *hopladı*. (Rahm.)
- (6) Herkes o yana koştu. (Es. İns.)
- (7) Ayağı bir taşa takılan Vedia *sendelemişti*. (Biz. İns.)
- (8) Perihan, arabanın yeni bir sarsıntısıyla, genç adama *sokuldu*. (Cana.)
- (9) Uçaklar kuzey-doğu yönüne *uçuyorlardı*. (Top. Biz.)
- (10) Selim'le Rıdvan eve doğru *yürüdüler*. (Top. Biz.)
- (11) Su üzerinde tahta parçaları *yüzüyordu*. (Ama.)

4.42.4. Kovalama Fiilleri

Kovalama fiilleri, kovalayan özne ve kovalanan kişi nesne olarak olmak üzere tipik olarak geçişlidir.

Sınıf Üyeleri: izlemek (-i), kovalamak (-i), takip etmek vb.

- (1) Nakkaşhanenin genç kalfaları da aynı yolu *izlediler*. (Ben. Ad.)
- (2) Birisini hayli *kovalamış* Rıdvan, ama nafile. O Topraklar (Top. Biz.)
- (3) Samiye Hanım da gruptan ayrıldı ve onu *takip etti*. (Biz. İns.)

4.43. KAÇINMA FİİLLERİ

Bu sınıftaki fiiller kaçınma ile ilgilidir.

Sınıf Üyeleri: çekilmek (kenara veya geri çekilme anlamında) (-e), çekinmek (-den), kaçınmak (-den), sakınmak (-i, -den), savulmak (nesnesiz) vb.

(1) Cemo kendini toparlamıştı, hançeri aldı, kenara *çekildi*. (Cem.)

(2) Annem de benimle konuşmaktan *çekiniyordu*... (Tutun.)

(3) Türkân hanım, şimdi kendi kendine açıklamaktan *kaçınıyor*... (Ü. Kiş.)

(4) İki adımda bir dönüp arkasına bakmak istiyor, fakat korkmuş görünmekten *sakınıyordu*. (H. Gec.)

4.44. OYALANMA VE ACELE ETME FİİLLERİ

Bu sınıftaki fiiller, bir olayın zaman akışının kısılmasını veya uzamasını tanımlar.

4.44. 1. Oyalanma Fiilleri

Bu fiiller, sınıflarının adından da anlaşılacağı gibi, oyalanma türlerini tanımlar.

Sınıf Üyeleri: beklemek (acele etmemek anlamında), duraklamak (nesnesiz), duraksamak (nesnesiz), eğlenmek (nesnesiz) (oyalanmak anlamında), ertelemek (-i), gecikmek (nesnesiz), geç kalmak, oyalanmak (nesnesiz), oyalamak (-i), savsaklamak (-i) vb.

(1) ... canlı ışıltılı masal mahlûkları sakın *bekliyordu*. (Med. M.)

(2) Bolu'da *durakladık*. (Ad. Ayl.)

(3) Okuyup yazma dersleri *ertelendi*. (Canis.)

(4) Bale dersine *geciktim* zaten! (Bab. P.)

(5) Lâmi, Orhan Bey'in resmini eline alarak bir müddet seyretmekle *oyalandı*. (Cana)

4.44. 2. Acele Etme Fiilleri

Bu fiiller, bir şeyi hızlı bir şekilde yapmayı tanımlar.

Sınıf Üyeleri: acele etmek, ağlenmek (beklemek, durmak, oyalanmak), hızlanmak (nesnesiz), ivmek (nesnesiz), telaşlanmak (nesnesiz) vb.

(1) Turgut, *acele ediyordu...* (Tutun.)

(2) ... o yıldan sonra *hızlanmıştı*. (Od.)

(3) ... gittikçe *telaşlanıyordu*. (Es. İns.)

4.45. ÖLÇME FİİLLERİ

Ölçme fiilleri Levin (1993) de beş alt başlıkta sunulmuştur. Bu sınıflardan *uyma fiilleri*, *koyma fiillerinin* özelliklerini de yansıtır. Bu nedenle *uyma fiilleri* sınıfı bu çalışmanın kapsamına alınmamıştır.

4.45.1. Ölçme Fiilleri

Bu fiiller, bir varlığın bazı niteliklerinin (örneğin boy, ağırlık, sıcaklık) değerini, bu özelliğin nitelikleriyle ilgili bir ölçek boyunca tanımlar.

Bu sınıfta verilen fiiller edilgen olarak kullanılabilir. Özneleri kılıcı özne veya araç özne olabilir.

Sınıf Üyeleri: ölçmek (-i), tartmak (-i) vb.

(1) Bu kez yana doğru değil de, gerisin geri, dağa doğru üç adım *ölçtü*. (Boz. Çek.)

(2) Satıcılar yolun kenarında meyveleri *tartıyordu*.

4.45.2. Mal Olma Fiilleri

Bu fiiller, bir varlığın bazı niteliklerinin (örneğin boy, ağırlık, sıcaklık) değerini, bu özellikle ilgili bir ölçek boyunca tanımlar. Yukarıda verilen *ölçme fiillerinin* aksine

bu sınıftaki fiiller geçişli olarak kullanılamaz. Edilgen hale getirilememeleri nedeniyle, bu fiiller bazen edilgenlik çalışmalarında kısaca tartışılmıştır (Levin, 1993: 273).

Sınıf Üyeleri: etmek (nesnesiz), mal olmak, tutmak (-i) vb.

(1) Fatma'nın tüm kazancı ayda en fazla 2400 lira *ediyordu*.

(2) Pazardan aldığım ne varsa 50 liraya *mal olmuştu*.

(3) Hepsi otuz lira *tuttu*.

4.45.3. Fiyatlandırma Fiilleri

Bu fiiller, bir varlığın bir niteliğinin değerini, o niteliğiyle ilgili bir ölçek boyunca ölçen bir aracıyı tanımlar. Ölçüm değerinin belirtilmesine izin verirler. Bu fiiller her zaman geçişli olarak kullanılır.

Sınıf Üyeleri: değer biçmek, değerlendirmek (-i), fiyatlandırmak (-i), paha biçmek vb.

(1) Halk yapılan tüm çalışmaları israf olarak *değerlendirdi*.

(2) Herkes ona bir *paha biçiyor*... (Bül. Kırk.)

4.45.4. Faturalama Fiilleri

Bu fiiller, ikinci bir kişi (veya kurum) ile bir miktar para arasında belirli bir ilişki oluşturan bir kişiyi (veya kurumu) tanımlar. İlişki fiile bağlıdır.

Sınıf Üyeleri: faturalamak (-i), vergilendirmek (-i) vb.

(1) Ortaçağda kilise halkı *vergilendirmişti*.

4.46. GÖRÜNÜŞ / ASPEKT FİİLLERİ

Bu fiiller, bir faaliyetin başlatılmasını, sonlandırılmasını veya devam ettirilmesini tanımlar.

4.46.1. Başlangıçlı Fiiller

Görünüş/aspekt fiillerin bu alt kümesinin üyelerinin hepsinin geçişsiz kullanımları vardır ve bazıları geçişli ettirgen kullanımlara da izin verir.

Sınıf Üyeleri: başlamak (-e), bitmek (nesnesiz), devam etmek, dinmek (nesnesiz), durmak (nesnesiz), girişmek (-e), kesilmek (nesnesiz), son vermek, sona ermek, sonuçlanmak (nesnesiz), sürdürmek (-i), sürmek (-e, -i), tekrar etmek vb.

(1) Haceli telaşlanmaya *başladı*. (Y. Öc.)

(2) ... fakat bütün biletler *bitmişti*. (Tutun.)

(3) Toplantı, geç saatlere kadar birlik ve beraberlik havası içinde *devam etti*. (Tutun.)

(4) Gün batarken yağmur da *dindi*. (İnc. Mem1.)

(5) Ali geldi yanlarında soluk soluğa *durdu*. (İnc. Mem1.)

(6) Gelen düdükle oyun *sona erdi*.

(7) ... beş yıllık plan tam bir fiyaskoyla *sonuçlanmıştır*. (Tutun.)

(8) Okumasını *sürdürdü* Beytullah Hoca. (Y. Öc.)

4.46.2. Bitimli Fiiller

Bu görünüş/aspekt fiiller grubunun üyeleri yine bir işin başlangıcını, devamını veya sonunu tanımlar, ancak yukarıdaki görünüş fiillerin diğer alt kümesinin üyelerinin aksine, bitimli fiiller geçişsiz olarak kullanılmaz.

Sınıf Üyeleri: başlatmak (-i), bitirmek (-i), durdurmak (-i), kesmek (-i), tamamlamak (-i) vb.

(1) Sunucu yarışmayı *başlattı*.

(2) Bazılarını Selim *bitirdi*. (Tutun.)

(3) Avluda kağnıyı *durdurdu* Bayram. (Y. Öc.)

(4) Candarmalar bir ara ateşi *kestiler*. (İnc. Mem1.)

4.47. HAVA OLAYLARI İLE İLGİLİ FİLLER

Hava olayları ile ilgili fiiller, fiil sınıfları içerisinde az ilgi görmüş sınıflardan birisidir. Bu sınıfın ilginç özellikleri ve değişkenliği için Langacker (1991, 365) şunları söyler:

“Dilbilimcilerin gözünde, bu tür ifadeler (hava durumu) neredeyse havanın kendisi kadar problemlili ve belirsiz davranışlara sahiptir, yalnızca birçok kendine has özelliğe sahip olmakla kalmaz, aynı olgu bir dilden diğerine farklı şekillerde kodlanır.”

Kienpointer (2016) da Almanca, İngilizce, Latince ve Türkçenin de bulunduğu diğer dillerdeki hava durumu fiillerinin karşılaştırmalı bir özetini sunmuştur. Almanca ve İngilizce' den farklı olarak, Türkçe'nin hava durumu fiillerinde özne olarak kişisiz zamir olan cümle kalıpları yaygın olmadığını ifade etmiştir.

Bazı durumlarda hava olayının gerçekleştiğini *Yağıyor* veya *Puslanıyor* biçiminde özne eklemeyen, sadece fiille ifade etmek de mümkündür. Eriksen vd. (2010), yağış ile ilgili olayları betimleyen fiillerin hangi türde dizilimlere sahip olabileceğini içinde Türkçenin de bulunduğu çeşitli dillerden ayrıntılı örneklerle açıklamıştır. Bu çalışmada *genelleştirilmiş y- işaretlemesi* adı verilen ve genel olarak *Yağmur yağıyor* cümlesinde görülen durumu özetleyen, dil bilimsel olarak bir yağış işaretlemesine diğer dillerden farklı olarak, Türkçenin hem bir temel üye hem de bir yüklem gerektiren standart modele hala güçlü bir şekilde bağlı olduğunu ifade etmiştir. Bir başka deyişle Türkçenin hava olayları ile ilgili durumları ifade ederken

fiilin çoğunlukla yağışın türünü anlatan (Örn: yağmur, kar, dolu) öznelere düşürülmediği vurgulanmıştır. Bu açıklamalara ek olarak Eriksen, Kittila ve Kolehmainen (2012, 13) de Türkçede, yağış olaylarının genelleştirilmiş bir *yağmak* fiiliyle ifade edildiği ancak bir yağmur olayına atıfta bulunduğu temel üyeyi nadiren düşüren farklı bir model görüldüğünü ifade etmiştir.

Bu fiiller farklı hava türlerini tanımlar. Hava durumuyla ilgili olan çeşitli olayları anlatan fiiller bu sınıfa dâhil edilmiştir. Hava durumu ile ilgili fiillerin “*Ad + Hava durumunu anlatan fiil*” olarak özetlenebilir. Her bir fiil genel belli başlı hava olaylarını fiile getirmektedir. Örneğin yağmur yağması, kar yağması, havanın açması, rüzgarın esmesi, buzların erimesi gibi.

Sınıf Üyeleri: açılmak (sis, karanlık, duman vb. dağılması), alalanmak (dağlarda yer yer karların erimesi), alarlamak (bulutlu hava bir açılıp bir kapanmak), alazımak (yağmur veya kar dinmek, hava açılmak), ayazımak (hava ayaza çekmek), ayazıtmak (yağışlı kapalı hava açılmak), çiselemek (nesnesiz), donmak (nesnesiz), erimek (nesnesiz), esmek (nesnesiz), puslanmak (nesnesiz), sepelemek (nesnesiz), serpiştirmek (-e, -i), uğuldamak (nesnesiz), yağmak (nesnesiz) vb.

(1) Hava *açılmıştı*. (Şu. Çıl.)

(2) Ortalık yeni yeni ağarıyor, yağmur hafif hafif *çiseliyordu*. (Osm.)

(3) Artık karlar *eriyordu*. (Kal. A.)

(4) Dışarda gök *gürlüyor*... (Esk. Oğ.)

(5) Biraz da kar *sepeliyordu*. (K. Mad.)

(6) Rüzgâr *uğulduyordu*, kar dinmek bilmiyordu. (Nun. Mas.)

(7) Yağmur *yağdı* da *yağdı*. (Top. Biz.)

SONUÇ

Fiiller isimlerle birlikte bir dildeki iki büyük sözcük grubundan biridir. Fiillerin anlamsal, sentaktik ve kılınış açıdan inceleme ve sınıflandırılma çalışmaları 1950'lere dayanır. Yapılan bu fiil sınıflandırma çalışmaları sayesinde fiillerin morfo-sentaktik ve anlamsal nitelikleri fiillerin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Levin'in İngilizcenin çeşitli sözdizimsel özelliklerine, değişimlere ve temel üye seçimlerine göre yaptığı fiil sınıflandırması bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturur.

Bu çalışmada Levin'in ontolojik fiil sınıflandırması Türkçeye uygulanmış ve Türkçede fiillerin çeşitli anlamsal özelliklerine, seçtikleri anlamsal rollerine, diğer sınıflarla kurdukları çeşitli etkileşimlere, aldıkları temel üyelerinin durumuna dayalı bir fiil sınıflandırma çalışması yapılmış ve sınıfların genel özellikleri betimlenmiştir. Bu sınıflandırma sonucunda toplamda 1200 aşkın fiilin sınıfı tespit edilmiştir. Bu fiiller toplamda 47 ana sınıf ve 65 alt sınıfa ayrılarak çeşitli özelliklerine göre betimlenmiştir.

Levin'den farklı olarak fiil sınıflarındaki sayıların yarı yarıya azalmasının nedeni Türkçe ve İngilizcenin çeşitli olay, durum veya işlerini bazen deyimlerle bazen ise birleşik fiilli yapılarla ifade etmesidir. Sık kullanılan pek çok birleşik fiil çalışma kapsamına alınmış ancak kullanım sıklığı az olan birleşik fiiller kapsamın dışında tutulmuştur.

Yaklaşık 1200 fiilli kapsayan bu çalışmada fiillerin davranışları hakkında önemli bazı sonuçlar çıkmıştır. Bu sonuçlar maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir:

1) Araştırma sonucunda *Cismin Durum Değişikliği ile İlgili Fiiller* tüm alt sınıflarıyla toplamda 145 üyeye en çok üyeye sahip ve yeni üyelere en açık sınıftır. Sıfat/zarf kökenli sözcüklerden türeyebilme potansiyeli Türkçede bu fiil sınıfının sürekli genişlemesine olanak sağlamaktadır. Öte yandan *ölçme fiilleri* gibi dört alt sınıfa sahip fakat toplamda 11 fiilden oluşan daha az üyeli fiil sınıflar da vardır. *Ölçme fiilleri*, çok karakteristik olmayan “en, boy, hacim, süre gibi nicelikleri kendi cinslerinden seçilmiş bir birimle karşılaştırıp kaç birim geldiklerini belirtmek” gibi anlamsal açıdan oldukça sınırlı bir durumu betimlediği için olası üyelere kapalıdır.

Bu durumda iki uç örneği kullanarak şu şekilde bir genellemeye ulaşabiliriz:

Bir sınıfın çekirdek özelliklerini taşıyan fiiller anlamsal açıdan ne kadar geniş bir kapsama alanına sahip ise, yani sınıfın özellikleri birbirinden çok farklı durumları veya hareketin tarzını ifade edebilirse o sınıfın genişlemesi muhtemeldir. Ancak bir sınıfın betimlediği iş, hareket veya durum ne kadar kısıtlı ve dar bir hareketi anlatırsa fiilin üye sayısı azdır veya sınırlıdır.

Durum değişikliği fiilleri, bir nesnenin, varlığın veya şeyin anlamsal açıdan tüm durum değişikliklerini ifade eder. *Elma* gibi somut bir nesne baharda *yeşerebilir*, olgunlaşana kadar *sararır*, olgunlaştığında ise *kızarabilir*, küflendiğinde ise *kararabilir* veya *çürüyebilir*. Kısaca sadece bir *elma* dört farklı durum değişimine maruz kalabilir. Kılıç *paslanır* ve *körelir*. İnsan *yaşlanabilir*, *şişmanlar* ve zayıflar. Bu örneklerdeki durum değişikliğini gösteren fiiller, bir meyvenin, bir aracın ve bir canlının geçirdiği pek çok durum değişikliğini örneklendirir.

Oysa ölçme fiillerinin betimlediği hareket fiile özgüdür. Bu fiiller bir cismin en, boy, hacim, süre gibi niceliklerini tespit etmeye yöneliktir. Ölçme fiillerinde *durum değişikliği fiillerinde* olduğu gibi varlıkların ölçülebileceği pek çok değişiklik veya özellik yoktur. Bu durumda sınırlı olan tüm özellikler de doğal olarak sınırlı sayıda olan (yalnızca *ölçmek* ve *tartmak* fiilleri) tarafından ifade edilir.

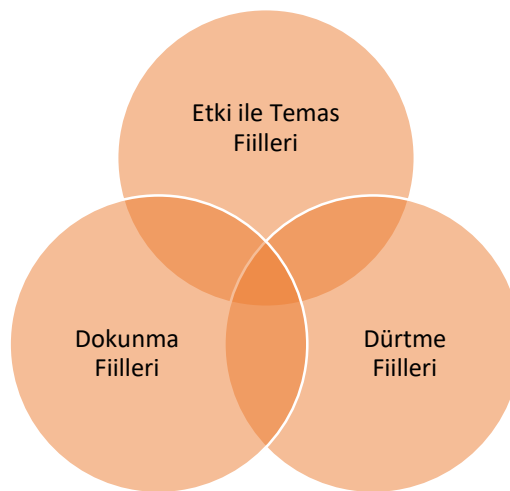
Ölçme fiillerine benzeyen başka fiil sınıfları da vardır. Oldukça soyut bir ilişkiyi ifade eden *neden olma fiilleri* de 5 üyesiyle en az üyeye sahip fiil sınıfıdır. Gündelik ve insan için doğal bir davranış olan kaçınma hareketi, *kaçınma fiilleri* *neden olma fiilleri* kadar soyut bir durumu anlatmasa bile içerisinde bulunan beş fiille birlikte en az fiile sahip sınıftır.

2) Bazı fiil sınıfları davranış açısından başka fiil sınıflarıyla karşıtlık oluşturabilir. *Koyma* ve *çıkarma fiilleri* bu duruma örnek olarak verilebilir. *Koyma fiilleri* tüm alt sınıflarıyla birlikte bir şeyi bir yere, daha doğrusu bir hedefe koymayı anlatır. *Çıkarma fiilleri* de tüm alt sınıflarıyla *koyma fiillerinde* yapılan bir hareketin aksini, bir başka deyişle varlığın kaynaktan uzaklaşmasını betimler. Bu durumda iki fiil sınıfı arasındaki temel farklılık varlığın hareket yönüyle ilgilidir. Yani bir nesne

hedefe yaklaşırsa koyma, hedeften veya işin gerçekleştiği kaynaktan uzaklaşırsa *çıkarma fiillerine* dönüşür.

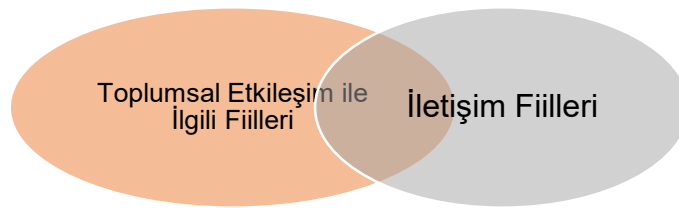
3) Bazı fiiller veya fiil sınıfları arasında karşıtlık olmayabilir. *Bedensel süreçlerle ilgili fiillerin* hiçbirisinin aksi bir hareketini anlatan fiil sınıfı yoktur. Çünkü bu sınıfın üyeleri *haykırmak, öksürmek, uyumak, hapşırma* gibi bedensel tepkileri betimler. Bu tepkilerin çoğu da yapıları gereği bir durumu anlatıp tekrarlanmayan ve ölçüm açısından derecelendirilemeyen fiillerdir. Bu özellikleri de onların karşıt bir hareketinin olmamasına neden olur.

4) Bazı sınıflar ne kadar birbirinden ayrı değerlendirilse de ortak birtakım davranışlar sergilerler. *Etki ile temas fiilleri, dürtme fiilleri ve temas fiilleri - dokunma fiil* sınıfları ortak bir özellik olarak en az iki nesnenin birbirine temas etmesini betimler. Ancak fiiller özne seçimleri ve kullanım alanlarına göre tarz gösterecek biçimde farklılaşmıştır. *Etki ile Temas fiilleri* daha çok nesnelere temasını ifade ederken, *dürtme fiilleri* bir aracın yüzeye temasını anlatır. Son olarak *dokunma fiilleri* de saf bir biçimde organların (el, kol, dudak vb.) bir yere temasını anlatır. Üç sınıfın ortak bir biçimde sergilediği çekirdek özellik ise bir varlığın bir şekilde bir nesneye temas etmesi özelliğidir. Bu nedenle bu üç sınıfı da *Temas Etme* adı verilen bir üst sınıfta toplamamız mümkündür. Aşağıdaki şekil bu temas derecesini gösterir:

Şekil 3 – Dokunma fiilinin üç farklı tarzını kapsayan Temas Etme fiilleri sınıfı

İletişim fiilleri ve toplumsal etkileşim fiilleri arasındaki temel farklılık, iletişim fiillerinin doğrudan sözlü insan iletişimine, toplumsal etkileşim ile ilgili fiillerin ise buna gerek duymadan fiziksel (*tutuşmak*), bilişsel (*yarışmak*) veya harekete dayanan (*yarışmak*) fiillere dayanmasıdır. Bu iki sınıf iki insan arasındaki her türlü etkileşime dayanan çekirdek denilebilecek bir özellik gösterdiği için aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi etkileşim fiilleri adı verilen yazılı, sözlü, bedensel vb. her türlü iletişim faaliyetini tanımlayan ortak üst bir sınıfta birleştirilebilir.

Şekil 4 - Toplumsal Etkileşim ile İlgili Fiilleri ve İletişim Fiilleri Sınıfının ilişkisini gösteren şema

Bir başka üst sınıf birleşmesine izin veren sınıflar ise bilişsel süreçleri kapsayan ve bir şekilde zihinsel süreçleri ilgilendiren *öğrenme fiilleri*, *algılama fiilleri*, *psikoloji ile ilgili fiiller*, *arzulama fiilleri*, *yargılama fiilleri* ve *değerlendirme fiilleri*dir. Bu fiil sınıflarının tamamı metabilşsel süreçlerle bir şekilde ilişkilidir. Bu sınıftaki fiillerin tamamı bir biliş sahibi (*cognizer*) aldığı için tamamı *metabilşsel fiiller* adıyla bir üst sınıfta birleştirilebilir:

Şekil 5: Meta Bilişsel Fiiller Üst Sınıfı

5) Bazı fiil sınıfları doğal olarak yeni üyelere tamamen kapalıdır. Örneğin *yayıлма fiilleri* içerisindeki *kokunun yayılmasıyla ilgili fiiller* yalnızca *kokmak* ve *kokuşmak* fiillerinden meydana gelen bir sınıftır. Ağız araştırmalarında ortaya çıkabilecek yeni veriler veya kapsamlı bir tarama işlemi sonucunda elbette kokmanın tarzını anlatan yeni fiiller keşfedilebilir ve bu sınıf genişleyebilir. Fakat bu durumda bile muhtemelen sınırlı sayıda örnekle karşılaşılacaktır.

Kokmak fiiline benzer özellikler gösteren bir fiil sınıfı daha vardır: *hava olayları ile ilgili fiiller*. Bu sınıftaki fiillerin en belirgin özelliği özne seçimlerinde çok kesin ve belirli tercihler yapmalarıdır. Anlamsal doğaları nedeniyle de yeni üyelere tamamen kapanmış bir sınıf görünümü sergilemektedir. Bu sınıftaki *yağmak*, *donmak* ve *sepelemek* vb. fiiller dışında yeni fiillerin türemesi pek mümkün değildir. Çünkü çoğu dilde insanlar yüzyıllardır doğa olaylarını gözlemlemiş ve bu doğa olaylarının nasıl gerçekleştiğini ifade eden kavramları da Türkçede olduğu gibi genelleşmiştir. Bunun yanında da doğada gökyüzünde yağabilecek şeyler (yağmur, kar, dolu vb.) bilindiği ve bunların dışında başka bir şey (örn: bulut) yağamayacağı için bu sınıfa yeni üye katılması mümkün görünmemektedir.

6) Fiil sınıfları içerisinde sınıf halinde değil de bireysel olarak bazı fiiller pek çok sınıfın davranışını sergileyebilmektedir. Örneğin *bağırma* fiili birbirinden farklı iki sınıfa katılabilmektedir. Fakat bu katılım, onun yalnızca sesle ilgili bu sınıfların

özelliklerine göre iki davranışı içinde taşımasından kaynaklanır. Bu fiilin dâhil olduğu ilk sınıf olan *iletişim fiilleri*, *sesin yayılması ile ilgili fiillerde* olduğu gibi fiziksel anlamda ortamda bir ses yayılması özelliğine dikkat etmez. İletişim fiilleri üyelerini iletişimde kullanılıp kullanılmadıklarına göre değerlendirir. Oysa *sesin yayılması ile ilgili fiiller* ise *bağırma* fiilini sınıfın adından da anlaşılacağı üzere fiziksel olarak yayılan bir sesle fiil betimlendiği için gruba alır. Bu durumda bir fiilin birden çok sınıfa katılması kaçınılmazdır. Çünkü çoğu fiil, çok yönlü olarak tarz ifade eder, bu tarz ifade edebilme özellikleri de o fiillerin farklı sınıfların üyeleri olabilmesini mümkün kılar.

7) Bu çalışmada her fiil sınıfının aynı derecede önemli olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Bazı sınıflar gerek üye sayısı gerek de diğer sınıflar ile olan etkileşimi ile öne çıkarken bazı sınıflar da sınırlı ve dışa dönük olmayan yapısıyla Türkçede doğal olarak daha az önemlidir. Ancak bir sınıfın üye sayısının az olması o fiil sınıfının az olduğu anlamına gelmez. Aksine büyük bir olasılıkla oldukça basit özellikleri gösterdiğini yansıtıyor olabilir.

8) Fiiller buldukları sınıfa göre çok kısıtlı sayıda bir öznenen, yelpazesi çok geniş bir özne seçimine sahip olabilir. *Koyma*, *çıkarma*, *itme-çekme* ve *dokunma fiilleri* gibi fiziksel temasa dayalı sınıflar çoğunlukla bir kılıcıyı özne olarak alır. Zihinsel bir faaliyeti betimleyen bilişsel fiillerin tamamı bir biliş sahibi özneyi zorunlu olarak ister.

Konuşmanın tarzı ile ilgili fiiller bir canlının sesini özelleştirdiği için doğal olarak sesi çıkaran varlığı özne olarak alır. *Miyavlamak* kedi, *cıvıldamak* kuş, *anırmak* eşek, *vızıldamak* arı/sinek özneleri dışında kalan özneleri tercih edemez. Bu fiiller gösterdikleri tarz nedeniyle diğer öznelere kapalıdır. *Konuşmanın tarzı ile ilgili fiiller* üye sayısı bakımından da zengindir. Fakat bir fiil sınıfının üye sayısının geniş olması o sınıftaki özne rollerini etkilemez. Yalnızca mikro düzeyde kalarak işi deneyimleyen öznenin türünün farklı olduğunu anlatır. *Konuşmanın tarzı ile ilgili fiillerin* benzeri bir durum hava olayları ile ilgili fiillerde görülür. *Hava durumu ile ilgili fiiller* yalnızca yağış, hava, rüzgar veya hava olayı özne konumunda olabilir:

(1) Yağmur/kar/dolu yağdı.

(2) Hava açıldı.

(3) Şimşek çaktı.

Yukarıdaki örneklerde hava olaylarını anlatan fiiller çok özgün ve kesin fiil seçimi yapmıştır. Bu fiiller tarzdan çok belirli bir durumu anlattığı için de farklı özneleri (örn: **Bulutlar esiyor/yağıyor/çakıyor*) tercih edemez. Fiillerin özne seçimindeki bu davranış için aşağıdaki gibi genellemeler yapılabilir:

a) Eğer bir fiilin betimlediği durum, canlılığın temel özellikleri olan (yeme, içme, büyüme, uyuma vb.) durumları anlatırsa fiil çoğunlukla kılıcı tercih eder. Fiil, geniş anlamıyla durum değişimini ifade ediyorsa, seçebileceği özne türleri de artar. Çünkü durum değişimini deneyimleyebilecek varlık sayısı çok fazladır. Ancak bir fiil kavramsal açıdan *koymak* veya *çıkarmak* gibi çok temel bir hareketi anlatıyorsa alabileceği özne çeşitliği doğal olarak azalır. Bunun nedeni de bu hareketlerin evrensel ve insan etrafında şekillenen basit hareketler olmasıdır.

b) Bir fiil sınıfı, pek çok fiile sahip olsa bile bu onun özne seçimlerini büyük ölçüde etkilemez. Örneğin yemek ile ilgili fiiller sınıfının bazı üyeleri olan *içmek, yemek, yudumlamak, kemirmek, yalamak* vb. fiiller yapılan sindirme işinin tarzlarını anlatsa da her zaman yiyebilme özelliğine sahip olan varlıkları, bir başka deyişle canlıları özne olarak alır. Bu durumun benzeri de bedenle ilgili fiillerde görülür. Bedenle ilgili fiiller vücudun tamamında veya bir kısmında gerçekleşen çeşitli durumları betimleyen fiillerden meydana gelmiştir. Bu sınıf yedi alt sınıftan oluşsa bile hep kılıcılar alır.

9) Bir sınıftaki fiil üyelerinin tamamlandığını söylemek doğru değildir. Çünkü tüm sınıflara yeni üyeler katılarak bir sınıfın genişlemesi mümkündür.

10) Genel anlamıyla çoğu fiil sınıfı bir teması sağlaması, insan tarafından gerçekleştirilmesi veya hava durumu fiilleri gibi kısıtlı özne türlerini tercih edebilecek bir yapıda olabilir. Bu durumda diğer sınıflarla ilişkilendirilebilir. Ancak *neden olma fiilleri* taşıdıkları soyut anlam nedeniyle diğer çoğu sınıftan izole bir

görünüm sergilemektedir. *Neden olma fiilleri* ne bir değişimi ne de hareketi anlatır. Bu sınıf yalnızca çoğunlukla en az iki öge arasındaki nedensel ilişkiyi bağlayan karmaşık bir ilişkiyi belirtir.

11) Fiil sınıflarının çoğunda ortaya konulan iş fiziksel veya bilişsel bir etkene dayanmaktadır. *Öğrenmek, bilmek ve sevmek* fiilleri gerçekleşirken fiziksel bir görünümüleri yoktur. Yani fiil bilişsel olarak gerçekleşir. *Öldürmek, yemek ve kanamak* gibi fiiller gerçekleşirken ise fiziksel birtakım süreçler yaşanır. Örneğin öldürmede her durumda bir kılıcı güç kullanır, *yemek* fiili bir besinin ele alınıp ağıza götürülmesi sonra çiğnenip yutulması, *kanamak* ise fiziksel olarak bir kanın en azından gözle görünür bir biçimde ortaya çıkmasını anlatır.

12) Önemli bulgulardan birisi de fiillerin taşıdığı çekirdek özellikler konusudur. Çoğunlukla her fiil sınıfının o sınıfı genel hatlarıyla temsil eden ve grubun en belirgin ve bütüncül anlamını yansıtan fiiller vardır. Ancak çekirdek fiiller, yalnızca Türkçe içindeki kullanım sıklıklarına göre çekirdek haline gelmiş de olabilir. Yani bu durum o fiil sınıfının nihai özelliklerini yansıttığını göstermez çünkü çekirdek fiiller anlamsal olarak en temel özelliklerini yansıtır. Gerçek dünyada *yemek* fiili ne kadar tüm canlılar için vazgeçilmez bir iş olsa da bu tüm dillerde Türkçedekine karşılık gelen bir *yemek* fiili olacağı anlamına gelmez. Örneğin bazı dillerde katı cisimleri yemek anlamına gelen bir sözcük genelleşerek Türkçedeki *yemek* fiiline benzer bir biçimde çekirdekleşebilir. Bu durumda da *yemek* fiilinin ortak bir özellik olacağını söylemek yerine *yeme* işinin ortak bir özellik olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Bazı fiil sınıflarında hangi fiilin çekirdek özelliklerinin tam yansıttığının tespit edilemediği örnekler de vardır. *Ortaya çıkma, yok olma ve meydana gelme fiilleri* olarak üç grupta toplanan bu fiil sınıfının ilk alt sınıfı olan ortaya çıkma fiilleri *belirmek, görünmek, gözükme ve ortaya çıkmak* üyeleriyle neredeyse aynı şeyi ifade ederler: görünmeyen bir şeyin görünür olması.

(7) Ormanın girişinde bir kişi belirdi/göründü/gözüktü/ortaya çıktı.

Bu örnekte verilen fiillerin tamamı birbirinin yerine kullanılan, hangisinin çekirdek özellikleri taşıdığı belli olmayan fiillerdir. Bu durumun bir benzerine bedenle ilgili

fiillerde de rastlanır. Bu sınıfın alt sınıfında bulunan fiillerin neredeyse tamamı tarz bildirir. Bu nedenle alt sınıflarda çekirdek özellikleri yansıtan bir temsilci bulmak zordur. Ancak *bedenle ilgili fiiller* vücudun çok farklı yerlerine yönelik durumları ve süreçleri ifade eden fiiller olduğu ve sınıfın da çok geniş olması düşünülürse çekirdek özellikleri gösteren bir fiili tespit edememenin zorluğu anlaşılabilir. Öte yandan ortaya çıkma fiilleri ise dört üyesiyle bile kesin bir çekirdek üyeyi belirlemenin zor olduğu bir sınıftır.

13) Bazı fiil sınıfları ettirgen olmadığı durumlarda tipik özellik olarak işi gerçekleştiren öznenin, çoğunlukla kılıcıların, süreç tamamlanana dek nesneye eşlik etmesini gerektirir. Bilişle veya durum değişikliği ile ilgili olan fiiller bu durumu zaten zorunlu olarak sahiptir. Örneğin bir şeyin kavranması veya öğrenilmesi bir biliş sahibi olmadan gerçekleşemez. Edilgen bir biçimde *Fransızca öğrenildi* gibi bir cümle kullanılabilir, ancak edilgen yapıda sunulan doğrudan işi yapanın kim olduğu bilgisinin verilmemesidir. Edilgen olması *Fransızcanın* herhangi bir kılıcı tarafından öğrenilmediği anlamına gelmez. *Koyma, gönderme, çıkarma, kuvvet uygulama-itme çekme* gibi fiziksel aktiviteye dayanan fiiller bu özelliği yansıtır.

(8) Salih sandalyeyi getirdi/ götürdü/ koydu/ itti / taşıdı/ verdi.

Yukarıdaki cümlede birbirinden çok farklı sınıfların en çekirdek üyeleriyle ifade edilen durumda *sandalyeyi* nesnesinin kılıcısı olan *Salih* bu fiillerin anlattığı iş tamamlanana kadar o nesneye eşlik eder. Ancak atma fiillerinin bazı üyeleri doğaları gereği bir nesneyi atan kişinin nesneye eşlik etmemesini zorunlu kılar. Çünkü *atmak/fırlatmak* fiili kılıcının nesneye eşlik etmemesini betimler, aksi takdirde bu *koymak* veya *taşımak* hareketi olurdu. (9) numaralı cümlede atma fiillerinin bu özelliği şu şekilde örneklendirilebilir:

(9) İbrahim çöpleri dışarı attı/fırlattı.

Bu cümlede diğer neredeyse tüm fiil sınıflarından farklı olarak kılıcıları nesneye eşlik etmez. *İbrahim* öznesi *çöpleri* nesnesini atar/fırlatır. *Çöpleri* nesnesi kaynaktan hedefe doğru hareket ederken *İbrahim* öznesi kaynaktan diğer fiillerin zorunlu olarak yaptığı gibi bu nesneye birlikte hedefe doğru hareket etmez veya

durum değişikliği yaşıyan fiillerde olduğu gibi değişimin tüm süreçlerinde fiile eşlik etmez.

14) İsteklilik/isteksizlik konusu fiillerin sergilediği bir diğer önemli genel özelliktir. Tüm fiiller doğaları gereği öznenin yaptığı işin istekli veya isteksiz olmasını doğrudan veya dolaylı olarak yansıtır. Türkçede bir fiilin istekli bir şekilde gerçekleşmediğini göstermek için fiilin başına “kaza sonucu, kazayla, yanlışlıkla, bilmeden, kazaen, ezkaza” gibi birbirinden çok farklı zarflar getirilerek neredeyse tüm fiiller öznenin gerçekleştirdiği fiilin istek dışında gerçekleştiği anlatılabilir. Ancak buradaki durum fiillerin doğasında bulunan istekliliktir.

Fiziksel aktiviteye dayanan fiil sınıfları olan *koyma, çıkarma, gönderme, itme-çekme, verme, gizleme, atma ve imgesel şekil oluşturma sınıfları* ile bilişe dayanan *öğrenme fiilleri, algılama fiilleri, psikoloji ile ilgili fiiller, arzulama fiilleri, yargılama fiilleri ve değerlendirme fiilleri* gibi fiiller istekli gerçekleşen fiil sınıflarıdır. Bir şeyi *koymak, atmak, itmek, öğrenmek, ezberlemek ve okumak* öznenin bilinçli ve farkında olarak gerçekleştirdiği işlerdir. Ancak durum değişikliği fiilleri geçişsiz kullanıldığında isteksiz bir biçimde gerçekleşir. Yani bu fiilleri deneyimleyen öznelere işin farkında olmak veya gönüllü bir şekilde fiilin gösterdiği işe katılmak zorunda değildir. *Ayvalar olgunlaşır, hava soğur, yapraklar sararır.* Sıralanan bu örneklerde durum değişikliğini deneyimleyenler doğal sürece bağlı olarak bu değişime nesnenin doğası gereği maruz kalır.

Bu çalışmada karşılaşılan en önemli güçlüklerden birisi Levin'in İngilizce sözdizimi için uyguladığı değişimlerin Türkçede aynı biçimde gerçekleşmemesi idi. Bu değişimler Hint Avrupa, özellikle İngilizceye has yapılardır. Gerek eklemeli yapısı gerek farklı türetim yöntemleriyle yeni fiiller elde eden ve bir Altay dili olan Türkçede aynı değişimleri uygulamak mümkün değildir. Bu durumda yapılabilecek şey Türkçeyi daha iyi yansıtabilecek dile özgü değişimleri bulup kullanmak olacaktır.

Fiiller, insan dilinin ortaya çıkışından bugüne dek geçen sürede neredeyse tüm dillerde hem oldukça benzer hem de bir o kadar farklı davranışlar sergiledikleri için bu konuda daha ayrıntılı çalışmalara ihtiyaç vardır.

KISALTMALAR VE ÖRNEKLERİN ALINDIĞI ESERLER

- A. Bıç. Cumalı, Necati (1981). *Aylı Bıçak*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- A. Göm. Adivar, Halide Edip (2007). *Ateşten Gömlek*. İstanbul: Can Yayınları.
- A. Gün. Güntekin, Reşat Nuri (2002). *Akşam Güneşi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- A. Mav. Büke, Ahmet (2011). *Alnı Mavide*. İstanbul: Can Yayınları.
- Ad. Ayl. Kulin, Ayşe (2018). *Adı: Aylın*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ad. Ev. Kuyaş, Nilüfer (2011). *Ada'daki Ev*. İstanbul: Can Yayınları.
- Ağ. İç. Şahin, Osman (2008). *Ağız İçinde Dil Gibi Acı Duman*. İstanbul: Can Yayınları.
- Aki. Han. Adivar, Halide Edip (2010). *Âkile Hanım Sokağı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Aks. Rit. Boralıoğlu, Gaye (2013). *Aksak Ritim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- All. As. Kemal, Yaşar (2014). *Allahın Askerleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ama. Anar, İhsan Oktay (2019). *Amat*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- An. Ot. Atılğan, Yusuf (2012). *Anayurt Oteli*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ank. Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2009). *Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Apa. Çoc. Ilgaz, Rifat (2005). *Apartman Çocukları*. İstanbul: Çınar Yayınları.
- Ayl. Ad. Atılğan, Yusuf (2001). *Aylak Adam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- B. Öyk. Atılğan, Yusuf (2000). *Bütün Öyküleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- B. Pal. Şafak, Elif (2002). *Bit Palas*. İstanbul: Metis Yayınları.
- B. Sin. Füzûzan (2001). *Benim Sinemalarım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Bab. Ölü. Pala, İskender (2016). *Babil'de Ölüm İstanbul'da Aşk*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bab. P. Şafak, Elif (2008). *Baba ve Piç*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bad. Dal. Dağcı, Cengiz (2020). *Badem Dalına Asılı Bebekler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bal. Bal. Kavukçu, Cemil (2019). *Balyozla Balık Avı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Ben. Ad. Pamuk, Orhan (1998). *Benim Adım Kırmızı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bıy. S. Yücel, Tahsin (2016). *Bıyık Söylencesi*. İstanbul: Can Yayınları.
- Bil. Ad. Atay, Oğuz (1998). *Bir Bilim Adamının Romanı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bil. Bir. Kavukçu, Cemil (2009). *Bilinen Bir Sokakta Kaybolmak*. İstanbul: Can Yayınları
- Bin. Efs. Kemal, Yaşar (2013). *Binboğalar Efsanesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bir. Düğ. Ağaoğlu, Adalet (2003). *Bir Düğün Gecesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Biz. İns. Safa, Peyami (2014). *Biz İnsanlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Boz. Çek. Tahir, Kemal (2016). *Bozkırdaki Çekirdek*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bozk. Atsız, Hüseyin Nihal (2021). *Bozkurtlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bu. Kay. Kemal, Yaşar (1979). *Bir Bulut Kaynıyor*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Bül. Kırk. Pala, İskender (2015). *Bülbülün Kırk Şarkısı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Cana. Safa, Peyami (2000). *Cânân*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Canis. Atılgan, Yusuf (2000). *Canistan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cem. Bilbaşar, Kemal (2015). *Cemo*. İstanbul: Can Yayınları.
- Cemi. Kemal, Orhan (2017). *Cemile*. İstanbul: Everest Yayınları.

- Cev. Bey. Pamuk, Orhan. (1998). *Cevdet Bey ve Oğulları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ç. Gen. Baydar, Oya (2009). *Çöplüğün Generali*. İstanbul: Can Yayınları.
- Çak. Ef. Kemal, Yaşar (2014). *Çakırcalı Efe*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çalı. Güntekin, Reşat Nuri (2005). *Çalılıkusu*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Çam. Kız. Kemal, Orhan (1984). *Çamaşırcının Kızı*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- D. Kur. Atsız, Hüseyin Nihal (2014). *Deli Kurt*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- D. Yet. Tahir, Kemal (2010). *Dutlar Yetişmedi*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Dam. Tahir, Kemal (2007). *Damağası*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Dar. A. Şahin, Osman (2010). *Darağacı Avı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Den. Küs. Kemal, Yaşar (1997). *Deniz Küstü*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Dev. An. Tahir, Kemal (2016). *Devlet Ana*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Dos. Bener, Vüsat Orhan (2011). *Dost - Yaşamazsınız*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dön. Kavukçu, Cemil (2011). *Dönüş*. İstanbul: Can Yayınları.
- Ekm. Kav. Kemal, Orhan (2012). *Ekmek Kavgası*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Emm. Apaydın, Talip (1961). *Emmioğlu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Es. İns. Tahir, Kemal (2016). *Esir Şehrin İnsanları*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Es. Mah. Tahir, Kemal (2007). *Esir Şehrin Mahpusu*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Esk. Bah. Özlü, Tezer (2013). *Eski Bahçe – Eski Sevgi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Esk. Oğ. Kemal, Orhan (2014). *Eskici ve Oğulları*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Eşe. Küt. Baykurt, Fakir (2016). *Eşekli Kütüphaneci*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- F. İnc. Ağaoğlu, Adalet (1977). *Fikrimin İnce Gülü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- F. Suy. Kemal, Yaşar (2008). *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fürey. Kulin, Ayşe (2015). *Fürey*. İstanbul: Everest Yayınları.
- G. İns. Tahir, Kemal (2006). *Göl İnsanları*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- G. Maz. Ilgaz, Rifat (2006). *Geçmişe Mazi*. İstanbul: Çınar Yayınları.
- G. Öte. Füzûzan (2014). *Gecenin Öteki Yüzü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gal. Ka. Anar, İhsan Oktay (2014). *Galiz Kahraman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ge. Ağı. Kavukçu, Cemil (2011). *Gemiler De Ağlarmış*. İstanbul: Can Yayınları.
- Gen. Eyv. Buğra, Tarık (2012). *Gençliğim Eyvah*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gol. Dev. Yücel, Tahsin (2008). *Golyan Devrimi*. İstanbul: Can Yayınları.
- H. Çift. Kemal, Orhan (2008). *Hanımın Çiftliği*. İstanbul: Everest Yayınları.
- H. Gec. Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2016). *Hüküm Gecesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- H. Hik. Boralıoğlu, Gaye (2015). *Hepsi Hikâye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- H. Nar. Kemal, Yaşar (2011) *Hüyükteki Nar Ağacı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- H. Sın. Ilgaz, Rifat (2007). *Hababam Sınıfı*. İstanbul: Çınar Yayınları.
- Han. Yaş. Yücel, Tahsin (2016). *Haney Yaşamalı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Hik. Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1997). *Hikâyeler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Huz. Tanpınar, Ahmet Hamdi (2009). *Huzur*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ir. Dir. Baykurt, Fakir (1976). *İrazcanın Dirliği*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- İ. Rüy. Buğra, Tarık (2006). *İbiş'in Rüyası*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İçi. Şey. Ali, Sabahattin (2015). *İçimizdeki Şeytan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- İnc. Mem1. Kemal, Yaşar (2008). *İnce Memed 1*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnc. Mem2. Kemal, Yaşar (2008). *İnce Memed 2*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnc. Mem3. Kemal, Yaşar (2008). *İnce Memed 3*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- K. Dön. Bilbaşar, Kemal (2015). *Kölelik Dönemeci*. İstanbul: Can Yayınları.
- K. Gec. Ilgaz, Rifat (1996). *Karartma Geceleri*. İstanbul: Çınar Yayınları.
- K. Kız. Tunç, Ayfer (2014). *Kapak Kızı*. İstanbul: Can Yayınları.
- K. Kit. Pamuk, Orhan (2014). *Kara Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- K. Mad. Ali, Sabahattin (2004). *Kürk Mantolu Madonna*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- K. Saç. Pamuk, Orhan (2016). *Kırmızı Saçlı Kadın*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- K. Söz. Baydar, Oya (2013). *Kayıp Söz*. İstanbul: Can Yayınları.
- K. Tuh. Pamuk, Orhan (2014). *Kafamda Bir Tuhaflık*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- K. Yus. Ali, Sabahattin (2017). *Kuyucaklı Yusuf*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kabu. Alatlı, Alev (2012). *Schrödinger'in Kedisi-1.Kitap-"Kâbus"*. İstanbul: Everest Yayıncılık.
- Kal. A. Adivar, Halide Edip (2000). *Kalp Ağrısı*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Kal. Ka. Kemal, Yaşar (2013). *Kale Kapısı-Kimsecik 2*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kan. Top. Kemal, Orhan (2007). *Kanlı Topraklar*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kır. Yel. Şahin, Osman (2014). *Kırmızı Yel Acenta Mirza*. İstanbul: Can Yayınları.
- Kırk. Füzûzan (2015). *Kırk Yedi'liler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kız. Ka. Atasü, Erendiz (2015). *Kızıl Kale*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kit. Hi. Anar, İhsan Oktay (2017). *Kitab'ül Hiyel*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kor. Bek. Atay, Oğuz (2018). *Korkuyu Beklerken*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köpr. Kulin, Ayşe (2001). *Köprü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köyg. Baykurt, Fakir (2007). *Köygöçüren*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Kum. Gör. Büke, Ahmet (2013). *Kumrunun Gördüğü*. İstanbul: Can Yayınları.
- Kump Abasıyanık, Sait Faik (2001). *Kumpanya-Kayıp Aranıyor*. İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Kur. Kan. Tahir, Kemal (2001). *Kurt Kanunu*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Kur. Sof. İlhan, Attila (2012). *Kurtlar Sofrası*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kuşat. Füzüzan (2013). *Kuşatma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Küç. A. Buğra, Tarık (2014). *Küçük Ağa*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Leyl. Ev. Livaneli, Zülfü: (2006). *Leyla'nın Evi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mas. Müz. Pamuk, Orhan (2008). *Masumiyet Müzesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mat. Nor. Safa, Peyami (2004). *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Med. M Abasıyanık, Sait Faik (2016). *Medarı Maişet Motoru*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mut. Livaneli, Zülfü (2004). *Mutluluk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mücel. Bekiroğlu, Nazan (2016). *Mücella*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Nar. Ağ. Bekiroğlu, Nazan (2012). *Nar Ağacı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Narla. Karasu, Bilge (2012). *Narla İncire Gazel*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Nun. Mas. Bekiroğlu, Nazan (2018). *Nun Masalları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Od. Pala, İskender (2011). *Od*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Onl. İns. Dağcı, Cengiz (2019). *Onlar Da İnsandı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Orta. Kemal, Yaşar (1991). *Ortadirek/Dağın Öte Yüzü 1*. İstanbul: Toros Yayınları.
- Osm. Buğra, Tarık (2010). *Osmancık*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ö. Yat. Ağaoğlu, Adalet (2014). *Ölmeye Yatmak*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Öl. Ot. Kemal, Yaşar (1983). *Ölmez Otu/Dağın Öte Yüzü 3*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Öl. Oy. Şahin, Osman (2014). *Ölüm Oyunları*. İstanbul: Can Yayınları.
- Öt. Çoc. Halikarnas Balıkcısı (1999). *Ötelerin Çocukları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Pan. Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1987). *Panorama*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pas. Yaz. İleri, Selim (2014). *Pastırma Yazı*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Pusl. Anar, İhsan Oktay (2015). *Puslu Kıtalar Atlası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- R. Ad. Atsız, Hüseyin Nihal (2014). *Ruh Adam*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Rahm. Tahir, Kemal (2007). *Rahmet Yolları Kesti*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- S. Ars. Tekin, Latife (2014). *Sevgili Arsız Ölüm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saa. Ayar. Tanpınar, Ahmet Hamdi (2014). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Sağır. Tahir, Kemal (2007) *Sağırdere*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Sar. Yaz. Ilgaz, Rifat (1994). *Sarı Yazma*. İstanbul: Çınar Yayınları.
- Sel. Gö. Safa, Peyami (2006). *Selma ve Gölgesi*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Sevd. Kulin, Ayşe (2016). *Sevdalinka*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Sin. Bak. Adivar, Halide Edip (2007). *Sinekli Bakka*. İstanbul: Can Yayınları.
- Site. Yeğınobalı, Nihal (2013). *Sitem*. İstanbul: Can Yayınları.

- Sod. G. Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2002). *Sodom ve Gomore*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ş. Sul. Pala, İskender (2010). *Şah ve Sultan*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şa. Öl. Atasü, Erendiz (2019). *Şairin Ölümü*. İstanbul: Can Yayınları.
- Şah. Mah. Binyazar, Adnan (2009). *Şah Mahmet*. İstanbul: Can Yayınları.
- Şim. Safa, Peyami (2016). *Şimşek*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Şu. Çıl. Özakman, Turgut (2007). *Şu Çılgın Türkler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- T. Güv. Kavukçu, Cemil (2014). *Tasmalı Güvercin*. İstanbul: Can Yayınları.
- Tehl. Oy. Atay, Oğuz (2000). *Tehlikeli Oyunlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tırp. Baykurt, Fakir (2007). *Tırpan*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Top. Biz. Dağcı, Cengiz (2018). *O Topraklar Bizimdi*. Ötüken Neşriyat.
- Tutun. Atay, Oğuz (2000). *Tutunamayanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tür. İm. Adivar, Halide Edip (2013). *Türkün Ateşle İmtihanı*. İstanbul: Can Yayınları.
- U. Re. Halikarnas Balıkcısı (1989). *Uluç Reis*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Uçur. Çiçekçioğlu, Feride (2013). *Uçurtmayı Vurmasınlar*. İstanbul: Can Yayınları
- Umut. Kulin, Ayşe (2008). *Umut*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Uzu. Bey. Uzuner, Buket. (2015). *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ü. Ana. Kemal, Yaşar (2009) *Üç Anadolu Efsanesi: Köroğlu'nun Meydana Çıkışı, Karacaoğlan, Alageyik*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Ü. Kiş. Ağaoğlu, Adalet (1984). *Üç Beş Kişi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- V. Kah. Adivar, Halide Edip (2000). *Vurun Kahpeye*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Ved. Kulin, Ayşe (2015). *Veda*. İstanbul: Everest Yayınları.

- Y. Ger. Ağaoğlu, Adalet (1976). *Yüksek Gerilim*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Y. Hay. Pamuk, Orhan (1994). *Yeni Hayat*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Y. Öc. Baykurt, Fakir (2007). *Yılanların Öcü*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Yab. Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2019). *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yal. Safa, Peyami (1999). *Yalnızız*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yalan. Yücel, Tahsin (2015). *Yalan*. İstanbul: Can Yayınları
- Yarı. Zileli, Gün (2015). *Yarıлма*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ye. Per. Tunç, Ayfer (2010). *Yeşil Peri Gecesi*. İstanbul: Can Yayınları.
- Yed. Gü. Anar, İhsan Oktay (2016). *Yedinci Gün*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yedi. Tahir, Kemal (2008). *Yediçınar Yaylası*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Yer. Dem. Kemal, Yaşar (2015). *Yer Demir Gök Bakır*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yeş. G. Güntekin, Reşat Nuri (1981). *Yeşil Gece*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitapevleri.
- Yılk. Sayar, Abbas (2015). *Yılkı Atı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yold. Kemal, Yaşar (2010). *Yolda*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yor. Sav. Tahir, Kemal (2005). *Yorgun Savaşçı*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Yur. Kay. Dağcı, Cengiz (2019). *Yurdunu Kaybeden Adam*. Ötüken Neşriyat.
- Yus. Yus. Kemal, Yaşar (2014). *Yusufçuk Yusuf/Akçasazın Ağaları 2..* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

KAYNAKÇA

- Abdiraim, K. K. (2013). Kırgız Türkçesinde Tat Alma Duyu Fiilleri (Sözcüksel Anlam Bilimi Açısından Bir Deneme). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (35), 9-22.
- Aikhenvald, A. Y. (2009). Eating, drinking and smoking: A generic verb and its semantics in Manambu. John Newman (Ed.). *The Linguistics of Eating and Drinking* (s. 91-108). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Aksan, S. Y. (2003). Türkçede Durum Değişikliği Eylemlerinin Kılınış Özellikleri. *Dilbilim Araştırmaları*, (1), 1–14.
- Aslan Demir, Sema. (2016). *Görünüş Kategorisi: Türkmençe Örneği*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ausensi, J. (2019). Agent Entailments Induce Manner Properties: Evidence from Verbs of Killing. *Proceedings of the 27th Conference of the Student Organization of Linguistics in Europe*, (s. 118-134). Leiden: University Centre for Linguistics.
- Ayan, E., & Türkdil, Y. (2014). Anlam Bilimi Açısından Kazak Türkçesinde Görme Duyu Fiilleri. *Journal of International Social Research*, (7), 26-41.
- Ayan, E., & Türkdil, Y. (2015). Kazak Türkçesinde Dokunma Duyu Fiilleri Ve Anlam Zenginliği. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature, and History of Turkish or Turkic* 2/3, 10 (4), 95-114.
- Aydemir, İ. A. (2019). *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aydoğmuş, E. (2021). Özbek Türkçesinde Mental Fiiller. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (22), 135-151.
- Baker, M. C., & Baker, M. C. (2003). *Lexical categories: Verbs, nouns and adjectives* (Vol. 102). Cambridge: Cambridge University Press.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.

- Bhat, D. N. S (2011). Word Classes and Sentential Functions. Petra M. Vogel ve Bernard Comrie (Ed.). *Approaches to the Typology of Word Classes* (s. 47-64). Berlin, New York: De Gruyter Mouton.
- Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S., & Finegan, E. (1999). *Longman grammar of spoken and written English*. London: Longman.
- R. Chitchyan & A. Rashid. (2006). Tracing Requirements Interdependency Semantics. *ASOD 06 - Workshop on Early Aspects*. Bonn: Germany
- Cook, W. A. (1979). *Case Grammar: Development Of The Matrix Model (1970-1978)*. Georgetown University Press.
- Cowper, E. (1991). Apparent Polysemy and Thematic Underspecification. B. Brunson & T. Wilson (Ed.). *Toronto Working Papers in Linguistics, 11*, 9-14. Toronto: University of Toronto.
- Croft, W. (1993). *Semantics and the Lexicon*. James Pustejovsky (Ed.). Case marking and the semantics of mental verbs (s. 55-72). Springer: Dordrecht.
- Croft, W. (2012). *Verbs: Aspect and causal structure*. Oxford: Oxford University Press.
- Dilaçar, A. (1974). Türk Fiilinde "Kılınış" la "Görünüş" ve Dilbilgisi Kitaplarımız. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 21* (1973-1974), 159-171.
- Dixon, R. M. (2005). *A Semantic Approach To English Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Dixon, R. M. (1991). *A New Approach to English Grammar, on Semantic Principles*. Oxford: Clarendon Press.
- Dowty, D. (1979). *Word Meaning and Montague Grammar: the Semantics of Verbs and Times in Generative Semantics and in Montague's PTQ*. Dordrecht; London: Reidel.
- Eker, S. (2013). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.

- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig grameri: fiil* (No. 3). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Erdem, M. (2016). Türkçede Fiiller ve Sınıflandırma Sorunları. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature, and History of Turkish or Turkic*, Volume 11/20, s. 185-200.
- Erdem, M. (2006) 'Türkçede Gramatikal İlişkiler ve Anlamsal Roller' *Büyük Türk Dili Kurultayı*, 26-27 Eylül 2006, Ankara: Bilkent Üniversitesi, s. 523-529.
- Erdem, M. (2017) 'Sözlüksel Kelime Yapımı II: Fiilden Fiil Yapma Ekleri', Pilancı, Hülya (Ed.) *Türkçe Biçimbilgisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayını, s. 140-158.
- Erdem, M. & M. Sarı (2010) 'Sözcük Türlerinin Sözcük Öbekleriyle İlişkisi', *Turkish Studies*, Volume 5/4, s. 321-335.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yay.
- Fodor, J. A. (1970). Three Reasons for Not Deriving 'Kill' from 'Cause to Die.'" *Linguistic Inquiry*, vol. 1, no. 4. s. 429–38. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Giorgi, A. (1984) "Toward a Theory of Long Distance Anaphors: a GB Approach," *The Linguistic Review* 3, no. 4. s. 307-361. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Givón, T. (2001). *Syntax: An Introduction Vol. I*. Amsterdam; Philadelphia: J. Benjamins.
- Grimshaw, J. (1990). *Argument Structure*. Cambridge: MIT Press.
- Gropen, J., Pinker, S., Hollander, M., Goldberg, R., & Wilson, R. (1989). The Learnability and Acquisition of the Dative Alternation in English. *Language*, vol. 65. s. 203-257. Linguistic Society of America.
- Guerssel, M., K. Hale, M. Laughren, B. Levin, & J. White Eagle. (1985). "A Cross-Linguistic Study of Transitivity Alternations". William H. Eilfort, Paul D. Kroeber, Karen L. Peterson (Ed.). *Papers from the Parasession on Causatives*

and Agentivity at the Twenty-first Regional Meeting 48-63. Chicago: Chicago Linguistic Society.

Hacıeminoğlu, N. (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Hale, K., & Keyser, S. J. (1987). "A View from the Middle" *Lexicon Project Working Papers 10*. Center for Cognitive Science, Cambridge, MA: MIT Press.

Hale, K., & Keyser, S. J. (2002). *Prolegomenon to a Theory of Argument Structure*. Cambridge: MIT Press.

Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. (2013). *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. London: Routledge.

Heine, B., Claudi, U., & Hünnemeyer, F. (1991). *Grammaticalization: A Conceptual Framework*. Chicago: University of Chicago Press.

Hirik, E. (2017). Türkiye Türkçesi Duyu Fiillerinde Anlam Ve Kelime Sıklığı İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (41), 53-74.

Hone, K. (1993). A Cross-Linguistic Study of Perception and Cognition Verb Complements: a Cognitive Perspective. Masahiko Minami (Ed.-in-chief) *Journal of Japanese Linguistics*, 15 (1). Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Hopper, P. J. & Thompson, S. A. (1980). 'Transitivity in Grammar and Discourse'. *Language* 56 (2). 251-299. Linguistic Society of America.

Ibarretxe-Antunano, B. I. (1999). *Polysemy and Metaphor in Perception Verbs: a Cross-Linguistic Study*. Doktora tezi, Edinburgh: University of Edinburgh.

Ibarretxe-Antuñano, I (2008). "Vision Metaphors for the Intellect: Are They Really Cross-Linguistic?" *Atlantis*, vol. 30, no. 1, *AEDEAN: Asociación española de estudios anglo-americanos* 2008, s. 15–33.

Jackendoff, R. (1990). *Semantic Structures*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Johanson, L. (1971). *Aspekt im Türkischen: Vorstudien zu einer Beschreibung des türkeitürkischen Aspektsystems*. Studia Turcica Upsaliensia 1. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Johanson, L. (2000). 'Viewpoint Operators in European Languages'. Dahl, Östen (Ed.), *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. s. 27-187. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Johanson, L. (2021). *Turkic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Karadoğan, Ahmet. (2009). *Türkiye Türkçesinde Kılınış*. Ankara: Divan Kitap.
- Kienpointner, M. (2016). "Weather Verbs in Latin, German, and Other Languages. Contrastive and Typological Remarks." *Pallas*, no. 102. s. 57-67. Presses Universitaires du Midi.
- Korhonen, A., & Briscoe, T. (2004). Extended Lexical-Semantic Classification of English Verbs. *Proceedings of the Computational Lexical Semantics Workshop at HLT-NAACL*. s. 38-45. Boston, Massachusetts: Association for Computational Linguistics.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi (4. bs)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lakoff, G. (1966). Stative Adjectives and Verbs in English. A. G. Oettinger (Ed.). *Mathematical Linguistics and Automatic Translation*, Report NSF-17. s. 1-16. The Computation Laboratory, Cambridge, MA: Harvard University.
- Landau, I. (2009). *The Locative Syntax of Experiencers*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Langacker, R. W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar: descriptive application. Volume 2 (Vol. 2)*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Levin, B. (1993). *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*. Chicago: University of Chicago Press.

Levin, B. (2015). The realization of manner roots: Evidence from the crosslinguistic encoding of hitting events. *Hand-Out Presented at the Workshop on Roots IV*. s. 1-14. New York, NY: New York University.

Longacre, R. E. (1976). *An Anatomy of Speech Notions*. Lisse: Peter de Ridder Press.

Majid, A., Bowerman, M., van Staden, M., & Boster, J. S. (2007). The Semantics of “cutting and breaking” Events: A Crosslinguistic Perspective. *Cognitive Linguistics*, 18 (s. 133–152). Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

İmer, K., Kocaman, A. & Özsoy, S. (2018). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Morreall, J. (1976). “The Nonsynonymy of Kill and Cause to Die”. *Linguistic Inquiry*, 7 (3), 516-518. Cambridge, MA: MIT Press.

Mourelatos, A. P. (1981). Events, Processes, and States - Tense and Aspect. Philip J. Tedeschi ve Annie Zaenen (Ed.). *Syntax and semantics 14*. s. 191-212. Leiden: Brill.

Næss, Å. (2011). The Grammar of Eating and Drinking Verbs. *Language and Linguistics Compass*, 5 (6), 413-423.

Özyürek, A. & Kita, S. (1999). Expressing Manner and Path in English and Turkish: Differences in Speech, Gesture, and Conceptualization. *Twenty-first Annual Conference of the Cognitive Science Society*. (s. 507-512.) London: Erlbaum.

Özçalışkan, Ş. & Slobin, D. I. (2003). Codability Effects on the Expression of Manner of Motion in Turkish and English. A. S. Özsoy, D. Akar, M. Nakipoğlu-Demiralp, E. Erguvanlı-Taylan, & A. Aksu-Koç (Ed.). *Studies in Turkish Linguistics* (259-270). İstanbul: Boğaziçi University Press.

Özeren, M. & İrfan, Alan (2018). Kırgız Türkçesinde Mental Fiiller. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (61), 203-224.

- Partee, B.H. (1974) "Opacity and Scope". M.K. Munitz and P.K. Unger (Ed.). *Semantics and Philosophy* (s. 81-101) New York: New York University Press.
- Pesetsky, D. (1987). Binding Problems with Experiencer Verbs. *Linguistic Inquiry*, 18 (1), (s. 126-140). Cambridge, MA: MIT Press.
- Pinker, S. (1989). *Learnability and Cognition: The Acquisition of Argument Structure*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Postal, P. M. (1971). *Cross-over Phenomena*. Holt: Rinehart and Winston.
- Pye, C. (1993). Breaking Concepts: Constraining Predicate Argument Structure. Yayınlanmamış el yazısı. *Kansas Linguistics Workshop*. Lawrence: Kansas.
- Pye, C., Loeb, D. F. & Pao, Y. Y. (1996). The Acquisition of Breaking and Cutting. E. V. Clark (Ed.). *The Proceedings of the Twenty-Seventh Annual Child Language Research Forum* (s. 227-236). Stanford: Center for the Study of Language and Information.
- Rice, S. (2009). Athapaskan Eating and Drinking Verbs and Constructions. John Newman (Ed.). *The Linguistics of Eating and Drinking* (s. 109-152). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Rozwadowska, B. (2017). Psychological Verbs and Psychological Adjectives [Elektronik Sürüm]. Martin Everaert and Henk C. van Riemsdijk (Ed.). *The Wiley Blackwell Companion to Syntax* (1-26).
- Sibley, F. N. (1955). Seeking, Scrutinizing and Seeing. *Mind*, 64 (256), (s. 455-478). Oxford: Oxford Mind Association.
- Slobin, D. I. (1996). Two Ways to Travel: Verbs of Motion in English and Spanish. M. Shibatani & S. A. Thompson (Ed.) *Grammatical Constructions: Their Form and Meaning* (s. 195-219). Oxford: Clarendon Press.
- Smith, C. (1991). *The Parameter of Aspect*. Dordrecht: Kluwer.

- Sweetser, E. (1990). *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure* (Vol. 54). Cambridge: Cambridge University Press.
- Şahin, S. (2012). Mental Fiil kavramı ve Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 1 (4), 45-62.
- Talmy, L. (1985). Lexicalization Patterns: Semantic Structure in Lexical Forms. T Shopen (Ed.). *Language Typology and Syntactic Description*, 3 (99), (s. 36-149). Cambridge: Cambridge University Press.
- Talmy, L. (1991). Path to Realization: A Typology of Event Conflation. *Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* (Vol. 17), No. 1, s. 480-519. Berkeley: Berkeley Linguistics Society.
- Talmy, L. (2000). *Toward a Cognitive Semantics. Vol. 2*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Trask, R. L. (1999). *Key Concepts in Language and Linguistics*. London: Routledge.
- Van Valin Jr, R. D. (2001). *An Introduction to Syntax*. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press.
- Van Valin Jr, R. D. (2005). *Exploring the Syntax-Semantics Interface*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yay.
- Vendler, Z. (1967). *Linguistics in Philosophy*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Viberg, Å. (1999). Polysemy and Differentiation in the Lexicon. J. Allwood & P. Gärdenfors (Ed.). *Cognitive Semantics* (s. 87-129). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.

- Viberg, Å. (2014). The Verbs of Perception: A Typological Study. Brian Butterworth, Bernard Comrie and Östen Dahl (Ed.). *Explanations for Language Universals* (s. 123-162). Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.
- Wierzbicka, A. (1986). The Semantics of 'Internal Dative' in English. *Quaderni di semantica*, 7 (1), 121-135.
- Wierzbicka, A. (2009). All People Eat and Drink: Does This Mean That 'eat' and 'drink' Are Universal Human Concepts?. John Newman (Ed.). *The Linguistics of Eating and Drinking*, 84 (s. 65-90).
- Wright, S. K. (2002). Transitivity and Change of State Verbs. *Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, Vol. 28, No. 1, s. 339-350.
- Yener, M. L. (2007). Türk Dilinde Sözcük Türleri Tasnifi Sorunu Üzerine. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 2 (3): 606-623.
- Zwicky, A.M. (1971) "In a Manner of Speaking". *Linguistic Inquiry* (2), (s. 223-232). Cambridge, MA: The MIT Press.

EK 1: TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

EK 2: YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı :

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :

Yüksek Lisans
Öğrenimi

Bildiği Yabancı Diller :

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi

Tarih

